Sonja Kovalevsky. Hvad jag upplefvat tillsammans med henne och hvad hon berättat mig om sig själf

Bokutgåva

Albert Bonniers förlag, Stockholm 1892.

INLEDNING.

Strax efter underrättelsen om Sonja Kovalevskys så oväntade och plötsliga bortgång uppstod hos mig tanken på den plikt som nu ålåg mig att i en eller annan form fortsätta hennes barndomsminnen, offentliggjorda på svenska under titeln »Systrarna Rajevsky». Som en plikt betraktade jag det af flera skäl, främst därför, att hon som alltid hade en förkänsla af att hon skulle dö ung, och att jag skulle öfverlefva henne, upprepade gånger hade tagit löfte af mig att skrifva hennes biografi.

Till ytterlighet själfreflekterande och själfanalyserande som hon var, hade hon för vana att granska hvarje sin handling, alla sina tankar och känslor inför sig själf och, under de tre, fyra åren vi lefde nästan dagligen tillsammans, inför mig och att söka att inordna under ett visst psykologiskt system alla skiftningarna i sina lynnesstämningar. Detta själfkritiserande var hos henne så starkt, att det många gånger kom henne att omedvetet omdana den faktiska verkligheten. Så skarp och stundom obarmhärtig hennes själfanalys än ofta kunde vara, bortblandades den dock ibland af det naturliga behofvet att idealisera sig själf, att se sig sådan som hon önskade vara, och därigenom blef den bild, hon danade sig af sig själf, i många enstaka fall olika den, som andra uppfattade. Hon bedömde sig ibland långt strängare, ibland långt mildare än hvad andra bedömde henne.

Hade hon själf fått tillfälle att, som hon velat, fortsätta sina barndomsminnen och skrifva hela sitt lifs historia, så skulle den bild, hon där gifvit af sig själf, blifvit just den hon under sina många och långa psykologiska samtal med mig danade och framställde.

Då nu olyckligtvis hon icke fick tillfälle att själf fullborda detta verk, som otvifvelaktigt skulle blifvit en af de betydelsefullaste själfbiografier världslitteraturen äger, och då det i stället blef min lott att draga upp svaga ytterlinier af den själshistoria, som i hennes hand skulle blifvit ensamstående i djup och intensitet, kände jag strax instinktivt att den enda möjligheten för mig att fullgöra mitt värf var att arbeta så att säga under hennes suggestion, söka att på nytt införlifva mig med henne såsom jag gjorde det i lifstiden, blifva hennes *andra jag*, som hon så ofta benämnde mig, och framställa henne, så vidt detta var mig möjligt, så som hon framställt sig själf för mig.

Jag har emellertid nu låtit öfver ett år förflyta, innan jag kunnat besluta mig att offentliggöra de minnen, som jag kort efter hennes död begynte nedskrifva. Jag har under denna tid dels genom samtal, dels genom brefväxling med alla hennes äldre och yngre vänner i olika länder, som det varit mig möjligt att komma i beröring med, sökt att understödja mitt minne, då det gällde att erinra mig de yttre drag af hennes lif, som hon många gånger själf berättat mig. Ur denna brefväxling har jag citerat allt, som synts mig bidraga till en riktig belysning af hennes karakter – riktig alltid från min förutfattade ståndpunkt, det vill säga öfverensstämmande med hennes egen förklaring.

Som man ser är det alltså icke en objektivt sann lefnadshistoria, jag här sökt skildra.

Hvad är för öfrigt objektivt sant, när det gäller själsförklaring?

Många skola bestrida riktigheten af mina uppgifter och förklaringar, många skola tolka hennes känslor och handlingar vid olika tillfällen på helt annat sätt. Men detta betyder för mig med min utgångspunkt intet. Alla de data jag uppgifvit äro dock, så vidt det varit mig möjligt kontrollera dem, objektivt riktiga. Endast i detta afseende har jag icke följt Sonjas egen suggestion, hvilken i hvad angår data ofta var egendomligt fantastisk.

Då jag i somras ett år sedan i Kristiania sammanträffade med Henrik Ibsen och berättade honom att jag var sysselsatt med att skrifva Sonja Kovalevskys biografi yttrade han: Är det hennes biografi i egentlig mening, som ni ämnar skrifva? Är det icke snarare en dikt om henne?

Jo, svarade jag, det vill säga det är hennes egen dikt om sig själf, sedd genom min personliga syn på henne.

Det är alldeles riktigt, sade han. Dikteriskt måste ni gripa saken an.

Detta yttrande stärkte mig och uppmuntrade mig i min syn på den uppgift som förelåg mig.

Må andra skildra henne objektivt, om de det kunna. Jag gör icke anspråk på annat än en subjektiv skildring af min subjektiva uppfattning af hennes egen starkt subjektiva själfförklaring.

Napoli 1892.

FÖRF.

1.

Flickdrömmar. Fiktivt äktenskap.

Då Sonja var cirka 17 år tillbragte familjen en vinter i Petersburg.

Vid denna tid rådde en liflig rörelse bland den intelligenta ungdomen i Ryssland, särskildt påfallande hos de unga flickorna, en rörelse för Rysslands frihet, utveckling, höjande i andligt afseende. Det var icke en nihilistisk, knappt en politisk strömning, det var i synnerhet ett kraf efter kunskaper och andlig utveckling som gripit omkring sig så starkt, att vid denna tid hundratals unga flickor ur de bästa familjer gåfvo sig ut till främmande universitet för att studera. Som föräldrarna i allmänhet motsatte sig dessa sträfvanden hos sina döttrar, hade de unga flickorna uppfunnit en mycket egendomlig och för denna tidpunkt karakteristisk taktik, att ingå ett slags skenäktenskap med unga män, som voro lifvade af samma ideer som de, blott för att undgå föräldramyndigheten och få tillfälle att resa utrikes. Många af de kvinnliga studenter i Zürich, hvilka sedan genom en kejserlig ukas blefvo hemkallade, misstänkta för nihilistiska tendenser, ehuru de i själfva verket ej gjort annat än fredligt skött sina studier, voro gifta på detta sätt med män hvilka, efter att blott ha fört dem ur föräldrahemmet och följt dem till universitetet, sedan lämnade dem ensamma och fria efter ömsesidig öfverenskommelse. Ja, dessa slags föreningar med ett abstrakt, utanför stående mål begynte vid denna tid att blifva så populära bland den vänkrets Sonja och hennes syster kommo att tillhöra i Petersburg, att de för den unga Sonja liksom för en stor del af hennes manliga och kvinnliga vänner tedde sig såsom långt mer ideela än den vulgära och låga föreningen af två människor, som ej sökte något annat än känslans och sinnenas, med andra ord egoismens tillfredsställelse, i det man kallar giftermål af kärlek. För den idealism som lifvade dessa ungdomar var den personliga lyckan något underordnadt, uppoffringen för ett opersonligt mål det enda stora och ädla. Studera, utveckla sig för att sedan tillföra det af alla ryssar så svärmiskt älskade fäderneslandet nya krafter, som skulle kunna hjälpa det i dess svåra befrielsekamp ur mörkret och förtrycket fram emot upplysning och frihet – för detta mål brunno de unga döttrarna af dessa

gamla aristokratiska familjer, som aldrig hade tänkt på att uppfostra dem till något annat än världsdamer och hustrur, och hvilka nu helt naturligt ställde sig fullkomligt oförstående och fientligt inför de tecken till själfständighetsanda och oppositionslust, som då och då bröt fram ur den hemlighetsfulla tillbakadragenhet, de unga iakttogo gent emot de äldre.

Å, det var en så lycklig tid! brukade Sonja ofta säga, då hon talade om denna period af sitt lif. Vi voro så hänförda öfver alla de nya idéer, som mötte oss, så öfvertygade om, att det nuvarande samhällstillståndet ej kunde fortfara länge, vi sågo den härliga tid af frihet och allmän upplysning vi drömde om såsom så nära förestående – så säker. Och så denna känsla af samhörighet!

Knappast kunde tre, fyra af oss unga mötas i en salong, i ett helt sällskap af äldre, där vi ej hade rätt att göra oss hörda, utan att vi genast på ett tonfall, en blick, en suck förstodo hvarandra och kände om vi befunno oss bland lika tänkande. Och då vi upptäckt att så var, hvilken stor, hemlig, af de andra okänd lycka det var att veta i sin närhet denne unge man eller denna unga flicka, som man kanske aldrig sett förr, med hvilken man endast växlat några skenbart intetsägande ord, och som man dock visste lifvad af samma idéer, samma förhoppningar, samma offervillighet för samma mål.

Det var ingen, som ännu fäste något afseende vid den lilla Sonja i den vänkrets, som efter hand slöt sig allt tätare kring den sex år äldre *Anjuta* som medelpunkt. Hon var ännu ett barn till det yttre och fick blott följa med sin äldre syster af välvilja, emedan Anjuta höll af sin lilla blyga syster med »de gröna krusbärsögonen i sirap», hvilka liksom simmade i lycksalighet för hvarje varmt och entusiastiskt ord, som utgick från någon af de äldre, och som dessutom så anspråkslöst höll sig i skuggan af sin äldre, mer lysande syster.

Sonja beundrade högt denna syster, som hon trodde i alla afseenden sig öfverlägsen, i skönhet, behag, talanger, intelligens. Men i hennes beundran låg också en god del afundsjuka, d. v. s. den slags afundsjuka som sträfvar uppåt mot föremålet därför, aldrig den, som vill förringa och draga ned detta. Denna afundsjuka, som Sonja själf omtalar i sina barndomsminnen, gick för öfrigt igenom hela hennes lif. Hon var alltid benägen att hos andra öfverskatta de egenskaper, hon önskade sig själf, och att gräma sig öfver att sakna dem, och i synnerhet lät hon sig alltid mycket imponera af ett vackert utseende och ett behagfullt väsen. Detta tycks systern ha ägt i mycket högre grad än hon själf, och hon drömde därför om att öfverglänsa henne på ett annat område. Hon hade redan från sina tidigaste år fått beröm för sitt goda hufvud, och hennes naturliga kärlek till studier och törst efter vetande understöddes nu af hennes ärelystnad samt af den uppmuntran hon erhöll af sin lärare i matematik. Hon visade en sådan ovanlig skärpa och snabbhet i uppfattningen, en sådan rikedom på idé-ansatser, att hennes vetenskapliga begåfning syntes afgjord. Men fadern, som samtyckt till detta för en flicka så ovanliga studium endast på grund af påverkningar af en ungdomsvän till honom, själf bevandrad i dessa vetenskaper, och som upptäckt flickans ovanliga anlag härför, drog sig förskräckt tillbaka vid första misstanke om att hans dotter skulle vilja drifva dessa studier på allvar. Ja, hennes första rädda antydan om att hon skulle vilja resa till ett utländskt universitet och studera upptogs lika illa som några år förut upptäckten om Anjutas författareskap, med andra ord såsom en brottslig tendens till att skena öfver skacklorna. De unga flickor af goda familjer, hvilka genomdrifvit liknande planer, ansågos i själfva verket såsom ingenting bättre än äfventyrerskor, hvilka gjorde sina föräldrar skam och sorg.

Så lefde de då sida vid sida i det aristokratiska hemmet dessa två så motsatta andliga strömningar, det hemliga, dolda, förkväfda men rebelliska och intensiva sträfvandet utåt och framåt, som ej stod till att hejda, som sökte sig sina egna vägar liksom en naturkraft, och det öppna, ärliga, om sin högre rätt öfvertygade föräldratyranniet, som sökte hämma och hålla tillbaka, tukta och reglera denna okända och oförstådda naturkraft.

Anjuta och en hennes väninna, som likaledes var eldad af lusten att komma ut och studera och likaledes

hindrad af föräldraviljan, fattade då ett beslut. En af dem, det gjorde detsamma hvilken, skulle ingå ett af dessa ideela, platoniska äktenskap, som skulle tjäna till att skänka dem bägge deras frihet, ty om en af väninnorna blefve gift, trodde de att den andra nog skulle få sina föräldrars lof att följa med på en resa utomlands, som då ej längre skulle ha den anstötliga karakteren af en studieresa utan skulle kunna betraktas som blott och bart en lusttur. Och den lilla Sonja skulle då äfven få följa med, ty hon var sin systers oskiljaktiga skugga, och det kunde alls ej tänkas att den ena systern skulle resa utan den andra.

Denna plan en gång uppgjord, gällde det blott att finna den rätte mannen för att hjälpa till med dess utförande. Anjuta och Inez sågo sig om bland sin umgängeskrets och valet föll på en ung professor vid universitetet, som de blott obetydligt kände, men om hvars redbarhet och hängifvenhet för det gemensamma målet de voro öfvertygade. Och en dag begåfvo sig alla tre flickorna – Sonja som alltid bildande eftertruppen – på besök till denne professor i hans bostad.

Han satt vid sitt arbetsbord och studerade, då tjänaren införde de tre unga damerna, hvilkas visit förvånade honom, då de ingalunda hörde till hans närmare kvinnliga vänkrets. Han steg artigt upp och bad dem taga plats, de satte sig alla tre i rad i en lång soffa, och ett ögonblicks förlägen tystnad uppstod.

Professorn satt i gungstolen midt framför dem och betraktade än den ena än den andra af de tre flickorna, den långa, smärta, blonda Anjuta med denna egendomliga, smidiga grace, som utmärkte alla hennes rörelser samt dessa stora, strålande, mörkblå ögon, som hon, utan blyghet, endast med ett visst tvekande uttryck fäste på honom, den mörka, stort byggda, fylliga Inez med örnnäsan och den djärfva blicken i de svarta, något hårdt tecknade ögonen och den lilla spensliga Sonja med sitt rika lockhår, sina rena korrekta drag, sin barnsligt oskuldsfulla panna och sina så egendomliga, lidelsefullt frågande, spanande, lyssnande ögon.

Slutligen tog Anjuta ordet såsom öfverenskommet var och framställde utan spår af förvirring sin fråga: om professorn hade lust att »frigöra» dem genom att ingå ett skenbart äktenskap med en af dem, föra dem till ett universitet i Tyskland eller Schweiz och sedan lämna dem.

I ett annat land och under andra förhållanden skulle väl en ung man svårligen mottaga en dylik fråga från en vacker flickas mun utan att i sitt svar inlägga något af galanteri eller en liten dragning till ironi. Men här var mannen situationen vuxen – i det fallet hade Anjuta icke träffat illa med sitt val – och han svarade fullkomligt allvarligt och kallt att detta var ett förslag, som han icke hade den minsta lust att inlåta sig på.

Och flickorna? Man tror kanske att de kände sig förödmjukade af detta afslag. Ingalunda, deras kvinnliga fåfänga hade ej det minsta med den saken att göra, det hade aldrig varit fråga om att personligen behaga den unge mannen, de mottogo afslaget lika lugnt som en man skulle gjort hvilken föreslagit en annan att blifva sitt ressällskap, utan att denne antagit anbudet. Och så trippade de af alla tre, professorn skakade hand med dem vid dörren, och de återsågo icke hvarandra på många år. De hyste dock ingen fruktan, att han någonsin skulle missbruka det förtroende de visat honom, ty de visste, att han hörde till detta heliga förbund som icke var något förbund i yttre mening, men som dock sammanhöll som i en fast ring alla dem, hvilkas hjärtan klappade för samma mål. Cirka femton år senare, då fru Kovalevsky var på höjden af sin ryktbarhet, sammanträffade hon en gång i ett sällskap i Petersburg med denne man och de talade skämtande om detta misslyckade frieri.

En af Anjutas väninnor begick vid denna tid den låga handlingen att gifta sig af kärlek. Hur de föraktade och beklagade henne! Hur i synnerhet Sonjas hjärta svällde af ovilja öfver ett sådant lumpet svikande af alla idealer. Och hur den unga nygifta själf blygdes inför sina väninnor som för ett fall! Hon vågade aldrig tala med dem om sin äktenskapliga lycka, och hon förbjöd sin man att någonsin visa henne tecken till ömhet i deras närvaro.

Emellertid inträffade något alldeles oväntadt i Sonjas lif.

Anjuta och Inez, som vidhöllo sin plan utan att låta sig modfällas af den första motgången, hade valt ut en annan ung man till sin befriare. Det var endast en student, men ovanligt begåfvad och hvilken själf önskade att resa till Tyskland för att fortsätta sina studier. Han var af god familj och allmänt ansedd som en mycket lofvande framtidsman, hvarför det var att hoppas, att de respektive föräldrarna, vare sig det nu blef Anjutas eller Inez', icke skulle ha något allvarsamt att invända mot detta parti. Denna gång skedde anbudet på ett mindre högtidligt sätt. Anjuta begagnade tillfället, då hon en gång träffade honom hos gemensamma vänner, där de redan ofta hade råkats, att under samtalets gång framställa sitt förslag till honom. Han gaf det alldeles oväntade svaret, att han var mycket hågad att ingå på deras plan, endast med den lilla förändringen i programmet att det var med Sonja han ville gifta sig.

Detta väckte nu ganska stora bekymmer hos de tre sammansvurna, ty hur skulle fadern förmås att gå in på att gifta bort detta barn och det medan den redan tjugutreåriga Anjuta var ogift. Hade ett någorlunda passande parti föreslagits för den äldsta dottern, visste de nog att fadern ej skulle varit omedgörlig. Hon gjorde honom i själfva verket många bekymmer genom sin fantasifulla, oberäkneliga natur, och hon var i den ålder, då en flicka bör gifta sig. Visst var Kovalevsky väl ung, men han hade en vacker framtid för sig och skulle därför ej ogärna ha antagits som man till den äldsta dottern. Men Sonja! Nej. Anbudet afslogs med absolut auktoritet utan appell, och hemresan till Palibino förbereddes genast.

Hvad var nu att göra. Återvända till Palibino var detsamma som att uppge alla förhoppningar, skilja sig från alla de intressen, som nu hade blifvit de unga flickornas lifsluft, det var som att komma i fängelse, men utan den känsla af att vara martyrer för en stor sak, som skulle gjort ett verkligt fängelse lättare för dem att uthärda än den alldeles poesilösa förvisning, som nu hotade dem.

Då fattade den blyga Sonja ett djärft beslut. Denna veka flicka, som ej kunde uthärda en ovänlig blick, ett ogillande tonfall från dem, hon höll kär, blef till stål i detta kritiska ögonblick. Ty midt i allt det ömma, mottagliga, känsliga i hennes natur fanns äfven ett drag af hårdhet, af oböjlig flinta, som kom fram vid afgörande tillfällen. Hon, som i full hängifvenhet kunde krypa smeksam som en liten hund i famnen på den, som blott drog henne till sig med en vänlig blick, hon kunde, när kampandan var uppkallad inom henne, trampa alla känslor under fötterna och kallblodigt såra dem som hon ögonblicket förut omgifvit med de varmaste ömhetsbevis. Detta berodde på en intensitet i viljan, som hos henne hade hela en lidelses styrka äfven när det gällde mål, som ej hade något med känslan att skaffa. Hvad hon åtrådde, hvad hon önskade, hvad hon ville, det ville hon med en sådan rent af smärtsam intensitet, att hon förtärdes däraf. Och nu ville hon ut, bort från föräldrahemmet, ville fortsätta sina studier, hvad det än skulle kosta.

Det var en familjebjudning hos föräldrarna. På förmiddagen var modern ute för några uppköp, för att förse bordet med blommor eller sitt piano med några nyutkomna nothäften, fadern var i sin klubb, och guvernanten hjälpte kammarjungfrun att dekorera salongen med bladväxter. Flickorna vore ensamma på sitt rum, deras nya, vackra klädningar lågo färdiga för middagstoaletten.

De hade aldrig tillstånd att gå utom dörren utan att följas af betjänten eller guvernanten, men Sonja begagnade nu det ögonblick, då alla voro upptagna, till att smyga sig ensam ut. Anjuta, som var med om komplotten, ledsagade henne utför trapporna och stod och höll vakt vid porten tills systern var utom synhåll, hvarefter hon med klappande hjärta återvände till sitt rum och begynte förströdd att ikläda sig sin ljusblå klädning.

Det var redan skymning och de första gaslyktorna började tändas. Sonja gick med neddraget flor, baschliken väl ombunden om kinden och rädda steg öfver de vid denna tid tämligen folktomma, breda gatorna, som hon aldrig förr beträdt ensam. Hennes pulsar flögo af denna feberaktiga spänning, som för ett ungt romantiskt sinne medföljer de stora företagen och som gör dem så fängslande. Hon kände sig vara hjältinnan i en begynnande roman, hon, den lilla Sonja, som hittills endast varit systerns skugga, men en roman af helt annat

slag än de banala kärleksromaner, hvaraf litteraturen är uppfylld och som hon föraktade.

Ty det var ej till ett kärleksmöte hon flög med dessa snabba, fasta, rytmiska små steg, det var ej af någon erotisk rörelse hennes hjärta klappade, då hon nu med återhållen andedräkt, vansinnigt mörkrädd som ett barn som hon var, ilade upp för de tre mörka trapporna i ett ruskigt hus vid en bakgata. Hon bultade tre små snabba, nervösa slag på en dörr, som så ögonblickligt öppnades, att det var tydligt att den unge man, som nu mottog henne, stått på vakt för att afbida hennes ankomst. Han förde henne strax in i ett enkelt studentrum, där böcker lågo uppstaplade på bord och stolar, och där en skranglig soffa var liksom tillfälligt urröjd för att bereda henne plats.

Den unge mannen hade just icke utseende af en romanhjälte. Hans yfviga röda skägg och allt för stora näsa gjorde att han föreföll ful vid första anblicken, men mötte man blicken ur hans djupblå ögon, fann man där ett på samma gång så intelligent och så vänligt och godt uttryck att man strax kände sig dragen till honom. Hans hållning mot den unga flicka, som på ett så egendomligt sätt anförtrott sig åt honom, var helt och hållet den af en äldre broder.

De båda unga väntade nu i stark spänning, lyssnande oupphörligt utåt gången efter häftiga steg, och mer än en gång for, Sonja upp ur soffan, blek och röd af sinnesrörelse, då hon tyckte sig höra någon komma.

Emellertid hade föräldrarna återkommit hem, men såsom beräknadt var så kort före middagen, att de nätt och jämt hunnit att kläda sig tills gästerna anlände. De märkte därför ej dotterns frånvaro, förrän alla voro samlade i matsalen för att sätta sig till bords.

Hvar är Sonja? frågade de båda på en gång den bleka Anjuta, som i dag syntes liksom högre och mer själfmedveten än vanligt, med en utmanande blick, och på samma gång ett upprördt, väntansfullt uttryck.

Hon är utgången, svarade denna med en låg röst, hvars lindriga darrning hon förgäfves sökte behärska, i det hennes blick undflydde faderns.

Utgången! Hvad vill det säga? Med hvem?

Ensam. Det ligger en biljett på hennes toalettbord.

Betjänten fick tillsägelse att genast hämta biljetten och man satte sig under dödstystnad till bords.

Sonja hade beräknat sitt slag bättre än hon kanske själf förstod, grymmare än hon själf anade. I sitt barnsliga trots, med ungdomens hänsynslösa egoism, som icke vet af någon skonsamhet, emedan den ännu föga förstår den smärta den tillfogar, hade hon sårat fadern i hans ömtåligaste punkt. I närvaro af alla dessa närmare och fjärmare anförvanter måste den stolte mannen svälja förödmjukelsen af dotterns snedsprång. I brefvet stod endast: Pappa, förlåt mig, jag är hos Woldemar och jag ber dig att icke mer motsätta dig vårt giftermål.

Ivan Sergejevitsch läste tyst dessa rader och reste sig därefter från bordet under mumlande af en ursäkt till dem, som sutto närmast.

Tio minuter därefter hörde den allt mer ängsligt lyssnande Sonja och hennes kamrat de väntade, vredgade stegen, dörren, som icke var läst, flög upp utan en knackning, och general Krukovsky stod framför sin skälfvande dotter.

Mot slutet af middagen inträdde far och dotter i matsalen följda af Woldemar Kovalevsky.

Tillåt mig att presentera för er min dotter Sonjas fästman, sade Ivan Sergejevitsch's upprörda stämma.

2.

Vid universitetet.

Så ungefär berättade mig Sonja detta dramatiska uppslag till sitt egendomliga äktenskap. Föräldrarna förläto och kort efter – i oktober 1868 – firades bröllopet på Palibino.

De nygifta reste till Petersburg, där Sonja strax genom sin man infördes i de politiskt intresserade kretsar, till hvilka hennes längtan redan länge stått. En väninna, som sedan kom att stå henne mycket nära, beskrifver det intryck hennes personlighet vid denna tid gjorde på följande sätt:

»Ibland alla dessa politiskt intresserade fruar och fröknar, mer eller mindre härjade af lifvet, gjorde hon verkligen ett alldeles egendomligt intryck, och hennes barnsliga utseende förskaffade henne smeknamnet: »den lilla sparfven». Hon hade nyss fyllt 18 år, men såg mycket yngre ut. Liten till växten, smärt, endast ansiktet tämligen fylligt, kortklippt, kastanjebrunt, lockigt hår, ansiktet utomordentligt rörligt och uttrycksfullt, i synnerhet ögonen, hvilkas uttryck oupphörligt växlade och stundom var spelande vaket, stundom djupt drömmande, i hela uttrycket en egendomlig blandning af nästan barnslig naivitet förenad med ett stort tankedjup.

Hon vann alla människor genom den omedvetna charme, som utmärkte henne vid denna tidpunkt af sitt lif, gamla och unga, herrar och damer, voro alla lika intagna af henne. Ytterst naturlig i sitt sätt utan en aning om koketteri, tycktes hon alls ej märka den hyllning, som omgaf henne. Hon tog ej den minsta vård om sitt utseende eller sin toalett, hvilken var den enklast möjliga, t. o. m. med en viss tendens till oordentlighet, som hon sedan alltid bevarade.»

I sammanhang härmed berättade nämnda väninna följande lilla karakteristiska drag: »Jag minns huru en gång, kort efter vår bekantskap, medan vi samtalade mycket ifrigt om något ämne, som uppfyllde oss båda (vi kunde öfver hufvud vid denna tid icke samtala annat än ifrigt) Sonja hela tiden sysselsatte sig med att långsamt lösrifva garnityret på sin vänstra klädningsärm, hvilket hade lossnat något, och sedan hon helt och hållet löstgjort det kastade hon det på golfvet såsom något alldeles öfverflödigt, som hon var glad att vara af med.»

Efter ett halft års uppehåll i Petersburg afreste de unga makarna på våren 1869 till Heidelberg, Sonja för att studera matematik, hennes man geologi. Sedan de skrifvit in sig vid universitetet där, gjorde de under sommarferierna en resa tillsammans i England, hvarunder Sonja fick tillfälle att göra bekantskap med många af den tidens mest ryktbara personligheter, George Eliot, Darwin, Spencer, Huxley m. fl.[1] I George Eliots dagbok, publicerad i mr Cross' biografi, finnes följande anteckning af den 5 oktober 1869:

»I söndags hade vi besök af ett intressant, ryskt par – mr och m:me Kovalevsky; hon, en täck varelse, intagande blygsam i röst och tal, som studerar matematik (på särskild tillåtelse, erhållen med Kirchhoffs hjälp) i Heidelberg; han, älskvärd och intelligent, studerande de konkreta vetenskaperna – speciellt geologin, och på väg till Wien för att stanna där 6 månader för detta ändamål, lämnande sin hustru i Heidelberg.»

Denna plan realiserades emellertid ej strax, utan Woldemar stannade i Heidelberg en termin med sin hustru. Deras lif under denna tid beskrifves på följande sätt af den väninna, jag förut citerat, och som genom Sonjas förmedling erhållit sina föräldrars tillåtelse att tillsammans med henne studera vid universitetet:

»Några dagar efter min ankomst till Heidelberg i okt. 1869 anlände Sonja med sin man från England. Hon syntes mycket lycklig och mycket belåten med sin resa. Hon var fraiche, rosig, intagande som första gången

jag sett henne, men det var ännu mer eld och glans i hennes ögon, hon kände själf hur en ny energi utvecklade sig inom henne till att fortsätta sina knappt begynta studier. Dessa allvarsamma sträfvanden hindrade henne likväl ej från att finna nöje i allt möjligt annat, äfven de obetydligaste saker. Jag kommer väl ihåg vår promenad på tu man hand dagen efter deras ankomst. Vi gjorde ett långt ströftåg i Heidelbergs omgifningar och då vi kommo på en jämn väg begynte vi två unga flickor att springa i kapp som barn. – Min Gud, hvilken friskhet öfver dessa minnen från den första tiden af vårt universitetslif! Sonja syntes mig då så lycklig och lycklig på ett så nobelt sätt, och likväl, när hon senare talade om sin ungdom var det med en bitter grämelse, som om hon slösat bort den alldeles förgäfves. Jag tänkte då alltid på dessa första månader i Heidelberg, jag tänkte på våra entusiastiska diskussioner om alla möjliga ämnen, jag tänkte på hennes så poetiska förhållande till sin unge make, som då älskade henne med en helt och hållet ideel kärlek utan någon blandning af sensualism. Hon tycktes älska honom på samma sätt, båda två voro ännu okunniga om dessa lägre passioner, som man brukar benämna med namnet kärlek. När jag tänker på allt detta, synes det mig, att Sonja ej hade anledning att beklaga sig, hennes ungdomstid var verkligen uppfylld af de ädlaste känslor och sträfvanden, och vid hennes sida lefde en man, som älskade henne ömt med en behärskad, återhållen lidelse. Detta är den enda tid, jag känt Sonja lycklig. Något senare, ja, redan ett år senare, var det ej mer detsamma.

Strax efter vår ankomst begynte föreläsningarna. Om dagarna voro vi alla tre vid universitetet, äfven kvällarna voro upptagna af studier. Vi hade nästan aldrig tid att göra promenader under veckan, men om söndagarna gjorde vi alltid långa vandringar utanför Heidelberg, ibland foro vi till Mannheim för att besöka teatern. Vi hade mycket få bekanta och besökte endast undantagsvis någon af professorernas familjer.

Sonja ådrog sig strax från början sina lärares uppmärksamhet genom sin ovanliga begåfning för matematik.

Professor Königsberger, den celebre fysikern Kirchhoff, hos hvilken hon följde en kurs i praktisk fysik, alla talade om henne som om något utomordentligt. Hennes rykte spred sig t. o. m. så vidt i den lilla staden, att folk ibland stannade på gatan för att se efter den märkvärdiga ryskan. En gång kom hon hem och berättade mig skrattande, hurusom en tarflig kvinna med ett barn på armen hade stannat och sett på henne, sägande högt till barnet: »Sieh, sieh, das ist das Mädchen, was so fleissig in die Schule geht.» – Tillbakadragen, blygsam, nästan förlägen i sitt sätt mot lärare och kamrater trädde Sonja aldrig in i universitetet annat än med nedslagna eller fjärrblickande ögon. Hon talade med sina kamrater endast om det som var alldeles oundvikligt under öfningarna på seminariet. Detta sätt slog mycket an på de tyska professorerna, som alltid beundra blygsamhet hos en kvinna, i synnerhet då hos en så intagande ung kvinna, som studerade en så abstrakt vetenskap som matematiken. Och denna blygsamhet var ingalunda ett antaget sätt utan fullkomligt naturlig hos Sonja vid denna tidpunkt af hennes lif. Jag kommer ihåg hur hon en gång kom hem och berättade om hur hon upptäckt ett fel i en demonstration, som en af eleverna eller professorerna gjort på svarta taflan under lektionen. Denne trasslade ständigt mer och mer in sig och kunde ej upptäcka hvari felet bestod. Sonja berättade hur hennes hjärta klappade, då hon slutligen beslöt sig att resa sig och gå fram till taflan för att visa, hvar felslutet låg.

Men vårt lif på tre man hand, som var så lyckligt och så innehållsrikt, emedan hr Kovalevsky intresserade sig så lifligt för alla frågor äfven utom de vetenskapliga, skulle icke vara länge. Redan i början af vintern anlände Sonjas syster och hennes väninna Inez, båda två flera år äldre än vi. Som vi voro tämligen trångbodda beslöt sig Kovalevsky att flytta till en annan bostad för att lämna dessa sitt rum. Sonja gick ofta och besökte honom och tillbragte ibland hela dagarna hos honom, de gjorde också ofta promenader ensamma utan oss. Det kunde helt naturligt icke vara behagligt för dem att alltid vara omgifna af så många damer, i synnerhet som de två nykomna just icke alltid voro så älskvärda mot Kovalevsky. De hade sina egna idéer och tyckte att då äktenskapet i alla fall blott var fiktivt, var det orätt af K. att söka gifva deras förhållande en mer förtrolig karakter. Denna inblandning från deras sida förorsakade diverse små obehag

och störde det goda förhållande som hittills rådt i vår lilla krets.

Efter en semester tillbragt på detta sätt beslöt sig också Kovalevsky att lämna Heidelberg, där han ej längre fann sig väl, och begaf sig först till Jena, sedan till München. Här lefde han uteslutande för sina studier. Han var rikt begåfvad, ytterst arbetsam och anspråkslös i sina vanor, utan något som helst behof af förströelse. Sonja sade ofta, att han ej behöfde något annat än en bok och ett glas te för att känna sig fullkomligt tillfredsställd.

Detta var dock något som i grunden sårade Sonja. Hon begynte blifva svartsjuk på hans studier, då hon såg att dessa tycktes ersätta honom hennes sällskap. Vi reste några gånger med henne och besökte honom, och på mellanterminerna gjorde de båda resor tillsammans, hvilka alltid beredde Sonja stort nöje. Men hon kunde icke finna sig vid att för öfrigt lefva skild från honom och begynte nu oroa honom med oupphörliga fordringar. Hon kunde icke resa ensam, utan han skulle komma och hämta henne och följa henne, hvart hon ville fara, under det han var som mest upptagen af sina studier skulle han uträtta kommissioner för henne och hjälpa henne med alla dessa bagateller, som han alltid hittills frivilligt och på ett så älskvärdt sätt tagit på sig, men som nu tycktes störa honom, då han var så helt absorberad af sin vetenskap.»

Då Sonja under senare år talade med mig om sitt förflutna lif var hennes bittraste klagan alltid denna: ingen har någonsin älskat mig verkligt – Och när jag invände: men din man älskade dig ju så mycket, sade hon alltid: han älskade mig blott då han var med mig, men han kunde så utmärkt bra finna sig vid att lefva skild från mig.

Förklaringen till att han vid denna tid och såsom förhållandena då voro föredrog att ej alltid lefva i hennes närhet, synes mig dock tämligen enkel. Men Sonja betraktade det icke så, hon hade alltid från sin barndom till sina sista år en egendomlig förkärlek för onaturliga och tillspetsade förhållanden. Hon ville äga utan att ägas. Jag tror att häri ligger en stor del af hennes hela lifs tragedi.

Jag vill tillåta mig att citera ännu några anmärkningar af hennes väninna och studiekamrat från denna tid, hvilka visa huru redan under de tidigaste ungdomsåren de egendomligheter i karakteren voro utvecklade hos henne, som utgjorde den djupaste grunden till alla de inre själsstrider och lidanden, hvilka sedan gnagde på hennes hela lif.

»Hon älskade i hög grad framgången. Då hon en gång föresatt sig ett mål, kunde ingenting afhålla henne från att eftersträfva det med hvilka medel som helst, och hon erhöll därför alltid hvad hon ville utom på känslans område, där hon, egendomligt nog, alldeles förlorade sitt skarpa omdöme. Hon fordrade alltid för mycket af dem, som höllo af henne och som hon själf höll af, och hon hade ett sätt att liksom vilja taga med våld det som man så gärna skulle gifvit henne frivilligt, om hon ej så lidelsefullt utkräft det. Hon hade alltid ett oändligt behof af ömhet och förtrolighet, hon hade behof af någon som var ständigt vid hennes sida, som delade allt med henne, men hon gjorde dock alltid lifvet omöjligt för den, som på detta sätt lefde med henne. Hon var själf alltför orolig och oharmonisk till sin natur för att länge kunna nöja sig med det ömma samlif, som hon dock alltid åstundade. Och hon var allt för personlig för att taga tillräcklig hänsyn till den andres individualitet. Kovalevsky var å sin sida äfven han en ytterst orolig natur, alltid full af nya planer och idéer; Gud vet, om dessa två människor, båda så sällsynt begåfvade, någonsin under hvilka förhållanden som helst skulle kunnat lefva verkligt lyckligt tillsammans för längre tid.»

Sonja stannade två terminer i Heidelberg till hösten 1870, då hon begaf sig till Berlin för att fortsätta sina studier under professor Weierstrass' ledning. Hennes man hade under tiden förvärfvat sig doktoratet i Jena med en afhandling, som ådrog honom stor uppmärksamhet och redan skaffade honom ett namn som en själfständig och betydande forskare.

3.

Studieår hos Weierstrass. Besök i Paris under kommunen.

Professor Weierstrass såg en dag med en viss förvåning en något förlägen studentska stå framför sig, bedjande att blifva antagen som hans elev i matematik. Universitetet i Berlin var stängdt för kvinnor och är det ännu i denna dag, men Sonjas ifriga önskan att få vid sina studier åtnjuta handledning af den, som allmänt betecknades som den moderna matematiska analysens fader, förmådde henne att vända sig till denne med bön om enskild undervisning. Prof. Weierstrass betraktade den okända studentskan med ett visst misstroende. Han lofvade att pröfva henne och gaf henne att lösa några af de uppgifter, som han uppställt för det matematiska seminariet, där öfningarna voro afsedda för de mera försigkomna eleverna. Han var öfvertygad om, att hon ej skulle lyckas och tänkte ej vidare på henne, så mycket mer som hennes yttre vid detta första besök ej gjort något som helst intryck på honom. Illa klädd var hon alltid vid denna tid och hon bar dessutom vid detta tillfälle en hatt, som alldeles dolde hennes ansikte och som skulle passat för en gammal tant, hvarför prof. Weierstrass, enligt hvad han själf berättat mig efter detta första besök, ej hade någon aning hvarken om hennes ungdom eller hennes så ovanligt besjälade ansiktsuttryck, som eljest från första ögonblicket plägade stämma alla till hennes fördel.

En vecka efter kom hon åter upp till honom och sade, att hon löst alla uppgifterna. Han trodde henne ej men inbjöd henne att sitta ned bredvid sig och begynte så att gå igenom hennes lösningar punkt för punkt. Till hans stora förvåning var allt icke blott riktigt utan synnerligen fint och fyndigt. Nu tog hon af sig hatten i ifvern, och det kortlockiga håret föll fram, hon blef röd öfver hela ansiktet i glädjen öfver hans erkännande, och den redan åldrige professorn kände en egendomlig rörelse af faderlig ömhet för denna ännu knappt fullvuxna unga kvinna, som besatt snillets divinationsgåfva i en grad, som han sällan funnit hos sina manliga, redan fullt mogna elever. Och från den stunden var den store matematikern hennes vän för lifvet, den mest trogna, omhuldande och stödjande vän hon någonsin kunnat önska sig. Och i hans familj blef hon mottagen som en dotter och syster.

Under fyra år fortgingo nu hennes studier under Weierstrass' ledning och dessa blefvo af det mest afgörande inflytande på all hennes framtida vetenskapliga produktion. Denna har nämligen alltid fortgått i den af Weierstrass angifna riktningen. Alla hennes vetenskapliga arbeten äro tillämpningar eller utvecklingar af mästarens satser.

Lektionerna gingo så till, att Weierstrass besökte henne en gång i veckan, och om söndagsaftnarna, kom hon till honom. Hennes man hade följt henne till Berlin, lämnade henne sedan ensam där med hennes kamrat från Heidelberg, men kom emellanåt och besökte henne. Förhållandet mellan dem var alltjämt mycket egendomligt och väckte en viss förundran i Weierstrasska huset, där mannen, trots den förtroliga fot hvarpå hustrun stod till alla medlemmarna, aldrig visade sig. Sonja nämnde honom aldrig, presenterade honom aldrig för Weierstrass, men om söndagsaftnarna, då lektionen var slut, kom han och ringde på tamburdörren samt sade till tjänstflickan, som öppnade: säg till fru Kovalevsky, att en vagn väntar på henne vid porten. – Sonja hade alltid varit generad öfver det onaturliga i deras förhållande till hvarandra. En af professorerna i Heidelberg har också berättat hurusom hon en gång, då han vid ett besök hos henne fann Kovalevsky där, presenterade denne såsom »en släkting».

Hennes väninna berättar om deras samlif i Berlin:

»Vårt lif i Berlin var ännu mycket enformigare och ensligare än i Heidelberg. Vi bodde helt ensamma. Sonja hängde hela dagen öfver sina papper, jag var på laboratoriet ända till aftonen. Om kvällarna, efter att hafva ätit i hast, satte vi oss på nytt till arbetet. Utom prof. Weierstrass, som kom ofta, sågo vi aldrig någon människa inom våra dörrar. Sonja var vid nedstämdt lynne, intet tycktes göra henne glädje, för allt var hon

likgiltig utom för sina studier. Hennes mans besök lifvade alltid upp henne något, men glädjen af deras samlif stördes dock numera alltid af missförstånd och förebråelser, oaktadt de alltjämt tycktes mycket fästade vid hvarandra. De gjorde alltid långa, ensamma promenader tillsammans.

När Sonja var ensam med mig, ville hon däremot icke gå utom dörren, hvarken för att promenera, för att gå på teatern eller ens för att göra de nödvändigaste uppköp.

Till jul voro vi bjudna till Weierstrass, som hade låtit anordna ett julträd enkom för oss. Sonja behöfde ovillkorligen en klädning, men ville på inga villkor gå ut och köpa den. Vi blefvo nästan oense för denna historias skull. Jag ville ej gå in på att köpa klädningen ensam. (Hade hennes man varit där skulle allt varit hjälpt, ty han brukade sörja för alla hennes behof samt både välja tyger och modeller för hennes klädningar.) Slutligen hittade hon på att genom sin värdinna låta köpa tyget och beställa klädningen, utan att hon själf gick utom dörren.

Hennes förmåga att hålla ut timme efter timme med det mest ansträngande tankearbete utan att en enda gång resa sig från skrifbordet var verkligen något utomordentligt. Och när hon om aftonen efter en hel dags arbete, slutligen sköt undan papperen och steg upp, var hon ofta så absorberad af sin egen tankegång, att hon begynte vandra af och an i rummet med så snabba steg, att hon vanligen slutade med att springa, talande högt med sig själf, stundom äfven utbristande i skratt. Hon tycktes i sådana ögonblick helt och hållet lösryckt från jorden och buren långt bort från värkligheten på fantasiens vingar. Aldrig ville hon redogöra för hvad hon vid sådana tillfällen tänkte på.

Hon sof mycket litet om nätterna och aldrig lugnt. Stundom for hon häftigt upp ur sömnen, väckt af någon fantastisk dröm, och bad mig då ofta hålla henne sällskap. Hon berättade gärna sina drömmar, som alltid voro egendomliga och intressanta. De hade ofta karakteren af ett slags visioner, hvilka hon tillskref en profetisk betydelse, som onekligen ofta besannades. I det hela var det ett i högsta grad nervöst temperament. Aldrig i ro, alltid föresättande sig något kompliceradt mål att nå, åstundade hon alltid intensivt framgången, men det oaktadt har jag aldrig sett henne så nedstämd, som när hon nått något af de mål, hon eftersträfvat. Värkligheten tycktes alltid så litet motsvara hvad hon tänkt sig. Medan hon ansträngde sig för ett föresatt mål, var hon ibland föga angenäm för andra, ty hennes åstundan var allt för intensiv, men när man sedan såg henne så djupt nedslagen och olycklig midt i sin framgång, väckte hon ovillkorligt det djupaste deltagande. Denna ständiga skiftning af ljus och skugga i hennes väsende gjorde henne alltid så intressant.

Emellertid var i det hela vårt lif i Berlin med dålig bostad och dålig föda, dålig luft, oaflåtligt öfverdrifvet, utslitande arbete och ingen förströelse så föga glädjerikt, att jag ofta blickade tillbaka på Heidelberg, under första tiden af vår vistelse där, såsom ett förloradt paradis. Också var Sonja, då hon om hösten 1874 erhöll sitt doktorat, så utsliten till kropp och själ, att hon sedan, vid sin återkomst till Ryssland, fann sig för lång tid fullkomligt urståndsatt till hvarje arbete.»

Den brist på glädje under arbetet, som här talas om, följde Sonja alltid när hon höll på med vetenskapliga undersökningar. Hon gick alltid till denna ytterliga öfverdrift, som satte henne ur stånd icke blott till att njuta af lifvet i något afseende, men också af arbetet självt, tanken blef hennes tyrann i stället för hennes tjänare, och det fanns intet af skapandets glädje öfver henne vid sådana tidpunkter. Helt olika gick det henne vid hennes senare litterära arbete, hvilket däremot skänkte henne den högsta glädje och försatte henne i den ljusaste stämning.

Många andra orsaker, utom det öfverdrifna arbetet, bidrogo till att göra hennes studieår i Berlin så föga lyckliga.

Först och främst förhållandet till mannen, känslan af det skefva i deras inbördes ställning, som nu blifvit ännu pinsammare genom föräldrarnas inblandning.

Dessa, som under ferierna flera gånger besökte dottern och äfven förde henne med sig till Ryssland, hade så småningom kommit under fund med verkliga förhållandet och förebrådde henne hennes hållning mot mannen samt sökte åstadkomma ett närmande mellan dem, som Sonja alltjämt motsatte sig.

Vidare var hon äfven själf missnöjd med sitt allt för isolerade lif. Hon hade redan då början till den lifshunger, som sedan formligen förtärde henne, hon var så litet som möjligt i sitt innersta väsen den kvinnliga pedant, som hennes lefnadssätt skulle kunnat låta förmoda, men skygghet, opraktiskhet, känslan af det skefva i sina personliga förhållanden, fruktan att kompromettera sig i sin ensamma ställning, allt detta tillsammans bidrog till att kvarhålla henne i denna ytterliga isolering, som hon sedan lifligt ångrade, då hon talade om sin ungdomstid.

De båda väninnornas opraktiskhet bidrog också mycket till att göra det rent materiella lifvet obehagligt för dem. De råkade alltid ut för de sämsta bostäder, det värsta tjänstfolk, den uslaste föda. En gång föllo de i händerna på ett helt tjufband, som systematiskt utplundrade dem. De hade upptäckt att en tjänstflicka som de haft en tid bestulit dem. Då de förebrådde henne det, blef hon oförskämd, hvarför de utan förberedelse måste köra henne på porten. Samma afton, då de sutto ensamma i sitt rum och ej visste hvem som skulle hjälpa dem att bädda deras sängar till natten, knackade någon på deras fönsterruta. De bodde nämligen i bottenvåningen. De sågo ut och märkte ett främmande kvinnoansikte mot rutan. De frågade skrämda hvad hon ville, och hon svarade att hon önskade taga tjänst hos dem. Hon gjorde ett högst obehagligt intryck på dem, men så stor var deras opraktiskhet och hjälplöshet att de antogo anbudet, ehuru med bäfvan i hjärtat. Denna kvinna terroriserade och bestal dem sedan till en sådan grad, att de endast med polisens hjälp lyckades bli henne kvitt.

Sonja var dock mycket likgiltig för lifvets materiella sidor och märkte knappast om den föda hon förtärde var god eller dålig, om hennes rum voro städade eller ej, hennes klädning hel eller söndersliten. Det var endast vid svårare kriser som de materiella obehagen störde henne; men dessa kriser inträffade dock tämligen ofta, när hon icke hade någon praktisk hjälpreda vid sin sida.

I januari 1871 måste Sonja afbryta sina nyss påbörjade studier hos Weierstrass för att gifva sig ut på en mycket äfventyrlig resa.

Anjuta, som snart hade tröttnat på det enformiga lifvet i Heidelberg, hade utan föräldrarnas tillstånd begifvit sig till Paris. Hon ville utbilda sig som författarinna och hade därför intet intresse af att lefva instängd på en studiekammare med Sonja, hon ville studera lifvet, teatrarna, befinna sig i ett litterärt centrum. Och en gång lössläppt från föräldratvånget sökte hon djärft sina egna vägar. Som det var omöjligt att skrifva till fadern och säga honom, att hon vistades ensam i Paris, lät hon sig förledas af sin lidelsefulla åtrå att få lefva lifvet på eget ansvar till ett bedrägeri mot honom. Hon skref till honom genom Sonja, så att hennes bref alltid buro samma poststämpel som dennas. Först hade hon endast ämnat göra en kort utflykt till Paris och hade lugnat sitt samvete med att hon sedan skulle omtala allt muntligen. Men så kom hon in i förhållanden där, som fängslade henne så starkt, att hon ej mer förmådde lösslita sig. Och för hvarje dag som gick blef det allt svårare att meddela föräldrarna sanningen.

Hon hade knutit en förbindelse med en ung fransman, som sedan blef en af de ledande under kommunen, och befann sig nu cernerad i Paris under hela belägringen.

Sonja, i största oro för systerns öde och tryckt af det ansvar som hvilade på henne, då hon understödt dennas hemliga resa, beslöt sig strax efter belägringens upphäfvande att jämte sin man söka intränga i Paris för att uppsöka Anjuta.

Sonja kunde på senare år, då hon talade om denna resa, knappt själf redogöra för, hur de lyckades komma in i staden tvärs igenom de tyska trupperna. De vandrade till fots längs Seinen tills de upptäckte en öfvergifven

båt uppdragen på stranden. Denna togo de strax i besittning och rodde ut, men knappt voro de ett par famnar från land förrän en vakt upptäckte dem och ropade dem an. De rodde på af alla krafter utan att svara, och genom gud vet hvad för en försumlighet eller slapphet hos de vakthafvande lyckades de komma undan och öfver till andra stranden, hvarefter de obemärkta smögo sig in i själfva Paris, där de sålunda råkade befinna sig vid kommunens första utbrott.

Sonja hade på de senare åren för afsikt att i litterär form berätta några af sina minnen från denna tid, en plan som tyvärr gick i grafven med henne liksom så många andra. Hon ville bland annat skrifva en novell som skulle heta: »Systrarna Rajevsky under kommunen». Hon hade där velat skildra en natt på en ambulans, där hon och Anjuta tjänstgjorde, och där de sammanträffade med några unga flickor från deras forna umgängeskrets i Petersburg. Medan bomberna fräste omkring dem och nya sårade oupphörligt buros in, talade flickorna hviskande om sina gemensamma minnen från ett lif, som var så olikt det närvarande och den omgifning, hvari de nu blifvit inkastade, att det syntes dem som en dröm.

Och som en dröm, ett féeri betraktade Sonja alla de underliga företeelserna omkring sig under denna tid. Hon var ännu i den ålder, då gripande och världshistoriska tilldragelser göra samma intryck som en spännande roman. Hon såg bomberna falla omkring sig utan spår till rädsla, bara med en behaglig hjärtklappning och ett inre jubel att få lefva midt uppe i detta drama.

För systern kunde hon denna gång ingenting göra. Anjuta tog lidelsefullt del i den politiska rörelsen och begärde ej bättre än att få riskera sitt lif tillsammans med den man, till hvilken hon för alltid knutit sitt öde. De båda makarna Kovalevsky lämnade då efter kort tid åter Paris, och Sonja återtog sina studier i Berlin.

Men efter kommunens undertryckande blef hon på nytt kallad till Paris, denna gång af systern själf, som nu bönföll om hennes förmedling hos fadern för att denne skulle förlåta henne hennes bedrägeri mot honom och använda sitt inflytande till att hjälpa henne ur den förtviflade belägenhet hvari hon råkat. Mr J. hade blifvit fängslad och dömd till döden.

När man erinrar sig den bild Sonja själf i sina barndomsminnen gifvit af sin far, kan man lätt tänka sig hvilket förfärligt slag det måste varit för honom, då han på en gång fick veta hela den grymma sanningen om huru han blifvit bedragen af sina barn, och huru hans äldsta dotter gått sina egna vägar på ett sätt, som djupt måste såra alla hans instinkter och grundsatser. Få år förut hade han ju blifvit så utom sig af sorg och förbittring öfver upptäckten att Anjuta i hemlighet skref noveller och mottog betalning härför, att han yttrat: nu säljer du ditt arbete, men jag är inte längre säker, att det inte kan komma en dag, då du också säljer dig själf.

Förunderligt nog var han dock långt mildare nu, då hans dotter tillfogat honom en så mycket allvarligare sorg. Både han och hans hustru skyndade strax till Paris, åtföljda af Sonja och hennes man, och han visade sig vid återseendet med den felande dottern så full af godhet och öfverseende, att döttrarna, som känt sig förtjäna allt annat, från denna stund slöto sig till honom med en innerlighet som aldrig förr.

Jag kan tyvärr icke annat än helt anekdotmässigt berätta om hela denna upprörda tid.

General Krukovsky hade förbindelser till Thiers, hvarför han vände sig till denne för att utverka benådning för sin blifvande svärson. Thiers sade sig ingenting kunna göra, men under samtalets gång berättade han liksom händelsevis, att de fångar bland hvilka mr J. befann sig, följande dag skulle transporteras till ett annat fängelse. De skulle härvid passera förbi en utställningsbyggnad, där det vid den tiden på dagen alltid var mycket folk i rörelse, och Anjuta infann sig nu där, blandade sig bland folkmassan, och i det ögonblick fångarna passerade gled hon oförmärkt in bland de omgifvande soldaterna, tog mr J. under armen och försvann med honom in i utställningsbyggnaden, därifrån de kommo ut genom en annan port och lyckades undkomma till järnvägsstationen.

Historien låter fantastisk och nästan otrolig, men jag har ej kunnat göra annat än anteckna den såsom jag och flera andra af Sonjas vänner minnas den.

Hur bittert begråter man icke ofta efter en persons död, att man icke bättre lagt på minnet, dennes minsta ord, att man icke antecknat allt märkligt man hört från hans mun. Jag har i detta fall så mycket större anledning att ångra denna försummelse, som Sonja så ofta sade mig: du skall skrifva min lefnadshistoria, när jag är död. – Men hvem tänker i dessa ögonblick af förtroliga samtal därpå, att den dag verkligen kan komma, då man står ensam kvar med blotta minnet af det lefvande band som förenat en med den bortgångna. Hvem tror ej på morgondagen, som naturligtvis skall gifva rikligt tillfälle att ifylla de luckor, som uppstå under ett lifligt samtals rapsodiska och oregelbundna tankesprång.

1874 promoverades Sonja till doktor i Göttingen på grund af trenne afhandlingar, som hon skrifvit under Weierstrass' ledning, och hvaraf i synnerhet den ena: *»Zur Theorie der partielen Differentialgleichungen»*, (Crelles journal. Bd 80), hvilken också utgafs som doktorsdisputation, räknas för ett af de märkligaste arbeten hon någonsin utgifvit. Hon blef genom särskild dispens befriad från skyldigheten att aflägga muntlig examen. I följande skrifvelse till dekanus vid filosofiska fakulteten i Göttingen utvecklar hon de för henne ganska karakteristiska motiven till sin begäran om denna dispens, som endast i ytterst sällsynta fall plägar beviljas:

»Euer Spectabilität torde godhetsfullt tillstädja mig att ännu bifoga något till den ansökan, i hvilken jag anmäler mig till erhållande af den filosofiska doktorsgraden vid Eder fakultet.

Det har icke varit mig lätt att besluta mig för ett steg, hvilket tvingar mig att utträda ur den tillbakadragenhet, hvari jag hittills lefvat; och endast min önskan att tillfredsställa mig nära stående personer, af hvilka det ligger mig om hjärtat att blifva riktigt bedömd, och att gifva dem ett obestridligt bevis på att det varit allvar med mina uteslutande af böjelse företagna studier af matematiken samt att dessa ej blifvit utan resultat, har förmått mig att öfvervinna mina betänkligheter. Därtill kommer att man sagt mig att jag såsom utländska kunde blifva af Eder fakultet promoverad *in absentia*, om jag blott förelade tillräckligt betydande arbeten och gynnsamma vitsord af kompetenta personer öfver mina studier. I självfva verket – jag hoppas att Euer Spectabilität icke skall missförstå att jag öppet tillstår det – vet jag icke om jag skall äga den nödvändiga säkerheten för en examen rigorosum, utan jag fruktar tvärtom, att det ovanliga i min belägenhet, om jag skulle nödgas stå till svars inför mig personligen obekanta män, skulle verka pinsamt och förvirrande på mig, hur öfvertygad jag än är att herrar examinatorer skulle komma mig välvilligt till mötes. Därtill kommer ännu, att jag blott mycket ofullständigt behärskar det tyska språket, när det gäller att uttrycka mig muntligen, ehuruväl jag är van vid att använda det vid matematiskt tänkande och skrifvande, när jag har tillräcklig tid till eftertanke. Denna min ringa vana vid att tala tyska härleder sig däraf, att jag, som blott för cirka fem år sedan begynte lära detta språk, under de fyra år jag tillbragt i Berlin lefvat alldeles ensam och blott vid de timmar, som min vördade lärare ägnade mig, hade tillfälle att höra och tala det. På dessa grunder vågar jag bedja Euer Spectabilität att godhetsfullt bemedla att jag måtte befrias från examen rigorosum.»

Denna anhållan, men väl förnämligast de insända arbetenas stora förtjänst och de bifogade utmärkta rekommendationerna, förskaffade verkligen Sonja den sällsynta ynnesten att blifva promoverad doktor utan personlig inställelse.

Kort tid därefter var åter hela familjen Krukovsky samlad på det gamla fädernegodset, Palibino.

4.

Hur olika var dock icke denna familj sammansatt nu mot i Sonjas skildring från barndomstiden! I stället för de två flickorna, som gingo där och drömde om den främmande värld, hvarom de voro så djupt okunniga, var det nu tvenne mycket utvecklade kvinnor, som hvar för sig pröfvat lifvet på egen hand, hvilka möttes här. Och hvad de upplefvat var visserligen tämligen olikt det, de drömt, men det var dock innehållsrikt nog för att gifva anledningar till långa samtal vid vinterbrasan i den stora salongen med den röda damastmöbeln, medan samovaren surrade på tebordet och vargarna uppstämde sin nattliga hungerkonsert utanför i den ensliga parken. Världen utanför syntes icke längre så omätligt stor för deras tankar; ty de hade sett den och mätt dess proportioner. Den ena, Anjuta, hade haft ett tillräckligt upprördt lif, för att hennes längtan efter starka sinnesrörelser skulle vara mättad. Hon var lidelsefullt förälskad i den man, som satt där vid hennes sida i den röda länstolen med ett trött, något satiriskt ansiktsuttryck, så lidelsefullt och svartsjukt förälskad, att hennes lif nog fortfarande var tillräckligt spännande för att just icke lämna henne något öfrigt att önska i den vägen. Den yngre systern åter hade endast lefvat med hufvudet ännu, men sin törst efter vetande hade hon fått tillfredsställa så rikligt, att hon nu var liksom öfvermätt och formligen ej förmådde arbeta mer med hjärnan. Hon tillbragte sin tid med att läsa romaner, att spela kort och att deltaga i det på andligt innehåll tämligen blottade umgängeslifvet med grannarna.

Det som utgjorde Sonjas förnämsta glädje under denna tid var den förändring hennes far genomgått. Han hörde, liksom Sonja själf, till de människor, som på intelligensens och reflexionens väg förmå att utveckla och modifiera sin karakter, och den sträfhet och despotism, som alltid varit ett framträdande drag hos honom, hade nu betydligt mildrats inför de onekligen ganska hårda prof hans döttrar låtit honom genomgå. Han hade lärt sig inse att ingen kan tilltvinga sig den makt öfver andras sinnen, icke ens öfver sina egna barns, som han i sina kraftigare år gjort anspråk på. Därför tålde han nu med en för honom oerhörd tolerans de radikala och samhällsomstörtande meningar, som uttalades af hans måg, den för detta kommunarden, liksom de materialistiska tendenser som hans måg, naturforskaren, röjde.

Detta var det vackraste minne Sonja ägde af sin far, och det blef så mycket starkare inbrändt i hennes själ, som denna vinter blef hans sista. Ett hjärtlidande gjorde hastigt och oförberedt slut på hans lif.

Detta slag träffade Sonja mycket djupt. Hon hade under den sista tiden slutit sig så innerligt till fadern, som hon dessutom alltid älskat mer än modern. Denna var en af dessa lätta, vinnande naturer, som alla hålla af och som äro goda mot alla, men med hvilken Sonja just i följd häraf kände sig mindre befryndad, hvarjämte hon också trodde sig mindre älskad af modern än de andra syskonen, under det hon af fadern alltid föredrogs.

Hon kände sig nu vid hans bortgång så fruktansvärdt ensam. Anjuta hade ju sin man, vid hvars bröst hon grät ut alla sina sorger, men Sonja hade ingen, till hvilken hon helt kunde sluta sig. Den man, som ej skulle önskat något högre än att vara henne till tröst och stöd, hade hon ju alltid hållit på ett så konstladt afstånd från sig. Nu syntes henne plötsligt detta förhållande mer pinsamt onaturligt än någonsin; hennes längtan efter ömhet tog öfverhand öfver alla förutfattade meningar, och så invigde hon sig själf i all tysthet i det stilla sorgehuset till sin mans verkliga maka.

Följande vinter flyttade hela familjen till Petersburg. Här fann sig Sonja snart som medelpunkt för en i intelligens och andlig lifaktighet utsökt krets, sådan som man knappast lär finna annanstädes i världen än i Rysslands hufvudstad. Ty att verkligt upplysta och frisinnade ryssar öfvergå alla andra i mångsidighet, fördomsfrihet, vidd inom andens värld, det var icke blott Sonjas erfarenhet, utan det erkännes af alla, som umgåtts i sådana kretsar. De äro framom de främsta i det öfriga Europa, de första att upptäcka en ny synvidd vid horisonten, och med denna nästan oerhörda andliga vakenhet förena de en entusiasm, en tro på sina idealer, som väl ingen annan nation i Europa.

Och i en sådan krets kände sig Sonja nu förstådd och beundrad. För henne, som nu befann sig i sin ungdoms fullaste blomstring, och som tillbragt fem hela år fördjupad i de allvarligaste studier utan att unna sig den minsta förströelse, var det något bedårande i detta plötsliga omslag. Lifvets tjusning fick makt med henne, alla hennes mest lysande gåfvor utvecklades med ett slag, och hon kastade sig ifrigt in i den brusande hvirfveln af denna spirituela världslighet med fester, teatrar, föreläsningar, mottagningar, slädpartier och andra nöjen af olika slag.

Som den krets, hvaraf hon nu omgafs, hade mer litterära än vetenskapliga intressen, drogs hon genom det behof af andlig sympati, som alltid var så starkt hos henne, nu äfven öfver i det litterära strömdraget. Hon skref tidningsartiklar, poesi, teaterkritiker, allt anonymt samt äfven en roman, *Privat-docenten*, en skildring från ett tyskt småstadsuniversitet, som man ansåg mycket lofvande.

Anjuta, som med sin man äfven bodde i Petersburg under dessa år, uppträdde på fullt allvar och med mycken framgång som författarinna. Voldemar Kovalevsky sysselsatte sig förnämligast med öfversättande och utgifvande af en del populärt vetenskapliga arbeten, såsom det berömda verket *Fåglarna* af *Brehm*.

Den förmögenhet Sonja ärft efter sin far var emellertid vid denna tid ganska obetydlig, emedan denne testamenterat nästan allt till sin hustru. Och det lif, hvari hon nu inträdt, fordrade med nödvändighet en viss lyx i lefnadssättet. Härigenom uppstod kanske först hos henne idén att kasta sig in i affärsspekulationer. Voldemar, personligen fullkomligt likgiltig för all lyx, lät sig dock af sin lifliga och lätt antända fantasi snart indragas i dessa idéer, och nu begynte det ena ekonomiska företaget att aflösa det andra. De byggde hus i Petersburg, en badanstalt, ett orangeri, de uppsatte tidningar, de lancerade nya uppfinningar af olika slag, och det såg ut till en tid som skulle allt lyckas dem förträffligt. Deras vänner förespådde dem en lysande framtid, och då 1878 deras första och enda barn föddes, hälsades detta som en blifvande stor arftagerska. Men som vanligt hade dock Sonja äfven här vissa varnande förkänningar af en kommande olycka. En af hennes förtroliga från denna tid erinrar sig huru hon, samma dag man skulle högtidligt fira nedläggandet af grundstenen till det första huset, yttrade, att dagen var skämd för henne af en dröm, som hon haft samma natt. Hon hade sett sig själf på platsen för stenens nedläggande, omgifven af en stor människomassa, som kommit för att bevista denna ceremoni. Plötsligt hade hon då sett hopen skingra sig och hennes man i midten af den, kämpande med en diabolisk figur, som kastade sig öfver honom och slutade med att böja honom under sig med ett sardoniskt hånskratt.

Hon förblef länge beklämd och ängslig under intrycket af denna dröm, som på ett så fruktansvärdt sätt skulle komma att besannas.

Då det visade sig att de så storartadt anlagda affärsspekulationerna misslyckades, den ena efter den andra, framträdde Sonjas energi och kraft i hela sin upphöjdhet. Hon kunde väl för ett ögonblick låta sin fantasi antändas af den så vanliga frestelsen att vilja använda sin intelligens och uppfinningsförmåga till att skapa en förmögenhet, men hennes själ kunde aldrig fästa sig djupare vid ett så ytligt mål. Hon var fullkomligt i stånd att mista millioner i ett slag utan att det skulle kostat henne en sömnlös natt eller en rynka i pannan, liksom hon nu såg sig mista en drömd förmögenhet utan ringaste grämelse. Hon hade velat blifva rik, emedan lifvet i alla dess former frestade henne, emedan hennes lidelsefulla och fantasirika natur kom henne att åtrå allt, att vilja pröfva allt. Men när hon såg, att det icke lyckades, var hon genast färdig att afstå därifrån och använde nu blott all sin kraft på att stödja och trösta sin man. Egendomligt nog hade denne flärdlöse man, som icke ett enda ögonblick för egen del hade önskat sig rikedom eller lockats af någon af de förmåner, man därmed kan köpa, dock vida mer än hon satt in sin själs åtrå på att lyckas på den en gång inslagna vägen. Det tycks som om misslyckandet, nederlaget i och för sig varit något för hans natur förkrossande, under det Sonja hade den sällsynta kraften att icke blott böja sig under det oundvikliga utan också att strax kasta sig med ny spänstighet in på nya sträfvanden.

För denna gång lyckades det henne att afvända en krach. Hon skydde hvarken ansträngningar eller förödmjukelser, for omkring till alla deras vänner, som varit med om företagen, och åstadkom en uppgörelse, som tillfredsställde alla parter. I belöning mottog hon sin mans lifliga tacksamhet och beundran. Deras lycka tycktes vilja blomstra upp på nytt.

Men – den diaboliske mannen med det sataniska grinet, som visat sig för Sonja i drömmen, kom nu verkligen i deras väg. Det var ett slags äfventyrare i stor stil, med hvilken Kovalevsky under sina affärsföretag kommit i beröring, och som nu sökte inleda honom i nya och farligare spekulationer. Sonja, som ägde en ovanlig förmåga att genomskåda människor vid första blick, greps strax af en instinktiv motvilja för denne man, så stark, att hon ej kunde tåla att se honom i sitt hus. Hon bönföll sin man att skilja sig från denne dålige rådgifvare, att göra som hon och slå alla tankar på affärer ur hågen samt i stället återgå till vetenskaplig verksamhet, men hon lyckades ej öfvertala honom härtill. Oaktadt Voldemar vid denna tid – 1880–81 – blef nämnd till professor i paleontologi vid universitetet i Moskva, där makarna nu bosatte sig, kunde han dock ej lösrycka sig från de började affärsspekulationerna, hvilka nu antogo allt mer storartade och fantastiska dimensioner.

Det var fråga om att exploatera petroleumkällor i det inre af Ryssland, att höja och utveckla viktiga grenar af rysk industri och att själf förtjäna millioner, och han var så helt förblindad af sin nya bundsförvant, att han ej ville höra på sin hustrus invändningar. Då han ej lyckades bibringa henne sin syn på saken, uteslöt han henne ur sitt förtroende och handlade på egen hand. Detta var det smärtsammaste af allt för Sonja, detta kunde hon med sin karakter icke bära.

Sedan hon en gång beslutit sig för en verklig förening med sin make, hade hon satt in allt på att fastare tillknyta och fördjupa densamma. Det var hennes natur att med lidelsefull intensitet ägna sig åt det, som för tillfället var det främsta i lifvet. Hon gjorde alltid en stor skillnad mellan det som var viktigt och oviktigt, och detta var ett af de stora dragen i hennes karakter, som gjorde henne så öfverlägsen andra kvinnor, att hon aldrig försummade det som syntes henne som hufvudsak för bisak och aldrig såg smått. Halfhet kunde hon icke tåla på något område för känslan, allt kunde hon offra för att vinna helhet och djup.

Hon ansträngde sig till det yttersta för att rädda sin man undan den fara, som hon såg hotade honom. En af hennes väninnor från denna tid beskrifver på följande sätt hennes kamp och hennes uppoffringar för detta mål:

»Hon försökte att på nytt intressera Kovalevsky för hans vetenskap, sysselsatte sig själf med geologiska studier, förberedde till och med hans föreläsningar tillsammans med honom, försökte att göra honom lifvet i hemmet så angenämt som möjligt för att han skulle återvinna sitt lugn – men intet hjälpte. Jag antar att Kovalevsky icke längre var i ett normalt sinnestillstånd, hans nerver hade blifvit allt för öfverretade, och han kunde icke längre återvinna sin jämvikt.»

Äfventyraren, som ej önskade högre än att aflägsna den allt för klarsynta hustrun från mannen, begagnade den början misstämningen mellan dem till att låta henne tro, att mannens slutenhet och otillgänglighet emot henne berodde på andra orsaker, och att hon hade anledning till svartsjuka.

Af Sonjas egen berättelse i »Systrarna Rajevsky» veta vi, att redan det tioåriga barnet visade anlag för en lidelsefull svartsjuka. Att röra vid denna sträng var att väcka en af de starkaste lidelser som funnos på djupet af denna våldsamma natur. Sonja förlorade sin kritiska blick och var ej i stånd att undersöka huruvida beskyllningen var sann eller ej – under senare år var hon nästan öfvertygad om, att den var en ren dikt – hon erfor blott ett häftigt behof att komma bort, bort från denna förödmjukelse att känna sig öfvergifven, en fruktan för att eljest af sin lidelse låta sig förledas till ett förnedrande spioneri eller till upprifvande scener. Lefva tillsammans med en man, hvars kärlek och förtroende hon trodde sig ha förlorat, och se honom gå sin

undergång till mötes utan att förmå hejda honom, det var ej möjligt för en natur som hennes, som minst af allt förmådde resignera, och som i känslosaker var lika fordrande och omutlig, som hon med afseende på yttre ting var öfverseende och lätt tillfredsställd. Hon hade, utan att verkligt älska honom, dock ägnat sig så helt åt denne man, gjort alla hans intressen till sina och sökt knyta honom till sig med all den innerlighet, som en efter helhet och djup i känslan törstande natur helt naturligt åtrådde i förhållandet till den, som var hennes make och hennes barns far. Och när hon nu såg honom detta oaktadt vända sig ifrån henne och ställa en annan emellan dem, då brusto de konstigt sammanfogade ömhetstrådarna, hennes hjärta sammandrog sig och uteslöt den bild, det genom en viljeansträngning upptagit, och hon blef åter ensam.

Hon beslöt att på egen hand skapa en framtid för sig och sin lilla dotter och reste bort från hem och land för att ensam återtaga sitt studielif i utlandet.

5.

Reseäfventyr. Ett olycksslag.

Sedan tåget lämnat stationen och hon ej längre såg en skymt af de vänner, som följt henne, gaf hon vika för sin hittills våldsamt återhållna sinnesrörelse och brast i häftig gråt. Hon begrät de korta årens lycka, hon begrät den förlorade drömmen om ett fullt och helt samlif med en annan människa, och hon bäfvade vid tanken på den ensamma studiekammaren, som en gång varit hela hennes lif, men som nu ej längre kunde tillfredsställa henne, sedan hon smakat lyckan af att lefva älskad i ett eget hem och i en krets af förstående vänner. Hon försökte trösta sig med tanken på, att hon skulle återtaga sina matematiska studier, att hon skulle skrifva ett arbete, som skulle göra henne ryktbar och kasta glans öfver hennes kön – men det ville icke hjälpa, dessa fröjder syntes henne nu så bleka i jämförelse med den personliga lycka, som under de sista åren varit hennes lifs hela innehåll och mål; tårparoxysmen blef allt häftigare och skakade henne från hufvud till fot.

Hon hade ej lagt märke till att en medelålders herre satt midt emot henne i kupén och betraktade henne med deltagande blick.

Nej, jag kan inte se er gråta så, utbrast slutligen denne. Jag gissar det är första gången ni reser ensam ut i världen, men, herre gud, ni kommer då väl inte bland människoätare, och en ung flicka som ni kan alltid vara säker på att finna vänner och stöd när hon behöfver det.

Sonja såg häpen upp, och hennes tårar stannade tvärt. Hon som alltid så ängsligt dolde sina hjärtesår till och med för sina närmaste hade låtit denne främling se sin förtviflan.

Det var henne en lättnad då hon märkte, att han åtminstone ej hade den ringaste aning om, hvem hon var. Af det samtal, som nu uppstod mellan dem, framgick, att han tog henne för en liten guvernant, som skulle till utlandet för att förtjäna sitt bröd i en främmande familj, och hon understödde genast denna föreställning, glad att på detta sätt rädda sitt inkognito och äfven road af att spela denna lilla komedi, som förströdde henne. Det var ej svårt för henne att sätta sig in i rollen så fullständigt, att hon snart i sina tankar identifierade sig med den stackars lilla guvernanten, och med blygsamt nedslagna ögon emottog hon de råd och tröstegrunder, som hennes reskamrat utdelade, och så starkt var det fantastiska elementet hos henne, att hon trots sin djupa hjärtesorg begynte blifva ganska road af denna mystifikation. Då reskamraten föreslog henne att tillsammans bese en stad som de passerade på vägen, samtyckte hon därtill och tillbragte två dagar där tillsammans med honom. Så skildes de igen utan att någonsin ha meddelat hvarandra namn och samhällsställning.

Denna lilla episod är ganska betecknande för Sonjas experimenteringslystna natur. Främlingen var henne sympatisk, hans vänliga deltagande rörde henne, hon kände sig ensam utkastad i världen. Hvarför ej taga den lilla glädjeglimt på hennes väg, som slumpen tillfört henne. En annan kvinna skulle naturligtvis ohjälpligt komprometterat sig i en mans ögon genom att tillåta sig något sådant. Två dagars samvaro från morgon till kväll med en man, som icke ens visste hvem hon var. Men för Sonja, som i så många år lefvat detta egendomliga kamratlif med sin egen make utan att tillhöra honom, syntes saken mycket enkel, och hon visste mycket väl att hon förmådde draga upp gränserna för sitt umgänge med män, hvar hon själf ville. Det föll aldrig någon man in att missförstå henne i detta hänseende.

Ännu egendomligare och mer tillspetsadt utvecklade sig ett dylikt förhållande senare, under hennes vistelse i Paris. Värdinnan, hos hvilken hon bodde under sommaren i en af förstäderna, var väl något tvifvelaktig om hvad hon skulle tänka om henne, då hon ibland klockan två om natten kunde se en man komma ut från hennes rum och klättra öfver den höga muren, som omgaf trädgården. När därtill kom, att denne unge man tillbragte hela dagarna hos Sonja och alltid fördröjde sig till sena natten, samt att hon vid denna tid ej umgicks med någon annan, måste man medge att saken såg misstänkt ut. Och likväl var detta förhållande af det mest idealistiska slag man gärna kan tänka sig.

Den unge mannen var polack och revolutionär, för öfrigt matematiker och skald.

Hans och Sonjas själar voro två brinnande flammor, som möttes i en enda låga. Aldrig hade någon förstått henne som han, aldrig så delat hvarje hennes stämning, alla hennes tankar och drömmar. De voro oupphörligt tillsammans, och dock använde de de korta stunder de voro skilda till att skrifva till hvarandra långa utgjutelser. Tillsammans skrefvo de poesier och hade äfven begynt en lång, romantisk roman.

De svärmade för idén om att människorna äro skapade parvis, så att hvarje man och kvinna blott är en half människa, den andra halfvan, som skulle göra henne till en helhet, finns alltid någonstans på jorden, men det är blott i sällsynt lyckliga fall som de två halfvorna sammanträffa här i lifvet, i de flesta fall sker det först i en kommande existens. Hvad vill man begära af mer fullblodsromantik.

Här i lifvet kunde de icke förenas, emedan lifvet redan förstört villkoren för en verklig förening. Äfven om hon kunnat bli fri, så hade hon dock tillhört en annan, och detta kunde den unge mannen, som bevarat sig ren för dens skull, som en gång skulle blifvit hans enda kärlek, icke försona sig med. Icke heller hon kände sig äga rätt att tillhöra en annan, ty bandet med mannen var icke fullständigt slitet, de skrefvo till hvarandra någon gång, det var alltjämt tal om att återse hvarandra, och hon var honom ännu i grunden tillgifven.

Förhållandet till polacken bestod således uteslutande i tankeutbyte och i en tämligen abstrakt känsloanalys.

De sutto midt emot hvarandra och talade, talade oupphörligt, berusande sig i denna väldiga, outsinliga ström af ord, som är alla slavers speciella egendomlighet.

Midt upp i detta exalterade svärmeri, som kom Sonja att glömma disharmonierna i sitt verkliga lif, träffades hon af ett förkrossande olycksslag.

Hennes man hade icke öfverlefvat upptäckten om att han låtit locka sig af ett skändligt bedrägeri och ruinerat sin familj. Denne så högt begåfvade vetenskapsman, så flärdlösa och enkla människa, som ej hade behof af någon af de njutningar, som penningen kan skänka, hade fallit offer för en penningesvindel, som egentligen var alldeles stridande mot hela hans karakter och lifstendens.

Underrättelsen härom kastade Sonja på sjukbädden.

Hon låg länge i en häftig nervfeber och kom upp därifrån bruten, med en känsla af något ohjälpligt, som skurit ett streck öfver hennes lif. Självförebråelsen för att hon lämnat mannen, i stället för att stanna kvar och

söka stödja honom, oaktadt det skulle varit att döma sig själf till en nästan outhärdlig kamp, marterade henne nu med det oåterkalleligas hela bitterhet. Och i och med denna sjukdom och denna själskamp hade äfven hennes yttre förlorat sin friskhet. Hon hade plötsligt blifvit flera år äldre, hennes hy hade mistat sin klarhet, och ett skarpt grubblar-veck hade lagt sig mellan ögonbrynen, hvilket sedan aldrig försvann.

————

6.

Den första kallelsen från Sverige.

Redan under Sonjas vistelse i Petersburg 1876 hade hon gjort en bekantskap, som skulle blifva af ett afgörande inflytande på hennes framtida lif. Professor Mittag-Leffler, liksom hon elev af Weierstrass, af hvilken han hört så mycket talas om Sonjas utomordentliga begåfning att han lifligt önskade att lära känna henne, hade då gjort henne ett besök.

Men denna gång hade ingen förkänsla sagt Sonja af hvilken betydelse denna nya bekantskap skulle blifva för henne. Hon kände sig blott tämligen ohågad att mottaga den anmälda visiten, emedan hon vid denna tid alldeles skjutit åt sidan alla vetenskapliga studier och icke ens längre underhöll brefväxling med sin gamla lärare. Under samtalets gång vaknade dock på nytt de forna intressena, och hon utvecklade en sådan skärpa i tankegången och en sådan snabbhet i uppfattningen af de svåraste matematiska frågor, att den besökande kände sig nästan förbryllad, då han befraktade det barnsliga flickansiktet framför sig. Det intryck han mottagit af hennes betydelse som kvinnlig tänkare var så starkt, att när han flera år senare kallades att bekläda professuren i matematik vid Stockholms nybildade högskola var en af hans första åtgärder att söka utverka, att fru Kovalevsky blefve kallad till hans docent. Hon hade nämligen redan ett par år före mannens död yttrat önskan om att erhålla någon lärarepost vid ett universitet. Varmt intresserad af den nya härden för vetenskapliga studier i sin födelsestad liksom äfven för kvinnofrågan, omfattade Mittag-Leffler med stor ifver tanken att skaffa det nya universitetet glansen af detta första verkligen stora kvinnonamn inom hans vetenskap.

Redan 1881 skrifver Sonja med anledning af dessa planer följande bref till Mittag-Leffler, adresseradt till Helsingfors:

»*8 juli 1881. Berlin. Bellevuestrasse*.

– – – – – – – – – – – – – – – –

Jag tackar Er icke mindre lifligt för det intresse Ni visar för min möjliga kallelse till Stockholm och för alla de åtgärder ni vidtagit för detta ändamål Hvad mig beträffar kan jag försäkra Er, att om en docentplats blefve mig erbjuden, skulle jag antaga den af hela mitt hjärta. Jag har aldrig räknat på någon annan plats än denna, och jag vill till och med tillstå för Er att till att börja med jag skall känna mig mycket mindre generad och mindre blyg, om man helt enkelt erbjuder mig möjligheten att tillämpa mina kunskaper på den högre undervisningen och att därigenom öppna för kvinnorna tillträde till universitetet, hvilket hittills endast är dem beviljadt i undantagsfall och som en speciel ynnest, som man kan taga ifrån dem lika lätt och godtyckligt, som fallet varit vid de flesta tyska universitet. Utan att vara mycket rik, har jag dock medel att lefva alldeles oberoende, så att lönefrågan vore af ingen betydelse vid mitt beslut. Hvad jag framför allt önskar är att tjäna en sak, som är mig kär, och att på samma gång skaffa mig själf möjligheten att ägna mig åt mitt arbete i en omgifning af personer som sysselsätta sig med samma ämnen som jag, en lycka som jag alltid önskat och som fattas mig i Ryssland och som jag hittills endast njutit under min vistelse i Berlin. Dessa, min bäste professor, äro mina personliga känslor. Men jag tror mig böra meddela Er äfven följande:

Professor W., efter hvad han kan döma om förhållandena i Sverige, tror det icke vara möjligt att Stockholms universitet någonsin skulle antaga en kvinna bland sina lärare och, hvad som betyder ännu mer, fruktar att om Ni allt för mycket insisterar på att införa sådana nyheter, detta kunde skada er egen ställning. – – Det skulle vara allt för egoistiskt af mig att icke meddela Er dessa uttalanden af vår afhållne lärare, och Ni kan lätt tänka Er hur förtviflad jag skulle vara, om jag till slut ej uppnådde annat än att skada Er, Ni som alltid visat mig så mycket intresse och tjänstvillighet och för hvilken jag hyser en så uppriktig vänskap.

Jag tror därför att det kanske är klokare att för ögonblicket ej vidtaga någon åtgärd och att i alla händelser invänta afslutandet af de arbeten, som för närvarande upptaga mig. Om jag lyckas fullborda dem så väl som jag önskar och hoppas, skall det i alla händelser bli en stor hjälp vid det mål, jag har i sikte.»

De därpå följande dramatiska händelserna i Sonjas lif, skilsmässan från mannen, romanen med polacken, mannens död och Sonjas långa sjukdom, fördröjde fullbordandet af de omtalade arbetena, så att först i aug. 1883 kunde hon underrätta Mittag-Leffler om afslutandet af det ena. Hon skrifver från Odessa den 28 aug.:

»Jag har ändtligen lyckats sluta det ena af de tvenne arbeten, hvarmed jag varit sysselsatt dessa sista två åren. Min första önskan, så fort jag fann mig ha nått ett tillfredsställande resultat, var att delgifva Er det. Men herr W. har med sin vanliga godhet åtagit sig att själf meddela Er resultatet af mina undersökningar. Jag har just fått ett bref från honom, som säger mig att han redan skrifvit till Er härom, och att Ni å er sida har svarat honom och med Er vanliga välvilja för mig uppmanat mig att begifva mig så fort som möjligt till Stockholm för att där begynna en privatkurs. Jag kan icke säga Er, hur mycket jag är Er tacksam för den vänskap, Ni alltid visat mig, och hur lycklig jag är att kunna inträda på en bana, som alltid varit föremålet för mina käraste önskningar. Likvisst tror jag mig icke böra förtiga för Er att jag i många afseenden känner mig mycket litet beredd för en docents plikter, och ibland tviflar jag på mig själf till en sådan grad att jag fruktar att Ni, som alltid varit benägen att bedöma mig med så mycken välvilja, skall blifva helt desillusionerad, när Ni får se på närmare håll hvad jag duger till. Jag är så tacksam mot Stockholms högskola, som ensamt af alla Europas universitet vill öppna sina portar för mig, att jag känner mig på förhand benägen att fästa mig vid Stockholm och Sverige som vid mitt eget land, och jag hoppas att när jag kommer dit det skall bli för att där tillbringa långa år och för att där finna ett nytt fosterland. Men just därför skulle jag ej vilja komma dit förrän jag kände mig förtjäna den goda mening Ni har om mig, och jag kunde hoppas att där göra ett godt intryck. Jag har skrifvit i dag till W. för att fråga honom, om han ej finner det klokare att jag ännu tillbringar en två, tre månader med honom för att bättre inprägla i mig hans idéer och för att fylla de luckor, som ännu kunna finnas i mina matematiska kunskaper. – – Dessa två månader i Berlin skulle vara ytterst nyttiga för mig äfven därför, att jag skulle ha mycken beröring med de unga matematici som där afsluta sina studier eller som begynna sin bana som docenter, och med hvilka jag är tämligen förtroligt bekant sedan min sista vistelse i Berlin. Jag skulle till och med kunna komma öfverens med några af dem om att gifva hvarandra ömsesidigt matematiska meddelanden. Jag skulle då också kunna företaga mig att exponera teorin om transformationer af de abelska funktionerna, som de icke känna och som jag mera grundligt studerat. Detta skall gifva mig tillfälle till en öfning i att föredraga, hvilken hittills alldeles fattas mig, och jag skulle komma till Stockholm i januari långt mera säker på mig själf.»

Denna plan blef emellertid ej utförd, ty redan d. 11 november samma år afreste Sonja från Petersburg öfver Hangö till Stockholm.

7.

Ankomst till Stockholm. Första intryck.

Såsom naturligt är står, i synnerhet nu efter hennes död, mitt första sammanträffande med Sonja lefvande inpräGladt i mitt minne ända till sina minsta detaljer. Hon hade kommit på kvällen med ångbåt från Finland och tagit in som gäst hos min bror, Mittag-Leffler. Jag kom upp dit morgonen därpå för att hälsa på henne.

Vi voro förberedda på att finna vänner i hvarandra, vi hade hört så mycket talas om hvarandra, att vi båda längtat efter detta möte. Kanske hade hon lofvat sig mer glädje däraf än jag, ty hon hade ett lefvande intresse för det, som var min lifsgärning, under det jag föreställde mig en matematisk kvinna såsom något för abstrakt anlagd för mig.

Hon stod vid fönstret i biblioteket, då jag kom in och bläddrade i någon bok. Innan hon kom emot mig hann jag uppfatta en allvarsamt och stort tecknad profil, ett rikt, kastanjebrunt hår, upplagdt i en vårdslös fläta, en spenslig figur med en viss smidig elegans i hållningen, men ej väl proportionerad, då bålen syntes för liten i förhållande till det monumentala hufvudet. Munnen var stor med friska, fylliga läppar, tecknade i en stark våglinje och mycket uttrycksfulla, händerna voro ytterst små som ett barns och fint bildade, men något vanställda af allt för skarpt framträdande blå ådror.

Men ögonen! Ögonen var det som framför allt gaf detta ansikte den karakter af hög intelligens som gjorde ett så starkt intryck på alla. Till färgen obestämda, skiftande i grått och grönt och brunt, ovanligt stora och kupiga, samt starkt glänsande, hade de en intensitet i uttrycket som om de velat genomskåda själens innersta skrymslen hos den på hvilken de riktades. Men på samma gång som de voro genomträngande, voro de äfven milda och varma, det utströmmade från dem ett förstående, en sympati, som gjorde alla hågade att utgjuta sina hjärtehemligheter under intrycket af denna magnetiserande blick. Så stor var uttryckets tjusning i dessa ögon, att man knappast lade märke till deras fysiska bristfällighet. De voro nämligen i så hög grad närsynta, att blicken ofta, i synnerhet vid någon trötthet, fick en skef kastning.

Hon vände sig med en snabb rörelse emot mig kom öfver golfvet med framräckta händer – men en viss blyghet låg öfver hennes väsende, hälsningen var tämligen konventionel, och vårt första samtal rörde sig kring hennes missöde att på ångbåtsresan ha ådragit sig en häftig tandvärk, hvarför jag erbjöd mig att följa henne till tanddoktorn. Hvilket angenämt mål för en första promenad i en ny stad!

Men hon var icke den, som offrade flera tankar än nödvändigt på sådana små missöden.

Jag tänkte vid denna tid på planen till »Hur man gör godt», men hade ännu ingenting skrifvit. Men så stor var Sonjas förmåga att locka fram tankefrön hos andra, att innan hon slapp in till tanddoktorn hade jag på fransyska berättat henne hela dramat, mer utveckladt och öfverskådligt än jag själf dittills sett det. Detta var början till det stora inflytande hon sedan fick på allt hvad jag skref. Hennes förmåga att förstå och sympatisera med andras tankar var så utomordentlig, hennes bifall, då hon gillade, så varmt och entusiastiskt, hennes kritik, då hon ogillade, så dräpande, att det för en så receptiv natur som min ej blef möjligt att arbeta mer utan hennes gillande. Klandrade hon något, som jag skrifvit, skref jag om det tills hon blef nöjd – och häri låg fröet till vårt senare samarbetarskap. Hon brukade säga att jag aldrig skulle skrifvit »Sanna kvinnor», om den ej varit utgifven innan hon kom till Sverige, ty detta jämte »I krig med samhället», voro de enda arbeten af mig, som voro henne emot, »Sanna kvinnor» på en för henne ganska karakteristisk grund. Hon ogillade Berthas kamp för att bevara åt modern hennes rest af förmögenhet, ty, sade hon, har en kvinna gifvit sig själf åt en man, så får hon icke tveka att äfven offra honom sin förmögenhet intill sista öret.

Denna kritik liknade henne, ty hon var alltid mycket subjektiv i sitt bedömande af litterära produkter. Om tankarna och känslorna däri öfverenstämde med hennes egna, personliga, var hon benägen att tillerkänna ett litterärt medelmåttigt arbete högt värde. Stöttes hon åter tillbaka af någon af författarens synpunkter ville hon ej medgifva arbetet några förtjänster.

Trots denna fördomsfullhet var hon dock så fri i sin syn på lifvet som blott de mest utvalda individer af sin samtid. Af vanligt folks fördomar och konventionella synpunkter hade hon icke ett spår. Hennes omfattande genialitet och hennes stora allmänbildning höjde henne öfver all den begränsning, hvarmed traditionella meningar binda de flesta andar. Sin begränsning hade hon endast i sig själf, i sin egen starkt individualistiska natur, med dess utpräglade antipatier och sympatier, hvilka trotsade all logik och all diskussion.

Vårt samlif blef ej långvarigt denna första gång och hann ej utveckla sig till någon förtroligare vänskap, emedan jag få månader efter hennes ankomst gjorde en längre utrikes resa. Innan dess hade hon dock redan lärt svenska tillräckligt för att ha läst alla mina arbeten. Genast efter ankomsten begynte hon taga lektioner i språket, och under de första veckorna gjorde hon ingenting annat från morgon till kväll. Min bror sade henne, strax efter hennes ankomst, att han vill göra en soiré för sina vänner bland vetenskapsmännen, för att presentera dessa för henne, och hon svarade då: vänta fjorton dar tills jag kan tala svenska.

Detta syntes oss tämligen djärft, men hon höll ord. Efter fjorton dar talade hon redan något, och redan under den första vintern lärde hon känna hela vår moderna skönlitteratur och läste Frithiofs saga med förtjusning.

Denna utomordentliga språktalang hos henne hade dock sin begränsning. Själf brukade hon säga, att det alls icke var sant att hon hade talang för språk, hon hade blott lärt sig så många af nödvändighet och af ärelystnad, och säkert är, att hon, trots de snabba resultat, hvartill hon kom vid inlärandet af ett nytt språk, dock aldrig fullkomnade sig i något utan stannade alltid vid en viss punkt samt glömde genast det sist inlärda språket när hon talade ett annat. Oaktadt hon kommit i så unga år till Tyskland, talade hon alltid tyska mycket brutet, och hennes tyska vänner skrattade ofta åt de lustiga och omöjliga ord, hon själf fabricerade. Ty hon lät aldrig hämma sig i sin ordrikedom af sådana småaktiga hänsyn som ett korrekt ordval. Hon talade alltid flytande, lyckades alltid att uttrycka hvad hon ville och att gifva en individuell prägel åt sin konversation, hur litet herre hon än var öfver det språk hon använde. Sedan hon lärt svenska glömde hon nästan alldeles tyska, och när hon varit borta från Sverige några månader, gick det alltid knaggligt med svenskan, då hon återkom. Egendomligt för henne var dessutom, att när hon var trött och ohågad, kunde hon nästan icke finna ord, under det hon, när hon var i god stämning, kunde uttrycka sig synnerligen ledigt och fint. Språket liksom allt hos henne lydde under hennes personliga stämning.

Sista hösten, då hon återkom från ett par veckors besök i Italien, såsom alla högst intagen af detta land, hade hon lärt italienska, så att hon kunde uttrycka sig tämligen ledigt på detta språk, men talade i stället ovanligt illa svenska, emedan hon då befann sig i stark misstämning mot Sverige.

Franska var det språk, hon bäst behärskade, ehuru hon ej skref det fullt korrekt. Och i Ryssland anmärkte man mot hennes stil, att ett visst främmande inflytande i språkligt afseende gjorde sig gällande.

Hon beklagade sig dock ofta öfver att ej kunna tala ryska med sina närmare vänner i Sverige. Hon sade: jag kan aldrig säga er de finaste nyanserna i mina tankar, jag måste alltid nöja mig med de näst bästa uttrycken eller med en omskrifning, när jag talar till er, kan aldrig säga det riktigt träffande ordet, och därför, när jag kommer till Ryssland, känner jag mig alltid som frigjord ur ett slags fångenskap, som hållit mina bästa tankar bundna. Å, ni kan inte tro, hvilket lidande det är att alltid nödgas tala ett främmande språk till sina förtrogna, det är som att gå ständigt med en mask för ansiktet.

I februari 1884 reste jag till London, och jag återsåg icke Sonja förr än i september samma år. I London mottog jag ett enda bref från henne, däri hon skildrar sin första vinter i Stockholm på följande sätt: (Brefvet saknar datum, men är tydligen skrifvet i början af april.)2

»Hvad skall jag säga Eder om vårt lif i Stockholm? Om det icke varit mycket *inhaltsreich*, så har det åtminstone varit tämligen rörligt och tämligen tröttsamt på sista tiden. Supéer, middagar, soaréer ha följt

hvarandra i spåren, och det har varit ganska svårt att räcka till för allt och ändå finna tid att förbereda mina föreläsningar och att arbeta. I dag ha vi afbrutit föreläsningarna för två veckors påskferier, och jag gläder mig som en skolflicka åt detta lilla lof. 1:sta maj är ej heller långt borta, och då hoppas jag afresa till Berlin, tagande vägen öfver Petersburg. Hvad beträffar mina planer för nästa vinter äro de ännu oafgjorda, ty de bero naturligtvis ej af mig.

Som Ni lätt kan föreställa Er talar man här oupphörligt om Er. Alla önska underrättelser om Er, och Edra bref läsas och kommenteras och göra formlig sensation. Stockholms tongifvande damer tyckas lida mycken brist på intressanta och spännande samtalsämnen, och det är verkligen en välgärning att förse dem därmed. – Jag gläder mig och jag darrar på förhand för den verkan, Er pjes skall göra, när den spelas i höst.»

Redan i april afslutade Sonja sin föreläsningskurs och afreste till Ryssland. Den 29 april skrifver hon därifrån till Mittag-Leffler:

»Ryssland 29 april 1884.

... Det synes mig vara ett århundrade sedan jag lämnade Stockholm. Aldrig i mitt lif skall jag kunna säga Eder eller visa Eder hela den tacksamhet och vänskap jag hyser för Eder. Jag tycker mig hafva funnit i Sverige ett nytt fosterland och en ny familj och det just i det ögonblick då jag mest hade behof däraf ...»

Den föreläsningskurs Sonja denna vinter hållit på tyska språket vid högskolan var, såsom omnämndt, af helt privat natur. Den hade emellertid bidragit att skaffa henne så mycket anseende att det nu blef möjligt för Mittag-Leffler att på enskild väg hopsamla de medel, som voro nödvändiga för att gifva henne en officiel anställning som professor, tills vidare på 5 år. Ett antal personer förbundo sig nämligen att för denna tidrymd utbetala tillsammans 2,000 kronor om året. Högskolan gaf lika mycket, hvarigenom Sonja kunde erhålla en lön af 4,000 kronor om året.

Hennes ekonomiska ställning var ej längre sådan att hon kunde gifva sitt arbete för intet, som hon först så frikostigt hade erbjudit. Men det var icke blott den ekonomiska frågan som beredt svårigheter vid hennes officiella anställande.

Det gällde också att öfvervinna det konservatismens motstånd, som naturligtvis från många håll uppreste sig mot detta anställande af en kvinna som universitetsprofessor, något hvarpå intet annat universitet i hela världen erbjöd exempel. Det skulle kanske redan nu funnits en möjlighet att anskaffa tillräckliga medel för hennes anställande på lifstid, men då de betänkligheter, som upprestes häremot, syntes oöfvervinnerliga, beslöt sig Mittag-Leffler att uppskjuta arbetet härpå till en lämpligare tidpunkt. Vid femårsperiodens slut lyckades hans enträgna bemödanden, och Sonja blef nu anställd på lifstid – en lifstid af föga mer än ett års längd.

Den första juli 1884 hade emellertid Mittag-Leffler den glädjen att kunna telegrafera till Sonja, som då befann sig i Berlin, att hon blifvit nämnd till professor på fem år. Hon svarar samma dag med följande bref:

»Berlin 1 juli 1884.

... Jag behöfver icke säga Eder huru mycket Ert och Ugglas telegram hafva fyllt mig med glädje. Nu kan jag väl tillstå det, att ända till sista ögonblicket trodde jag ej mycket på att saken kunde göras, jag fruktade alltid att i sista stund någon oförutsedd svårighet skulle uppstå som så ofta händer i lifvet och att alla våra planer ännu skulle kunna ramla. Jag är också alldeles öfvertygad om att det endast är tack vare Er, Er ihärdighet och Er energi, som vi kunnat nå vårt mål. Jag Önskar nu af hela mitt hjärta att jag måtte ha den styrka och den talang som äro nödvändiga för att väl fylla min plikt och värdigt understödja Er i alla Edra företag. Jag tror nu så fast på framtiden, och jag skall blifva så lycklig att få arbeta tillsammans med Er. Hvilken lycka

att vi träffat på hvarandra i lifvet ...»

Senare i samma bref heter det:

»... W. har talat vid flera personer af ministèren angående min önskan att besöka föreläsningarna här. Det finnes hopp om att saken skall kunna arrangeras, men icke för denna sommar, ty den närvarande rektorn är en förfärlig fiende till kvinnofrågan. Jag hoppas att det skall gå i december, när jag återkommer för att tillbringa mina julferier här ...»

Alltså, då Stockholms universitet redan nämnt fru Kovalevsky till professor, var det ännu ej möjligt för henne, i sin egenskap af kvinna, att få ens som *åhörare* bevista föreläsningarna i Tysklands hufvudstad.

En annan skulle väl troligen varit något störd af tanken på det ovissa i den ställning hon nu antog. Men framtiden bekymrade aldrig Sonja. Var blott ögonblicket tillfredsställande, var det allt, hvad hon begärde, och hon skulle när som helst varit färdig att uppoffra de mest lysande framtidsplaner, om hon därigenom kunnat nå ett rikare och lyckligare närvarande.

Före resan till Berlin hade Sonja denna sommar besökt sin lilla dotter, hvilken vistades hos hennes ungdomsväninna i Moskva. Därifrån skrifver hon till Mittag-Leffler ett bref, som kan tjäna som förklaring på hennes uppfattning af sina modersplikter och de konflikter, som uppstodo till följd af hennes dubbla egenskap af moder och offentlig personlighet, af kvinna och familjeförsörjare:

»Moskva den 3 juni 1884.

... Jag har här erhållit ett långt bref från T., i hvilket hon ifrigt uppmanar mig att föra min lilla Sonja med mig till Stockholm. Men oaktadt alla de skäl, som skulle komma mig att önska att ha min flicka hos mig, har jag nästan bestämt mig för att lämna henne ännu en vinter kvar i Moskva. Jag tror icke att det skulle vara i barnets intresse att taga henne härifrån, där hon har det så bra, och att föra henne med mig till Stockholm, där ingenting ännu är ordnadt för att emottaga henne, och där jag själf skall bli tvungen att ägna hela min tid och hela min energi åt mina nya plikter. T. anför bland andra skäl att det skall finnas många personer som skola anklaga mig för likgiltighet för min dotter. Jag antar att detta är mycket möjligt, men jag tillstår i alla fall att detta skäl icke har något värde i mina ögon. Jag är villig att underkasta mig stockholmsdamernas domstol i allt hvad som angår de små sakerna i lifvet. Men i allvarsamma frågor, i synnerhet när det gäller icke blott mitt eget utan den lillas bästa, tror jag att det skulle vara en oförlåtlig svaghet, om jag läte »même une ombre» af önskan att synas en god moder i stockholmskjortlarnas ögon påverka mig.»

Vid återkomsten till Sverige i september slog Sonja sig ned för några veckor i Södertelje för att i ostörd ro kunna fullborda det åratal förut påbegynta viktiga arbetet om *Ljusets brytning i ett kristalliniskt medium*. Mittag-Leffler och en ung tysk matematiker, med hvilken Sonja under sommaren i Berlin hade stiftat bekantskap, vistades äfven här, och den sistnämnde hjälpte Sonja med den tyska redaktionen af hennes arbete.

Vid mitt besök hos henne här efter återkomsten från min resa frapperades jag af att finna henne föryngrad och förskönad. Jag tänkte först, att det var sorgdräktens bortläggande, som gjorde det, ty svart missklädde henne mycket, och själf hatade hon att gå svartklädd. Den ljusblå sommarklädning, hon nu bar, kom hennes hy att framstå klarare, hvarjämte hon bar sitt rika, kastanjebruna hår i lockar.

Men det var ej endast det yttre, som var förändradt. Jag märkte snart, att det vemod som hvilat öfver henne första tiden af hennes vistelse här nu gifvit vika för den ystra glädtighet, som var den andra sidan af hennes väsende och som jag först nu lärde känna. Hon var vid sådana perioder i sitt lif sprittande af lif, gnistrande af kvickhet; ett halft sarkastiskt, halft godmodigt störtregn af infall brusade omkring henne, de djärfvaste

paradoxer aflöste hvarandra, och den, som icke var snabb i repliken gjorde bäst i att tiga vid sådana tillfällen, ty hon gaf icke någon annan mycken tid att tala.

Hon var äfven vid denna tid sysselsatt med att utarbeta sina föreläsningar för nästa termin, och föredrog dem efter hand för den unge tyske matematikern, i det hon skämtsamt yttrade, att han måste tjänstgöra som hennes »Versuchskaninchen» – ett åliggande som eljest alltid kom på Mittag-Lefflers lott.

Under höstmånaderna fortfor hennes lifliga stämning, hon tog mycken del i sällskapslifvet och var öfver allt en medelpunkt, som drog alla i en krets omkring sig. Det starkt sarkastiska drag som låg i hennes natur och det djupa förakt hon i själfva verket hyste för den andliga medelmåttan – hon var »aandsaristokrat» och snilledyrkare i mycket hög grad – var hos henne paradt med den födda diktarinnans djupt mänskliga medkänsla med alla lifvets konflikter, äfven de obetydligaste. Detta gjorde att hon med det mest uppmuntrande intresse deltog i allt hvad som rörde hennes vänkrets, mottog förtroenden rörande fruarnas hushållsbekymmer, flickornas toilettbestyr och hvad helst det var, som man ville tala med henne om. Häraf kom det omdöme, man allmänt hörde om henne: hon är så enkel och anspråkslös som en liten skolflicka; hon anser sig icke alls förmer än hvilken kvinna som helst.

Detta var dock, som sagdt, ingalunda riktigt, liksom också den öppenhet och tillgänglighet, som hennes väsende utvisade, ej var annat än ett sken. Hon var i själfva verket ytterst sluten, och det var mycket få människor, som hon betraktade som sina likar. Men smidigheten i hennes väsende och i hennes intelligens, önskan att behaga samt det psykologiska författareintresset för allt mänskligt gaf henne detta i hög grad sympatiska uppträdande hvarmed hon tilldrog alla. Sarkasmen lät hon endast sällan märka för dem, som voro henne andligt underlägsna, såvida de ej voro henne rent af antipatiska, men den spelade i stället fritt öfver deras hufvuden, som hon betraktade såsom sina likar.

Emellertid hade hon snart uttömt sällskapslifvet i Stockholm. Efter en ganska kort tid sade hon sig kunna alla människor utantill, och hon började då längta efter en ny stimulus för sin intelligens. Detta var hennes olycka, det soin gjorde att hon aldrig kunde känna sig tillfreds i Stockholm och kanske ingenstädes i världen, att hon ständigt behöfde stimuleras i andligt afseende, ständigt fordrade af lifvet dramatiska tilldragelser och raffinerade, andliga njutningar. Hvardagslifvet med sitt grå enahanda var henne af innersta hjärta förhatligt, hon var en zigenarnatur, som hon ofta själf sade, och allt det som man förstår under begreppet »borgerliga dygder» afskydde hon uppriktigt.

Hon tillskref själf detta drag i sin karakter härstamningen från en zigenerska med hvilken hennes farfars far – tror jag det var – gift sig (hvarvid han förlorade den furstetitel familjen förut ägt). Men det låg icke blott i hennes temperament utan äfven i själfva arten af hennes intelligens, ty på samma gång som hon var en mycket produktiv natur, var hon också starkt receptiv och behöfde för att producera stimuleras af andras genialitet. Därför var hela hennes vetenskapliga verksamhet icke annat än en utveckling af hennes store lärares idéer, och för sin litterära produktion behöfde hon ovillkorligt utbyte af idéer med andra, som sysslade med detsamma. Med detta grunddrag i hennes karakter och i hennes intelligens är det naturligt, att lifvet i en liten stad som Stockholm var henne för stillastående. Endast i de stora europeiska hufvudstäderna kunde hon trifvas, endast där fann hon den andliga stimulans, hon behöfde.

Julen detta år – 1884 – tillbragte hon i Berlin och det var vid återkomsten därifrån, som hon för första gången sade den fras, som hon sedan hvarje år upprepade och som sårade och smärtade hennes vänner. Vägen från Stockholm till Malmö, sade hon, synes mig en af de vackraste järnvägslinier, jag någonsin känt. Men vägen från Malmö till Stockholm är den fulaste, långsammaste, mest mördande resa jag vet.

Hjärtat sammansnöres mig i bröstet, då jag tänker på hur många gånger hon måst göra denna resa med alltid växande bitterhet, tills den slutligen skulle föra henne till hennes förtidiga graf.

Ett bref till min bror från denna jul i Berlin visar hur djupt melankolisk hennes grundstämning ofta var oaktadt all yttre munterhet. Hennes vänner berätta huru hon under detta samma vinterbesök i Berlin var gladare och mer lefnadslustig, än de någonsin sett henne. Hon beklagade, att hon under sin egentliga ungdomstid försummat alla ungdomens vanliga nöjen och ville nu ta igen skadan, hvarför hon begynte taga lektioner i dans och skridskogång. Som hon icke ville visa sina första osäkra steg på skridskor på en offentlig bana, anordnade en af hennes vänner och beundrare en enskild skridskobana för henne i sin egen trädgård i ett af Berlins moderna villakvarter. Danslektionerna togos på samma sätt i en enskild salong med ett par beundrare till kavaljerer. Hon jagade från det ena nöjet till det andra och var mycket firad, hvilket alltid behagade henne.

Men denna glädtiga stämning räckte ej länge. Redan efter en månad hade den förträngts af en annan, framkallad dels af underrättelserna om hennes systers sjukdom, dels ock af en liten hjärteangelägenhet hvilken såsom nästan alltid tagit en för henne föga lycklig vändning, och hvilken var den djupaste grunden både till hennes så starkt uppflammande lifslust och den därpå följande, djupa modlösheten. Hon skrifver den 27 december:

»Jag är vid ett mycket nedstämdt lynne, ty jag har så dåliga underrättelser från min syster. Sjukdomen gör fruktansvärda framsteg. Nu är det synen, som har lidit, hon kan hvarken läsa eller skrifva. Orsaken är alltid densamma, hjärtat funktionerar illa, hvaraf följa partiella blodstockningar och förlamningar. Jag darrar vid tanken på den förfärliga förlust, som kanske hotar mig i en nära framtid. Hvad lifvet dock är afskyvärdt, och hvad det är dumt att fortsätta att lefva. I dag är det just årsdagen af min födelse, jag är 31 år i dag[3] och det är förfärligt att tänka, att jag kanske har lika långt kvar att lefva. Hvad det dock är skönt i dramer och romaner; så fort en person har upptäckt att lifvet icke längre har något värde för henne, strax kommer någon eller något som underlättar för henne passagen »dans le Jenseits». Verkligheten är bra underlägsen ur denna synpunkt. Man talar så mycket om den fullkomning af organismen som de lefvande väsendena så småningom hafva utvecklat hos sig själfva genom det naturliga urvalet etc. Jag finner att i grunden den mest önskvärda fullkomningen skulle vara förmågan att dö fort och lätt. Ur denna synpunkt har människan afgjordt gått tillbaka. Insekterna och de lägre djuren kunna aldrig bestämma sig att dö; det är oerhördt hur mycket ett articuleradt djur kan lida utan att upphöra att existera; men ju mer man höjer sig på varelsernas skala, ju mer blir öfvergången lätt och snabb. För en fågel, för ett vildt djur, ett lejon, en tiger, är nästan hvarje sjukdom dödlig; antingen det fulla åtnjutandet af lifvet eller döden – intet lidande. Men människan har på nytt närmat sig insekterna i detta afseende, och många personer af mina bekanta komma mig ovillkorligen att tänka på insekter, hvilkas vingar äro frånryckta, flera articulationer krossade, fötterna sönderklämda etc., och hvilka likväl icke kunna besluta sig att dö. Förlåt mig att jag skrifver så sorgset till Er i dag. Jag är verkligen vid ett mycket mörkt lynne. Det värsta är att jag icke känner någon benägenhet för att arbeta. Jag har ännu icke lyckats tvinga mig till att sysselsätta mig allvarsamt med mina föreläsningar för nästa termin. Men jag har mycket drömt om följande problem.» (Här en matematisk utveckling.)

Ur samma bref vill jag ännu citera följande:

»Som julgåfva har jag fått från Er syster en artikel af Strindberg, i hvilken han bevisar lika klart som att två gånger två är fyra, huru en sådan monstruositet som en kvinnlig professor i matematik är skadlig, onyttig och obehaglig. Jag finner att han i grunden har ganska rätt, det enda mot hvilket jag protesterar är att det i Sverige skulle finnas ett så stort antal manliga matematici, som vore mig öfverlägsna, och att det endast skulle varit af galanteri, som man kallat mig.»

8.

Sport och andra tidsfördrif.

Ibland vimlet af skridskoåkande på Nybroviken och på den kungliga banan vid Skeppsholmen såg man under de följande vintrarna nästan dagligen en liten dam i en tätt åtsittande pälsbrämad klädesklädning, med närsynt blick och händerna i muffen kafva sig försiktigt fram på skridsko med små, osäkra steg vid sidan af en lång herre med glasögon och en lång och smal dam, hvilka just icke heller voro så synnerligen säkra på fötterna. Medan de vinglade sig fram tillsammans med ojämna steg, pratade de alltid ytterst ifrigt, och ibland ritade kavaljeren matematiska figurer i isen – icke med skridskorna, ty därtill var han icke tillräckligt skicklig, utan med käppen – och den lilla damen stannade och betraktade dem uppmärksamt. De båda kommo nämligen tillsammans från Högskolan ner på skridskobanan och hade med anledning af den enes eller den andres föreläsning kommit in i en liflig diskussion, som fortfor under skridskoåkandet. Emellanåt upphäfde då den lilla damen små skrik och bad för guds skull att slippa tala matematik på skridsko, emedan hon då förlorade balansen. En annan gång var det hon och den långa damen som utbytte sina psykologiska iakttagelser och meddelade hvarandra planer till romaner eller dramer. De tvistade äfven om hvem som var skickligast i den ädla sport, hvarmed de för tillfället voro upptagna, och så villiga som de än eljes voro att erkänna hvarandras förtjänster, ville de i detta enda fall aldrig tillerkänna hvarandra företrädet.

Men den som under dessa vintrar i sällskapslifvet träffade samman med fru Kovalevsky, kunde ej tro annat än att hon var en synnerligen framstående skridskogångerska, som kunde taga stora priset i en täfling med största lätthet. Hon talade med en sådan ifver och ett sådant intresse om denna sport och var så stolt öfver hvarje litet framsteg däri som öfver intet af de vetenskapliga arbeten, som gåfvo henne världsrykte. Ty hon var aldrig så belåten med sig själf, som när det gällde något som hon icke kunde göra, ja, som hon till och med alldeles saknade anlag för.

Äfven på ridskolan visade sig under dessa vintrar alltemellanåt den lilla damen med sin långa följeslagerska, ty det var nu en gång gifvet att dessa båda alltid drogo hvarandra med i alla sina företag. Den berömda fru Kovalevsky blef naturligtvis mycket uppmärksammad, hvar hon kom, men ingen liten tolfårig skolflicka uppträdde mer barnsligt vid dessa lektioner än hon. Smaken för sport var nämligen icke förenad med de ringaste anlag, och knappast hade hon kommit upp på hästryggen förrän hon greps af en sådan rädsla, att hon förlorade all själfbehärskning och skrek högt, om hästen gjorde den minsta lilla oväntade rörelse. Hon begärde alltid och fick sig också anvisa den tamaste och beskedligaste hästen i hela ridskolan, men sade alltid efteråt som förklaring på hvarför ridten just ej gått så synnerligen bra, att hästen varit mycket krånglig eller att han stötte alldeles oerhördt eller att sadeln varit ovanligt dålig. Hon kom aldrig längre än till på sin höjd tio minuters traf, men när då hästen just hade begynt komma i farten, skrek hon andfådd på sin ännu brutna svenska: snälla herr stallmästare, säga halt!

Hon uthärdade med största älskvärdhet allt det skämt, hvarför hon med anledning häraf blef utsatt bland sina närmare vänner, men när hon sedan med främmande talade om sina ridter, fick man nästan det intrycket, att hon var en stor ryttarinna, som djärft red de vildaste djur i sträckt galopp. Det var icke skryt, visst icke, hon trodde därpå själf, det vill säga hon trodde alltid, att hon nästa gång skulle göra ett riktigt kraftprof, och hon kom alltid till ridskolan full af de djärfvaste planer, samt gjorde upp förslager till långa utflykter till häst. Men knappt var hon på hästryggen, förrän den samma ängslan fick makt med henne. Det vill säga, efter hennes egen förklaring var det alls icke rädsla, utan ett slags nervositet, som gjorde henne särdeles känslig för ljud, hvarför de andra hästarnas tramp bragte henne ur jämvikten. Hennes vänner kunde à propos detta icke motstå frestelsen att fråga henne hvad det då var för ljud, som kom henne att springa öfver stock och sten, utom sig af förskräckelse, när hon såg en beskedlig ko gå och beta på en äng eller mötte en hund, som nosade på henne.

För resten beskrifver hon själf alldeles förträffligt detta slags feghet hos en eljes stor personlighet i sin efterlämnade novell »Vera Vorontzoff» påföljande sätt:

»I den lärda krets, där W. dittills umgåtts, skulle det minst af allt fallit någon in att misstänka honom för feghet. Tvärtom lefde hans kolleger i ständig bäfvan för att han genom sin omöjliga hänsynslöshet skulle bringa också dem i trångmål. – Själf ansåg han sig också i själ och hjärta vara en mycket modig man. I sina hemligaste drömmar – sådana som man icke ens erkänner för sin närmaste vän – tyckte han om att försätta sig själf i de mest farliga lägen, och mer än en gång hade han inne i sitt tysta arbetsrum deltagit i försvaret af stormade barrikader. Men icke dess mindre, trots sin af alla erkända tapperhet, hyste W. stor respekt för byhundarna, och äfven med byns tjur undvek han sorgfälligt att stifta bekantskap.»

Hvad Sonja beträffar, så öfverdref hon kanske också sin egen rädsla af ett omedvetet kvinnligt koketteri. Hon hade denna af män mycket uppskattade kvinnliga egenskap att finna behag i att låta sig beskyddas.

Med manlig kraft och manligt snille samt en i vissa fall oböjlig karakter förenade hon en hög grad af kvinnlig hjälplöshet. Hon behöfde alltid ett stöd vid sin sida, en vän, som hjälpte henne i alla svårigheter och underlättade lifvet för henne. Hon hade också nästan alltid och öfverallt funnit en sådan och var, i saknad däraf, så olycklig, hjälplös och bortkommen som ett oerfaret barn.

Hon kunde icke själf köpa sig en klädning, kunde icke hålla reda på sina tillhörigheter, kunde icke finna vägen i en stad – i Stockholm lärde hon i självfva verket aldrig att hitta annat än på de gator där hon gick oupphörligt, till högskolan och till sina närmaste vänner, – kunde icke sköta sina affärer, icke sitt hushåll, icke sitt barn, som hon alltid måste lämna i andras vård – kort sagdt, led af en så stor opraktiskhet att hvarje af det dagliga lifvets små omsorger blef henne en odräglig börda. Och när det gällde att skaffa sig inkomster, förläggare, introduktioner för vinnandet af något mål, var hon också ur stånd att själf handhafva sina intressen. Men hon fann alltid på sin väg någon hängifven vän, som gjorde hennes intressen till sina, och på hvilken hon kunde kasta alla bördor.

Vid hvarje järnvägsstation, där hon steg ur på sina många resor, stod alltid någon färdig att mottaga henne, skaffa henne rum, ledsaga henne, tjäna henne. Och det var henne en sådan glädje att mottaga dessa tjänster, hon var så lycklig att känna sig beskyddad och beroende i dessa småsaker, att hon, som sagdt, gärna öfverdref sin rädsla och sin hjälplöshet. Och med allt detta torde det knappast någonsin ha funnits en kvinna mer ur stånd än hon att verkligt och i djupare mening bero af en annan.

I ett bref på tyska språket till den vän och beundrare i Berlin, som lärt henne dansa och gå på skridskor, skildrar Sonja själf sitt lif i Stockholm under vintern 1885:

»Stockholm april 1885.

Lieber Herr H.

Jag känner mig mycket klandervärd för att jag icke ännu besvarat Ert vänliga bref. Min enda ursäkt ligger i den mängd af olika sysselsättningar, hvilka under de sista två månaderna tagit min tid i anspråk. Jag skall berätta Er allt hvad jag gjort under denna tid.

För det första måste jag naturligtvis tänka på mina tre föreläsningar i veckan på *svenska språket*. Jag läser öfver den algebraiska inledningen till teorin för de abelska funktionerna, och öfverallt i Tyskland anses dessa föreläsningar för de svåraste. Jag har synnerligen många åhörare och har hittills bibehållit nästan hela antalet, högst två, tre ha blifvit mig otrogna.

2. Jag har under denna tid skrifvit en liten matematisk afhandling, hvilken jag med det första skall afsända till Weierstrass med begäran att låta publicera den i Borchardts journal.

3. Jag har tillsammans med Mittag-Leffler begynt ett mycket stort matematiskt arbete, af hvilket vi lofva

oss mycken glädje och framgång. Detta är dock ännu en hemlighet, och Ni får ej berätta därom för någon.

4. Jag har gjort bekantskap med en mycket hygglig människa, som nyss kommit till Stockholm från Amerika, och som nu är redaktör för den största svenska tidning. Denne har intalat mig att också arbeta för hans tidning, och då jag, som Ni väl redan lagt märke till, *aldrig lugnt kan åse att mina vänner göra något, utan att själf strax vilja göra detsamma*, 4 så har jag slutligen skrifvit en rad små tidningsartiklar för honom. 5 För ögonblicket är blott den ena af dessa, ur mina personliga minnen, färdig, och jag skickar Er den, då Ni dock förstår svenska så bra.

5. (Last not least.) Kan Ni tänka Er, hur osannolikt det än må synas Er, så har det blifvit en riktigt skicklig skridskolöperska af mig. Ända till förra veckans slut har jag också nästan dagligen varit på isen. Det gör mig så ondt att Ni icke kan få se hur bra jag till slut lärt mig att gå. Vid hvarje nytt framsteg har jag alltid tänkt på Er. Nu kan jag till och med gå ganska bra baklänges!! men framåt alldeles säkert och riktigt fort!! Alla mina bekanta här ha mycket förundrat sig öfver att jag så fort lärt denna svåra konst. För att något trösta mig öfver isens försvinnande har jag nu begynt att i sällskap med min väninna rida passioneradt. Nu, då vi ha några veckor fria vid påsk, ämnar jag hvarje dag rida åtminstone en timme. Det roar mig också så mycket. Jag vet icke hvad jag skall föredraga, att rida eller åka skridsko.

Därmed är det dock icke slut med mitt lättsinne. Den 15 april blir här en stor folkfest. Dessa folkfester tyckas vara någonting mycket svenskt, ett slags bazar. Vi äro 100 damer, som där skola uppträda i olika kostymer och försälja alla möjliga saker till förmån för ett folkmuseum. Jag skall naturligtvis vara zigenerska, ohygglig att skåda. Jag har adjungerat fem andra unga damer, som skola dela mitt öde. Vi bilda ett zigenarsällskap, ha vårt tält och våra »marskalkar», zigenarungdomar som skola hjälpa oss. Vi ha också en rysk samovar, ur hvilken vi skola servera te.

Hvad säger Ni väl nu, bäste herr H, om mitt lättsinne?

I afton har jag också en stor mottagning i min lilla våning, egentligen för första gången sedan jag kommit till Stockholm.»

På våren detta år begynte det också bli tal om att Sonja skulle få ett förordnande som professor i mekanik, med anledning af prof. Holmgrens svåra insjuknande. Hon skrifver härom den 3 juni till Mittag- Leffler, som då lämnat Stockholm.

»*Stockholm den 3 juni 1885.*

... Jag har varit hos Lindhagen, som har sagt mig att styrelsen var enig om att jag borde vikariera för Holmgren, men att man icke ville låta det bli bekant ännu, emedan detta kunde ha ett dåligt inflytande på Holmgren, som är mycket sjuk men som icke tyckes ana det själf. Jag sade Lindhagen att jag fann detta vara fullkomligt riktigt, och att jag var fullkomligt nöjd med att veta att styrelsen anser mig böra vikariera för Holmgren i det fall att H. icke kan föreläsa under hösten; men att om, mot vår förmodan, H. skulle hämta sig, skulle jag räkna detta för en så lycklig tilldragelse, att jag icke alls skulle sakna mitt förlorade arbete. Jag är synnerligen nöjd, min käre vän, att saken har ordnat sig så bra, och jag skall nu samla alla mina bemödanden för att göra mina föreläsningar så bra som möjligt. Moraliska historier äro alltid mycket tråkiga i böcker, men det är alltid mycket uppbyggligt och uppmuntrande när de inträffa i lifvet; jag är följaktligen dubbelt nöjd att min grundsats »pas trop de zèle» har blifvit vederlagd på ett så lysande och så oväntadt sätt. Jag hoppas också att Ni icke skall finna anledning att förebrå mig att allt för lätt förlora modet. För öfrigt måste Ni icke glömma, min käre vän, att jag är ryska. När en svenska är trött eller vid dåligt lynne, surmular hon och tiger, följaktligen slår det dåliga humöret in och blir ofta en kronisk sjukdom. En ryska däremot beklagar sig och jämrar sig så starkt, att detta frambringar hos henne samma verkan i moraliskt afseende

som fläderte under en katarr i fysiskt. Jag bör för resten säga Eder att jag personligen beklagar och jämrar mig endast när jag har *lite* ondt; om jag har mycket ondt tiger jag också, och då kan ingen märka på mig att jag är förtviflad. Hvad angår min förebråelse till Er att vara allt för optimistisk, så skulle jag för intet i världen vilja att Ni rättade Er därför. Detta fel passar Er så väl, och för öfrigt, det mest lysande prof jag ännu haft på Eder optimism är den goda mening Ni alltid haft om mig själf. Ni kan då föreställa Er hur föga lust jag har att Ni skulle rätta Er ...»

Kort härefter afreste Sonja till Ryssland för att tillbringa sommaren dels i Petersburg med sin sjuka syster, dels i Moskva och dess närhet med sin väninna och sin lilla flicka. Jag meddelar några bref därifrån. De äro ej mycket innehållsrika, ty hon tyckte ej om att skrifva bref, hvarför också vår korrespondens aldrig var liflig, men de innehålla dock alltid fragment af hennes lefnadshistoria och äro ofta äfven i sin knappa form karakteristiska för den stämning som behärskade henne då hon skref dem, hvarför de i alla händelser äro värdefulla bidrag till hennes karakteristik.

Jag var i Schweiz med min bror och hade uppmanat henne att komma och sammanträffa med oss där, då jag mottog följande bref:

»Min käraste Ann-Charlotte!

Jag har just mottagit ditt vänliga bref! Du kan icke föreställa dig hur stor lust jag skulle ha att begifva mig tvärt på väg för att möta Er i Schweiz dig och din bror, och för att sedan genast begifva oss ut på vandring för att bestiga de högsta topparna af Alperna (!). Jag har tillräckligt liflig inbillning för att föreställa mig hur roligt det skulle vara och hvilka lyckliga veckor vi skulle kunnat tillbringa tillsammans. Olyckligtvis kvarhålles jag dock här af alla slags orsaker, den ena dummare och tråkigare än den andra. Först och främst *har jag lofvat* att stanna här till 1:sta aug., och ehuru jag i princip är afgjordt af den mening att människan är herre öfver sitt ord, äro de gamla fördomarna så starka hos mig att jag alltid drar mig tillbaka när det gäller att sätta mina teorier i verket och i stället för herre ständigt gör mig till slaf af mitt ord. För öfrigt är det en hel mängd andra omständigheter, som kvarhålla mig här. Din bror (som i grunden känner och bedömer mig ganska bra, fast man måste väl akta sig att säga honom det för att icke allt för mycket smickra hans fåfänga), har ofta sagt att jag är mycket impressionable och att det alltid är stundens plikter och intryck, som leda mina handlingar. I Stockholm, där man behandlar mig som förkämpe för kvinnosaken, begynner jag också att tro att min allvarligaste och mest fordrande plikt är att vårda och odla »mitt geni». Men jag måste ödmjukt erkänna, att här[6] presenterar man mig för hvarje ny bekantskap som »Foufis mamma» och du kan icke föreställa dig hvilken verkan detta har att nedslå min fåfänga och locka till växt inom mig en hel massa kvinnliga dygder, hvilka skjuta upp som svampar, och af hvilka du aldrig skulle trott mig mäktig. Lägg härtill värmen, som uppmjukar min hjärna, och du kan föreställa dig hur jag ser ut i detta ögonblick. I korthet, resultatet af alla dessa små krafter och små inflytanden, som i detta ögonblick behärska din stackars vän, är tillräckligt starkt för att hålla mig kvar här åtminstone till den 15 augusti. Det enda jag kan hoppas är att möta er i Normandie för att sedan fara med din bror till Aberdeen. Skrif snart till mig, kära, goda A.-Ch. Hvad du är lycklig och hvad jag afundas dig – du kan inte föreställa dig det. Skrif åtminstone. Jag skall göra allt möjligt för att möta er i Normandie.

Bien à toi

Sonja.»

Som vanligt i hennes bref saknas datum.

Ungefär samtidigt skref hon till min bror följande:

»Cher Monsieur.

Jag har just fått Ert vänliga bref n:o 8, och jag skyndar mig att svara, oaktadt jag absolut icke har någonting intressant att meddela Eder. Vårt lif är till den grad enformigt att jag förlorar förmågan icke blott att arbeta men också att bry mig om någonting. Jag har den känslan, att om detta fortfar länge kommer jag att förvandlas till en planta. Det är verkligen egendomligt att ju mindre man har att göra, ju mindre är man i stånd att arbeta, med mig åtminstone är det så. Jag behöfver ovillkorligen någon yttre stimulans för att sätta mig till arbetet. Här gör jag absolut ingenting. Jag sitter hela guds långa dagen med ett broderi i handen utan skuggan af en idé i min hjärna. Värmen har för resten blifvit kväfvande här nu. Efter den kyla och det regn vi hade i början har sommaren plötsligt inträdt på allvar och en äkta rysk sommar sådan att man kan koka ägg i skuggan ...»

Äfven till sin vän, herr H. i Berlin, skrifver hon en skämtsam skildring af sitt stillastående lif denna sommar:

»Jag lefver nu hos min väninna Julia L. på en liten landtegendom som hon äger i närheten af Moskva. Jag har funnit min dotter rask och munter. Jag vet icke hvilken af oss, hon eller jag, som mest gladt sig öfver vårt återseende. Nu skola vi ej mer skiljas, åtminstone icke för längre tid, ty i höst skall hon komma till mig i Stockholm. Hon blir snart 6 år och är en ganska förståndig flicka för sin ålder. Man säger allmänt att hon liknar mig mycket, och jag tror själf att jag var ungefär sådan som hon i min barndom. – Min väninna är mycket nedstämd, emedan hon nyss förlorat sin enda syster. Därför är det mycket dystert och stilla i vårt hem. Vårt umgänge består nästan uteslutande af gamla damer, fyra gamla jungfrur bo tillsammans med oss, och då alla gå omkring i djup sorgdräkt, gör vårt hus nästan intryck af ett nunnekloster. Vi äta också lika mycket som man brukar i kloster, och fyra gånger om dagen dricka vi te med allehanda inlagda frukter, bakverk och sötsaker, hvilket hjälper oss betydligt att fördrifva tiden. Jag försöker dock att bereda oss en liten omväxling också på annat sätt. Så hade jag t. ex. i dag öfvertalat Julia att fara med mig ensam, utan kusk, till nästa by, i det jag försäkrade henne att jag kunde köra alldeles förträffligt. Vi kommo också lyckligt fram till vår bestämmelseort, men på hemvägen skyggade hästen, vagnen slungades mot en trädstam, och vi föllo i diket. Den arma Julia har gjort illa sin fot, men jag, den brottsliga, har kommit oskadad ifrån detta äfventyr.»

Något senare skrifver hon till samme person:

»Vårt lif här är så enformigt, att jag ingenting annat har att säga än tacka Er för Ert bref. På sista tiden har jag icke ens kastat någon ur vagnen, vårt lif flyter så stilla som vattnet i den damm, som pryder vår trädgård här. Äfven min tankeförmåga tyckes mig stå stilla. Jag sitter hela dagen med ett handarbete och tänker på absolut ingenting.»

I sammanhang härmed förtjänar att påpekas den ovanliga förmåga Sonja hade att göra ingenting på mellantiderna mellan arbetet. Hon påstod ofta, att hon aldrig var så lycklig som under dessa perioder af en så absolut lättja, att det syntes henne en ansträngning att resa sig upp från länstolen, där hon sjunkit ner, och då hvad som helst för en underhaltig roman, ett rent mekaniskt handarbete samt cigarretter och te var all den sysselsättning hon behöfde. Det var troligtvis en stor lycka för henne, att hon ägde denna förmåga att reagera mot det allt för ansträngande hjärnarbete och den oaflåtliga, andliga excitation, hvaråt hon dessemellan öfverlämnade sig. Måhända var det hennes ryska och tyska härkomst, som växelvis fingo öfvertaget, hvilka betingade dessa starka öfvergångar i hennes väsende.

Af de omtalade reseförslagen blef ingenting. Sonja stannade hela sommaren i Ryssland, och vi återsågo hvarandra först i Stockholm i september.

9.

Växlande stämningar.

Under den nu följande vintern begynte det sentimentala elementet att spela en stor roll i Sonjas själslif. Hon fann icke längre något som uppfyllde och intresserade henne i sällskapslifvet, hon var icke starkt upptagen af något arbete, hennes föreläsningar intresserade henne ej synnerligen, och under dessa förhållanden var hon alltid hemfallen till en öfverdrifven själfreflexion, ett grubblande öfver sitt öde och en grämelse öfver att lifvet ej skänkt henne det, hon mest önskade sig.

Hon talade ej längre om att människorna voro delade i två halfvor, och att en enda kärlek borde blifva bestämmande för hela lifvet, men svärmade i stället för en förening mellan man och kvinna som skulle vara af den art, att den enas intelligens understödde den andras, så att de endast tillsammans kunde åstadkomma sitt snilles fullmogna frukter. Samarbetarskap i ett kärleksförhållande mellan man och kvinna hade nu blifvit hennes ideal, och hon drömde blott om att finna den man, som i denna mening skulle bli hennes andra jag. Och öfvertygelsen om att hon aldrig i Sverge kunde finna honom, framkallade en begynnande ovilja mot detta land, dit hon först hade kommit med så många förväntningar och förhoppningar.

Denna idé om samarbetarskap var grundad på hennes innerliga kraf af andligt samlif med en annan människa, och på det verkliga lidande den andliga ensamhetskänslan var för henne. Hon kunde nästan icke arbeta utan att ha någon i sin närmaste omgifning, som lefde i samma tankesfär som hon. Arbetet i sig själf, det abstrakta sökandet efter vetenskapliga sanningar tillfredsställde henne icke, hon ville bli förstådd, mött på halfva vägen, beundrad och uppmuntrad för hvarje steg hon tog, för hvarje ny tanke, som uppstod inom henne. Hon ville skänka sin andes barn åt någon, rikta någon därmed, icke blott mänskligheten in abstraktum, men någon viss individ, som i utbyte gåfve henne sina. Så matematiker hon var lågo de abstrakta målen icke för henne, som var så lidelsefullt personlig i allt sitt tänkande och dömande.

Mittag-Leffler brukade ofta säga henne, med anledning af dessa hennes idéer, att detta behof af förstående var en kvinnlig svaghet hos henne. Verkligt snillrika *män* voro icke på detta sätt beroende af andra. Men hon häfdade motsatsen, drog fram en mängd exempel på män, som endast i kärleken för en kvinna funnit sina bästa ingifvelser. De flesta af dessa voro dock skalder, bland vetenskapsmännen var det svårare att finna bevis på denna sats, ehuruväl Sonja aldrig var i förlägenhet för argumenter för att bevisa sina påståenden. Kände hon icke klara fakta att anföra, konstruerade hon fram dem med stor skicklighet. Och säkert är, att hon lyckades framdraga en mängd exempel på hurusom ensamhetskänslan varit nästan alla djupare naturers största lidande, hurusom det hvilade den förbannelsen öfver människan, att hon alltid drömde sig som den högsta lyckan att fullt kunna uppgå i ett annat väsende och ändå alltid förblef innerst ensam.

Jag minnes särskildt våren 1886. Våren var alltid en pröfvande tid för Sonja, den naturens jäsning, oro och tillväxt, som hon själf så mästerligt skildrat, först i *Væ Victis*, sedan i *Vera Vorontzoff*, utöfvade alltid ett starkt inflytande på henne, gjorde henne orolig, nervös, full af längtan och otålighet. Särskildt enerverade henne de ljusa nätterna, som jag i stället älskade. Detta eviga solsken, sade hon, det tycks inge så många löften men bedrar dem alla, emedan jorden dock förblifver kall, utvecklingen går tillbaka rätt som den kommit på väg, och sommaren hägrar för en som en gyckelbild, som man aldrig får fatt i. Just detta att de ljusa nätterna komma långt före sommarvärmen är så irriterande, emedan de tyckas lofva en glädje, som de dock icke skänka.

Hon kunde icke arbeta, och hon häfdade allt ifrigare den satsen, att arbetet i och för sig, det vetenskapliga skapandet i och för sig, vore intet värdt, kunde hvarken skänka glädje eller föra mänskligheten framåt, det var en dårskap att förspilla sina ungdomsår med arbete, en olycka specielt för en kvinna att vara vetenskapligt begåfvad och därigenom indragas i en sfär, som aldrig någonsin kunde göra henne lycklig.

Så fort terminen var slut i Stockholm, skyndade hon som alltid att företaga »den vackra, korta och roliga resan» öfver Malmö till utlandet. Hon for till Paris och skref därifrån ett enda bref till mig. Mot vanligheten är det dateradt:

»26 juni 1886. 142 Boulevard d'Enfer.

Kära Ann-Charlotte!

Jag mottager i detta ögonblick ditt bref. Jag förebrår mig förfärligt att jag icke har skrifvit förr till dig. Jag erkänner villigt att jag å min sida kanske var en smula jalouse och att jag trodde att du icke alls brydde dig om mig. För att mitt bref må kunna afgå med dagens post, hinner jag bara skrifva några rader för att säga dig att du har bra orätt i att förebrå mig att jag glömmer Er när jag är borta. Aldrig har jag kanske så lifligt känt hur mycket jag håller af Er, dig och din bror. Hvarje gång jag har något nöje tänker jag ofrivilligt på Eder. Jag roar mig mycket i Paris, ty alla matematici och många icke matematici göra mycken affär af mig (»font grand cas de moi»). Men jag längtar förfärligt att återse en stygg bror och syster, som blifvit fullkomligt oumbärliga för mitt lif. Jag kan icke resa härifrån förrän den 5 juli, jag kommer således icke till Kristiania till naturforskarmötets början.[7] Kan du vänta mig (i Kjöbenhavn) för att göra resan tillsammans. Svara genast. Jag har burit din bok[8] till Jonas Lie. Han talar om dig med mycken vänskap. Han har besvarat min visit men hade då ännu icke läst din bok. Han tycker också, att du har mer talang för romanen än för dramat. Jag skall se Jonas Lie ännu en gång före min afresa.

Jag omfamnar dig ömt. Jag längtar efter att återse dig min kära, kära Ann-Charlotte.

Tout à toi

Sonja.»

Som vanligt kunde hon ej lösslita sig från Paris förrän i sista ögonblicket, så att hon ej anlände till Kristiania förrän på naturforskarmötets sista dag. Jag var van vid starka omslag i hennes stämningar, men denna gång var dock kontrasten särdeles påfallande mellan hennes sinnesstämning nu och den som behärskat henne hela året och särskildt våren i Stockholm. Hon hade varit tillsammans med Poincaré och andra stora matematici i Paris och hade under samtal med dessa åter känt hågen vakna att riktigt på allvar sysselsätta sig med det problem, hvars lösning skulle skapa hennes största ryktbarhet och förskaffa henne franska vetenskapsakademiens stora pris. Och nu fanns det ingenting i världen värdt att lefva för annat än vetenskapen; allt annat, personlig lycka, kärlek, natursvärmeri, drömlif, var bara nonsens, sökandet efter vetenskapliga sanningar i och för sig det skönaste tänkbara lifsmål och utbyte af idéer med andliga jämlikar utan spår af personliga band det härligaste som fanns.

Skapandets glädje var öfver henne, och hon hade åter en af sina glänsande perioder, då hon var vacker, snillrik, gnistrande af liffullhet och infall.

Hon anlände till Kristiania på natten efter tre dagars sjöresa från Hâvre. Hon hade varit mycket sjösjuk hela tiden, men fullkomligt outtröttlig som hon var, när hon var i god stämning, hindrade detta henne icke att följande morgon efter få timmars sömn taga del i en utflykt och fest, som varade långt in på följande natt. Många skåltal höllos för henne vid detta tillfälle, alla de mest framstående personligheterna trängdes omkring henne, och hon var som alltid vid sådana tillfällen så älskvärdt anspråkslös och så flickaktigt mjuk i sitt väsende, att hon intog alla.

Vi gjorde sedan en några dagars resa tillsammans genom Telemarken, där vi besökte Ullmans folkhögskola, som Sonja med stort intresse och varm sympati tog kännedom om. Det var detta besök som gaf första uppslaget till de artiklar om skandinaviska folkhögskolor hon sedan skref i en rysk tidskrift med en så stor

framgång, att tidskriftens prenumerantantal plötsligt steg betydligt.

Från Siljord gjorde vi också en bergbestigning till fots, visst den första bergvandring Sonja någonsin gjort. Hon var käck, snabb och outtröttlig i att klättra, förtjust öfver naturens skönhet, full af glädje och lefnadslust, hvilken endast stördes då och då af rädslan för några kor i närheten af en säter eller för ett stenrös med rullande stenar, som vi måste öfver, då hon uppgaf allehanda barnsliga små ångestrop, som mycket roade det öfriga sällskapet. Hon hade mycket natursinne i den mening, att hennes fantasi och känsla voro mottagliga för naturlifvets poesi, för stämningen i ett landskap, i en belysning. Men som hon var ytterligt närsynt och af kvinnligt koketteri och motvilja mot de traditionella yttre kännetecknen på en lärd i stubb ej ville nyttja glasögon, såg hon i själfva verket ingenting af detaljerna i landskapet och skulle visst ej varit i stånd att berätta hvilka träd som växte där hon farit fram, hvilken gröda jorden bar, hur husen voro byggda etc. Att hon detta oaktadt i ett par af sina arbeten, såsom de redan nämnda vårbilderna, förmått att icke blott gifva naturens stämning, dess själ så att säga, utan äfven en fin och exakt skildring af det rent materiella förloppet, berodde otvifvelaktigt mer på teoretiskt vetande än på egen iakttagelse. Hon hade mycket goda naturvetenskapliga studier, hade varit sin man behjälplig med öfversättningen af Brehms Fåglarna och, såsom redan nämndt, tillsammans med honom studerat paleontologi och geologi samt haft personligt umgänge med många af samtidens främsta naturforskare.

Men hon var icke någon fin observatör när det gällde små och alldagliga naturföreteelser, hon hade intet sinne för detaljen i naturen, och hon hade ej något säkert skönhetssinne. Det mest karakterslösa landskap blef vackert i hennes ögon, om hon var i stämning, och hon kunde vara likgiltig för de skönaste mest fulländade linier och färger, om hon var personligen misstämd. Det var samma förhållande med hennes bedömande af människors utseende, hon saknade fullständigt blick för liniernas renhet och harmoni, för proportioner, färger och andra objektiva skönhetsbestämningar. De människor, som ingåfvo henne sympati eller som hade några af de yttre egenskaper, som hon särskildt beundrade, fann hon vackra, de andra fula. En blond, vare sig man eller kvinna, fann hon gärna vacker, men svårligen en mörkhylld.

I sammanhang härmed kan jag ej undgå att anmärka hennes, hos en så rikt begåfvad natur, egendomliga brist på konstsinne. Hon hade tillbragt åratal af sitt lif i Paris och hade aldrig besökt Louvren; hvarken taflor, skulptur eller arkitektur ådrog sig någonsin hennes uppmärksamhet, och för dekorering af rum, vackra industrialster och dylikt var hon i allmänhet likgiltig.

Emellertid var hon, som sagdt, mycket intagen af Norges natur och mycket sympatiskt berörd af de människor vi råkade. Vi hade för afsikt att fortsätta resan i karriol genom hela Telemarken öfver Haukeli fjäll för att sedan stiga ned emot västkusten, där vi ville besöka Alexander Kielland på Jäderen. Men trots det att hon i flera år drömt om denna resa i Norge, trots det att allt behagade henne, och att hon äfven lifligt önskade att göra Kiellands bekantskap, var nu en annan röst inom henne så stark, att hon ej kunde motstå den. Och så midt på vägen, medan vi befunno oss på en ångbåt på en af de långa insjöarna, som likt från hafvet afskurna fjordar tränga djupt in i Telemarken, beslöt hon sig plötsligt att återvända till Kristiania och till Sverge för att slå sig ned i stillhet på landet och arbeta. Hon lämnade mig och steg på en annan ångbåt, som förde henne öfver Skien tillbaka till Kristiania.

Jag kunde ej invända något, ej klandra henne, ty jag visste ju väl, att då skaparandan får makt med en *måste* man hörsamma dess röst; allt annat, hur skönt det än eljes må förefalla en, blir likgiltigt och obetydligt, man blir som döf och blind för det som omger en och lyssnar blott till den inre röst, som ropar starkare än vattenfallets brus och orkanen på hafvet.

Men för mig var det naturligtvis en stor missräkning. Jag fortsatte dock resan med en tillfällig reskamrat, besökte Kielland, återvände sedan till östlandet och deltog i en fest på Sagatuns folkhögskola, hvilket alltsammans utan tvifvel skulle gjort Sonja lika mycken glädje som det gjorde mig, om hon haft sin inre

frihet.

Flera gånger såg jag detta drag hos henne. Hon kunde vara i det lifligaste samtal, på en utflykt, i ett aftonsällskap, skenbart helt upptagen af omgifningen, och så kom det plötsligt som en stillhet öfver henne, hennes blick blef frånvarande, hennes svar förströdda. Så tog hon tvärt farväl, och inga öfvertalningar, inga föregående öfverenskommelser, inga hänsyn kunde förmå henne att stanna. Hon ville hem och arbeta.

Jag har en liten biljett från henne från våren detta samma år, som är karakteristisk i detta afseende. Vi hade kommit öfverens om en utflykt i vagn i Stockholms omgifningar tillsammans med ett par andra personer, då hon i sista ögonblicket ångrade sig och skref följande förklaring:9

»Kära Anna Charlotte!

I morse vaknade jag med den bästa lusten att roa mig; plötsligen infann sig min morfar, den tyske pedanten (astronomen, det vill säga) hos mig; han drog fram alla de lärda afhandlingarna jag hade företagit mig att studera under påskferierna och han gjorde mig de mest allvarliga förebråelserna för att på ett så ovärdigt sätt förspilla min tid. Hans stränga ord bragte min stackars farmor, zigenerskan, till flykten. Nu sitter jag vid mitt skrifbord i morgonrock och tofflor, djupt försjunken i matematiska funderingar och förspörjer icke den allra minsta lusten att deltaga i Eder utfärd. Ni är så många att ni skall väl få lika roligt utan mig och jag hoppas därför att ni skall förlåta mitt ovärdiga affall.

Din tillgifna

Sonja.

Det var öfverenskommet att vi åter skulle träffas på sensommaren på det ställe i Jämtland, där Sonja slagit sig ned tillsammans med min brors familj. Men knappt hann jag anlända dit förrän Sonja måste resa därifrån, kallad af ett telegram till Ryssland till sin syster, som fått ett nytt allvarsamt anfall af sin sjukdom.

Då hon återkom i september, hade hon sin lilla då nära åtta-åriga dotter med sig. Hon bosatte sig nu för första gången i egen våning i Stockholm.

Hon hade ledsnat på att lefva som inackorderad. Visserligen var hon ovanligt likgiltig för all slags komfort och hemtrefnad, likgiltig för hvad hon åt och för de möbler hon använde, men hon hade däremot ett afgjordt behof att vara oberoende och absolut herre öfver sin tid, och hon kunde därför ej längre finna sig i de många band det alltid medför att bo hos andra. Hon lät alltså sina vänner hjälpa sig med att taga en våning och en hushållerska, som tillika skulle sköta barnet, köpte en del möbler och lät andra komma från Ryssland, samt ordnade sig sålunda ett hem som dock alltid behöll prägeln af en tillfällig anordning, färdig för uppbrott när som helst.

Den salongsmöbel, hon låtit sända från Ryssland, var karakteristisk nog. Den var från hennes föräldrahem och hade hela de gamla herresätenas pomp. Den hade stått i en ofantlig salong och bestod af en lång soffa, som tog upp en hel vägg, en hörnsoffa, som var en del af en gammal milieu med blomsterdekoration i midten, djupa fåtöljer, allt i rikt skulpterad mahogny och klädt i högrödt sidendamast, hvilket dock var trasigt, hvarjämte stoppningen var nedsutten och fjädrarna sprungna. Det var meningen att kläda om och rusta upp denna möbel, men det blef aldrig af, dels emedan för Sonjas ryska uppfattning det alls icke var något så märkvärdigt att ha en trasig möbel i sin salong10, dels emedan hon aldrig fick tillräckligt intresse för Stockholm, aldrig känslan af att detta hem var annat än en station på vägen och därför ej brydde sig om att depensera därpå.

Ibland när hon var vid godt lynne kunde det dock komma öfver henne ett raptus, då det roade henne att med egna handarbeten dekorera sina små rum. En dag skickade hon mig med anledning häraf följande biljett:

»Anna Charlotte!

I går kväll har jag haft ett eklatant bevis på att kritiken har rätt, som påstår att du har öga endast för det dåliga och fula, men inte för det goda och sköna. Hvarje fläck, hvarje rits på en af mina gamla hederliga stolar, om den ock döljes af tio antimakasser kan vara säker att bli upptäckt och denoncerad af dig; men min vackra, präktiga, nya gungstolsmatta som gungade där hela kvällen och gjorde fåfänga försök att dra din uppmärksamhet, nändes du inte hedra med en enda blick.

Din *Sonja.*»

———

10.

Hur det var och hur det kunde varit.

Knappast hade Sonja kommit sig någorlunda i ordning i denna egendomligt sammansatta bostad förr än hon än en gång kallades till Ryssland och måste resa midt i vintern öfver hafvet till Helsingfors och sedan med järnväg till Petersburg till den sjuka systern, som oupphörligt sväfvade mellan lif och död. Vid sådana tillfällen var hon icke rädd, ryggade icke tillbaka för några svårigheter. Hon var systern varmt hängifven och alltid färdig till uppoffringar för hennes skull.

Hon lämnade nu sin lilla flicka i min vård under de två vintermånader hon var borta.

Jag har blott i behåll ett bref från denna tid. Det har ej annat intresse än att det visar hur sorgliga hennes julferier voro detta år.

»Petersburg den 18 december 1886.

Kära Anna Charlotte!

Jag har kommit hit i går kväll. I dag hinner jag bara skrifva några få rader åt dig. Min syster är fruktansvärdt sjuk, ehuru läkaren påstår, att hon är bättre emot hvad hon varit för några dar sedan. Detta är verkligen det mest grymma af hvad som finnes, sådana långa, plågsamma, tärande sjukdomar! Hon pinas outsägligt, hon kan hvarken sofva eller andas riktigt.

– – – – – – – – – – – – – – – –

Jag vet ej hur länge jag skall stanna här. Jag längtar så mycket efter Foufi (dottern) och efter mitt arbete. Resan har varit mycket svår och långsam.

Med hjärtligaste hälsningar åt Er alla.

Din tillgifna vän

Sonja.»

Under de långa dagar och nätter, hon på detta sätt tillbragte vid systerns sjukbädd, rörde sig helt naturligt många tankar och fantasier i hennes hjärna. Och det var då hon kom att tänka på skillnaden mellan »hur det var» och »hur det kunde varit». Hon mindes med hvilka bedårande framtidsdrömmar de båda systrarna trädt ut i lifvet, unga, vackra, rikt begåfvade som de båda voro, och hon tänkte på hur föga lifvet skänkt af allt det, som då föresväfvade deras fantasi. Rikt och växlande hade väl lifvet varit för dem båda, men i bådas hjärtan brände dock innerst en bitter känsla af sviket hopp.

Ack hur annorlunda, sade sig Sonja, kunde dock ej allt ha gestaltat sig, om de ej båda begått vissa ödesdigra misstag.

Ur dessa tankar föddes idén att skrifva två paralellromaner, soin skulle skildra samma människas utvecklingshistoria på två skilda sätt. Man skulle se dem i deras första ungdom med alla möjligheter framför sig och följa dem till en viktig vändpunkt i deras lif. Den ene romanen skulle visa följderna af det val, de då gjorde, den andra huru det kunde varit om de valt på motsatt sätt.

Hvem har icke något falskt steg att ångra i sitt lif, resonnerade Sonja, och hvem har icke mången gång önskat att kunna börja om sitt lif på nytt? Åt denna önskan, denna dröm ville hon gifva verklighetens lif i en roman – om hon blott ägde förmågan att skrifva en sådan. Men denna talang trodde hon sig ännu icke äga, och därför, när hon kom tillbaka till Stockholm, uppfylld af sin idé, sökte hon öfvertala mig att skrifva den i samråd med henne.

Jag hade just vid denna tid begynt ett nytt arbete, en roman med titeln *Utomkring äktenskapet*, som skulle blifva de ogifta kvinnornas historia, alla deras, som af olika anledningar aldrig fått tillfälle att stifta egen familj, samt deras tankar och föreställningar om kärleken och äktenskapet, de intressen och sträfvanden, hvarmed de uppfyllde sitt lif – kort sagdt, de kvinnors roman, som efter det allmänna begreppet ej ha någon roman. Den skulle bli ett slags motstycke till Mandfolk, där Garborg berättar oss hur ungkarlar lefva i vårt samhälle. Jag ville berätta hur den ensamma kvinnan, min samtida, lefver. Jag hade samlat en massa typer, och jag var mycket intresserad af detta mitt ämne.

Då kom Sonja med sin idé, och så stort var hennes inflytande öfver mig, så stor hennes öfvertalningsförmåga, att hon strax fick mig att förskjuta mitt eget barn för att upptaga hennes. Några bref, som jag vid denna tid skref till en gemensam vän till oss båda, måla bäst den lifliga entusiasm, som grep oss bägge två för detta nya arbete.

Den andra februari 1887 skrifver jag:

»Nu skrifver jag på min roman (Utomkring äkten- skapet). Tänk, nu har jag kommit så i farten, att den yttre världen, den, som ej på något sätt refererar sig till mitt arbete, ej mer existerar för mig. Det är ett förunderligt tillstånd man är i, både fysiskt och psykiskt, när man börjar något nytt – tusen tvifvel: är det något värdt, duger jag öfver hufvud taget något till etc., och så ändå ett jubel och en rikedom och en känsla af att äga en hemlig värld, en värld för sig själf, där ens egentliga väsende är hemma, under det den yttre världen blott är ett skuggornas rike etc.

– – – – – – – – – – – – – – – –

Och så, midt uppi detta, har jag ännu en annan idé. Sonja och jag ha fått en så genialisk tanke. Vi skola skrifva ett stort, två aftnars drama, tio akter tillsammans. D. v. s. idén är hennes – jag skall utarbeta den, komponera pjesen och skrifva replikerna. Idén är verkligen genialisk, tycker jag – ytterst originell. Den ena afdelningen skildrar *hur det var*, den andra *hur det kunde varit*. I den första bli alla olyckliga, emedan man vanligen hindrar hvarandras lycka här i lifvet i stället för att främja den. I den andra skildras samma människor, men där hjälpa de hvarandra, lefva för hvarandra, bilda ett litet kommunistiskt idealsamhälle och bli lyckliga. Nämn ännu ingenting härom till någon. Sanningen att säga vet jag ännu ej stort mer om Sonjas idé än hvad jag ofvan sagt, det var först i går vi talte därom, och i morgon skall hon berätta mig sin plan, så får jag se om den är möjlig till dramatisk behandling. Ni skrattar väl åt mig som så griper tingen i förväg, men det går alltid så med mig, när jag bara ser början på en sak, ser jag strax slutet också. Och nu ser jag mig och Sonja såsom medarbeterskor i ett jätteverk, som skall göra lycka i hela världen *minst*, kanske i en annan värld också. Vi äro lika tokiga båda två. Kunde vi utföra detta, skulle det försona oss med allt i

världen. Sonja skulle glömma, att Sverige är det värsta filistéland på jorden, och ej längre klaga öfver att hon förspiller sina bästa år här, och jag skulle glömma att – ja, allt det jag grubblar öfver. – – Ni säger väl, att vi äro ett par stora barn bägge två. Ja, gudskelof, det äro vi. Det finns lyckligtvis ett rike, som är bättre än alla jordens riken och till hvilket vi äga nycklarna – fantasiens rike, där den är härskare, som bara vill vara det, och där alla förhållanden gestalta sig just så, som man vill ha dem. – – Men kanske duger Sonjas plan, som var uppgjord för en roman, alls icke för ett drama. Och en roman kan jag icke skrifva på en annans plan, till en roman står man i ett mycket mer personligt förhållande än till ett drama.»

Den tionde februari skrifver jag:

»Sonja är så öfverlycklig öfver detta nya uppslag i sitt lif – hon säger, att nu först förstår hon, hur en man alltid blir på nytt förälskad i sina barns mor. – Ty jag är naturligtvis modern, efter som det är jag, som skall bringa barnet till världen – och hon är så full af hängifvenhet för mig, att jag blir glad bara jag ser hennes strålande ögonkast. Vi ha så roligt tillsammans som väl aldrig i världen två kvinnliga vänner haft förr – ty vi bli ju det första exemplet inom litteraturen på två kvinnliga medarbetare. – – Aldrig har jag så till den grad fattat eld för en idé, som denna gång. Genast Sonja meddelade mig sin plan slog den ned i mig som åskviggen i åskledaren. Ja, det var en verklig explosion. På torsdagen den 3:e var det hon berättade mig planen – men en plan, som var uppgjord till en roman i rysk milieu. – Sedan hon gått, satt jag uppe om natten i mörkret i min gungstol, och innan jag gick i säng var dramat nästan färdigt i tankarna. Fredagen talade jag med Sonja härom, lördagen begynte jag skrifva, och nu är hela första pjesen, prolog och 5 akter, skrifven i utkast – alltså på fem dagar, och blott ett par timmar om dagen, fy när man arbetar med så våldsam fart kan man ej hålla på länge i stöten. Aldrig har jag gjort något så hastigt, eljes brukar en idé ligga hos mig månader, ja år, innan jag begynner skrifva.»

Den tjuguförsta februari heter det:

»Det roligaste med detta arbete är att jag, som Ni nog kan märka, själf beundrar det så mycket. Det är följden af samarbetet. Jag tror på det, emedan det är Sonjas idé, ty jag tror naturligtvis mycket förr på att hon kan vara genialisk, än att jag kan vara det själf, och hon återigen beundrar min del af arbetet, lifvet, den konstnärliga formgifningen. Angenämare kan man icke ha det ställdt – att få beundra sitt eget verk utan minsta egenkärlek, det är bra behagligt. Aldrig har jag arbetat med en sådan tillit, så utan inre misstro som nu. Falla vi därför nu, så tror jag nästan vi slå ihjäl oss.

– – Ni vill veta, hvari fru K:s andel i arbetet består. Det är nog riktigt, att hon ej skrifvit en enda replik, men hon har icke blott tänkt ut den ursprungliga planen, utan hon har också tänkt igenom innehållet i hvarje akt och dessutom har hon gifvit mig många psykologiska drag till formandet af karaktererna. Hvarje dag läsa vi tillsammans hvad jag skrifvit, och hon gör sina anmärkningar och förslager. Hon vill oupphörligt höra detsamma om och om igen som barnen med sina älsklingssagor och tycker att det öfver hufvud ej existerar någon intressantare lektyr än denna.»

Den nionde mars läste vi arbetet för första gången högt för vår förtroligaste krets. Intill detta ögonblick hade vår glädje och våra illusioner varit i ständigt stigande. Jag minns icke att jag någonsin sett Sonja så glad, så formligen strålande af lycka, som under denna tid. Hon hade sådana utbrott af öfversvallande lifsfröjd att hon måste gå ut i skogen för att få skrika ut sitt jubel under bar himmel. Vi gjorde dagligen efter slutadt arbete långa vandringar i Lill-Jans-skogen, som låg alldeles utanför det kvarter, där vi båda bodde, och här hoppade hon öfver stenar och tufvor, tog mig i armarna och dansade, ropade högt, att lifvet var härligt och framtiden bedårande, full af löften. Hon gjorde sig de mest öfverspända förhoppningar om vårt dramas framgång. Det skulle göra ett triumftåg genom alla Europas hufvudstäder, en så ny och originell idé kunde ej annat än slå ned som en uppenbarelse i litteraturen, detta *hur det kunde varit*, den dröm som alla drömt, framställd med scenens objektiva lif, det skulle ovillkorligen fängsla hvar och en. Och så ämnet

självt, förhärligandet af kärleken, såom det enda viktiga i lifvet, samt slutligen framtidsbilden af det socialistiska idealsamhället, där alla skulle lefva för alla på samma gång som två och två för hvarandra – i allt detta låg så mycket af hennes eget djupaste känslolif och sällhetskraf. Första pjesen skulle ha till motto: Hvad hjälper det människan, om hon förvärfvar hela världen och dock tager skada till sin själ – den andra: Den som mister sitt lif, han skall vinna det.

Med den första uppläsningen för utanför stående inträdde vårt arbete i ett nytt skede. Hittills hade vi sett det mer *som det kunde vara* än *som det var*, nu föllo alla felen och ofullkomligheterna i detta med så feberaktig hast hopkomna arbete bjärt i ögonen, och nu började omarbetningarnas pröfvotid.

Sonja kunde under hela denna vinter alls ej tänka på sitt stora matematiska arbete, oaktadt täflingstiden för »prix Bordin» nu var utsatt, och hon således med all flit hade bort ägna sig däråt. Mittag- Leffler, som alltid kände som ett slags ansvar för henne, och som ansåg att det kunde blifva af stor betydelse för hennes framtid att vinna detta pris, var helt förtviflad då han, hvar gång han besökte henne, fann henne sittande i sin salong med ett tapisseriarbete. Hon hade fått en passion för att brodera. Liksom den romantiska diktningens Ingeborg i duken inväfde sin hjältes bragder, så insydde hon i stramalj med ull och silke det drama, som hon ej förmådde forma med bläck och penna. Medan nålen mekaniskt gick ut och in arbetade tankarna så klart, och scen på scen upprullade sig för hennes inre. Samtidigt formade jag dem på mitt håll med pennan, och när det då visade sig, att nålen och pennan kommit till samma resultat, var vår glädje så stor, att den väl kunde uppväga de slitningar, som däremot uppstodo, då vi ibland låtit vår fantasi leda oss åt skilda håll. Detta skedde oftare under omarbetningen än under det första nedskrifvandet, och många voro de kriser, arbetet under denna tid genomgick. Följande lilla biljett från Sonja är svar på något meddelande i den vägen från mig.

»Stackars mitt barn! Så ofta det har redan sväfvat mellan lif och död! Hvad är nu på färde igen? Har du varit genialisk eller tvärt om? Jag tror nästan du skrifver mig detta af idel elakhet för att jag skulle föreläsa illa i dag. Hur kan jag nämligen tänka på min föreläsning, när jag vet att vårt stackars lilla kräk undergår en så farlig kris i dag! Nej vet du, det är bra att ha varit fader en gång; då vet man, hvad de stackars männen få att lida från de elaka kvinnorna. Fick jag bara träffa Strindberg och trycka hans hand!»

Jag skrifver härom i ett bref af den 1:sta april:

»Jag har nu sökt att införa en liten förändring i självfva arbetsmetoden, i det jag till Sonjas stora förtviflan förbjudit henne mitt arbetsrum, tills jag alldeles ensam skrifvit igenom hela den andra pjesen. Jag har nämligen blifvit allt för mycket störd och sliten genom det oupphörliga samarbetet under den förra. Jag har förlorat öfverblicken och det inre, intensiva samlifvet med mina figurer. Detta behof af ensamhet, som är så starkt hos mig, har förkväfts genom Sonjas allt för starka påverkan, min personlighet har drunknat i hennes, utan att hennes därför kommit till något individuellt uttryck. Min andes hela styrka ligger i dess ensamma arbete, och detta är för mig den stora skuggsidan af ett samarbete, till och med med en så besläktad natur som Sonjas. Hon är i detta fall motsatsen till mig, hon är Alice (i Kampen för lyckan), som egentligen ingenting kan skapa, ingenting omfatta med hela sin själ, när hon ej får dela det med en annan. Allt hvad hon producerat i matematiskt afseende har alltid varit under en annan personlighets påverkan, och till och med sina föreläsningar gör hon endast bra de dagar, hon vet att Gösta är närvarande.»

Sonja erkände ofta själf skämtsamt detta sitt beroende af omgifningen. I en biljett till min bror skrifver hon en gång:

»Snälla herr professor!

Skall ni gå på min föreläsning i morgon? Gå ej om Ni är trött; jag skall försöka att läsa lika bra, som om Ni vore närvarande.»

Och då jag en gång hade sändt henne en födelsedagsgratulation på vers, svarade hon med följande självkarakteristik, som jag återger med alla dess språkliga egendomligheter, emedan den liknelse, hon där framställer, af henne själf ofta upprepades:

»Kameleonten känner du från barndoms dagar. Så snart han sitter ensam i sin vrå Är han så anspråkslös, så ful och grå, Men sedd vid rätta ljus kan också han bli fager.

Han ingen skönhet har, han återspeglar bara Allt hvad han ser omkring sig, skönt och godt. Han skimra kan i gult, i grönt, i blått, Så som hans vänner är, så skall han också vara.

I detta djur mig syns jag ser min egen like, Min kära vän, hvarthän du också går, Jag följer alltid troget dina spår; Jag står ej efter, jag, jag ger väl aldrig vike.

Har man en vän som du, för äran får man plikta, Du skrifver, målar, ritar etcetra. För mig är detta småsak, patrata. Men Gud förbarme sig! Nu vill du också dikta!»

I Alices karakter har Sonja, som sagdt, velat skildra sig själf, och här finnas repliker, så karakteristiska för henne att de nästan äro citater af hennes egna, personliga uttalanden. I den stora scenen med Hjalmar (första dramat, tredje aktens andra afdelning), har hon velat gifva uttryck åt sitt eget, brinnande behof af ömhet och samlif med en annan, af sin förtviflade känsla af ensamhet samt det egendomliga misstroende till sina egna resurser, som föddes hos henne, då hon ej kände sig så afhållen, som hon åtrådde att vara det:

»Alice säger: Jag är ju så van vid att alla andra bli mer afhållna än jag. Man sa i skolan att jag var den mest begåfvade – men jag visste alltid att det var en ironi af ödet att ha gifvit mig så många gåfvor, bara för att jag så mycket mer skulle känna hvad jag *kunde* vara för andra, när ingen ville ha något af mig. – –

Jag begär inte så mycket – bara litet – bara så mycket att inte något annat alltid står emellan och är närmare – bara det har jag längtat efter i hela mitt lif – att vara den första hos en annan människa. – – – – – – – – – – – – – – – –

Låt mig bara en gång visa dig, hvad jag *kan* vara när man vill riktigt hålla af mig. Stackars Alice är inte så utan resurser ändå. – Se riktigt på mig Är jag vacker? Ja, när man älskar mig, är jag vacker – inte eljes. Är jag god? Ja, när man håller af mig, är jag godheten själf. Är jag osjälfvisk? Å, jag kan vara så osjälfvisk, att hvarje min tanke kan uppgå i en annan. – – »

Så rörande och inträngande kunde den firade, berömda fru Kovalevsky bedja och tigga om den hängifvenhet som det aldrig blef hennes lott att äga. Hon blef aldrig den första, den enda för en annan människa, hur lidelsefullt hon än åtrådde det och hur stora förutsättningar hon än ägde för att vinna och fängsla.

Och Alices önskan om att dela Karls lifsgärning, hennes förbittring då han af yttre hänsyn drar sig tillbaka från henne, hennes hänsynslösa fordran att sätta allt åt sidan för det enda viktiga, att blifva trogen sitt innersta jag, sitt lefnadskall och sin kärlek – det är allt Sonja själf, helt och hållet hon.

Och när Alice i det andra dramat våldsamt bryter med det förflutna, när hon offrar rikedom och samhällsställning för att lefva på en vindskammare med Karl och arbeta tillsammans med honom – då är det åter Sonja sådan hon drömde sig själf, om den lyckan skulle mött henne att ha ett sådant val. Och jag tviflar inte på att om hon själf skrifvit de scener som skildra hennes och Karls lycka under detta samlif, skulle de fått en långt varmare och mer personlig färg än som nu är fallet.

Alices dröm om folkets palats på Herrhamra, om den stora arbetar-associationen, hennes yttranden: »tänk hur annorlunda det vore, om vi alla hade fått lika uppfostran, lika lefnadsvanor – om vi alla vore som en enda stor kamratkrets» – allt detta är Sonjas egna drömmar, egna ord. Hon svärmade för den socialistiska

framtidsstaten och hade de varmaste, mest vältaliga ord för att uttrycka hur lyckligt detta samhälle skulle blifva, där alla människor kände sig af lika öden förenade till en enda stor samhällskropp, där inga stridiga intressen funnes utan den enas bästa var allas bästa, den enas lidande allas lidande.

En vän till henne har nu, efter hennes död, berättat mig hurusom hon en gång, då hennes man telegraferade till henne, att han trodde sig på en lyckad spekulation ha vunnit en kolossal förmögenhet, genast gjorde upp ett förslag till bildande af en phalanstère. Det var alltså åt sina egna personliga drömmar och planer, hon ville gifva uttryck i andra delen af »Kampen för Lyckan», sina drömmar om personlig lycka och om lycka för mänskligheten.

Det är mig en glädje att här kunna citera ett mycket förstående ord af Herman Bang i en liten, fint karakteriserande skildring af den bortgångna, som han gifvit i en dansk tidning. Han säger om »Kampen för Lyckan»:

»Jeg tilstaar jeg elsker dette mærkelige Skuespil der med en matematisk Stringents beviser Kærlighedens Almægtighed: at den og kun den er dette Livet Eneste og Alt. Att Kun den giver Vækst eller lader visne. Kun i den kan man udvikles og blive stark. Kun ved den kan man endogsaa opnaa at opfylde sin Pligt.»

Bättre kan man icke formulera dessa dramers innehåll, som var Sonjas egen innersta lifsbekännelse. Och det gjorde mig blott ondt, när jag läste dessa ord, att de blifvit uttalade för sent för att skänka henne den glädje, det skulle gjort henne att se sig så väl förstådd.

Med det för henne karakteristiska behofvet att vetenskapligt förklara alla lifvets företeelser, hade hon också uttänkt en hel vetenskaplig teori till stöd för dubbeldramats idé. Hon skref därför ett utkast till en efterskrift, som emellertid aldrig blef fullfördt, men som nu trots sin fragmentariska form säkert skall läsas med intresse, liksom allt af hennes hand.

Hon sänder mig det med följande rader:

»Kära Carlot, det är ohjälpligt! Jag kan icke skrifva det bättre än hvad jag gjort. Kan du binda tillsammans dessa lösa tankar så är det bra. Kan du icke får vi låta boken utkomma utan efterord. Kommer man att anfalla oss kunna vi alltid senare publicera en förklaring.

Din *Sonja*.»

»Hvilken människa har icke roat sig någon gång med att tänka ut för sig själf hur hennes lif kunde ha varit, hade hon i ett visst ögonblick handlat annorlunda än hvad hon verkligen gjort.

I det vanliga hvardagslifvet har man för det oftaste en viss förnimmelse af att vara en slaf till de yttre omständigheterna. Den jämna gången af ens dagliga tillvaro håller en bunden med tusen små osynliga trådar. Man fyller en viss bestämd plats i lifvet, man har vissa bestämda plikter, som man uppfyller som en slags automat utan att anstränga sina krafter till det yttersta, och det skulle på det hela taget betyda så litet, om man plötsligt i morgon blef något bättre eller något sämre, något kraftigare eller något svagare, något mer eller mindre begåfvad än hvad man är i dag. Jag kunde ej afvända mitt lifs ström från den bana i hvilken den en gång slagit in, utan att tänka mig själf utrustad med egenskaper, så olika dem jag verkligen äger, att jag ej ens i mina drömmar kan tillskrifva mig desamma utan att förlora känslan af min individualitet. Men annorlunda är det så snart jag tänker på vissa särskilda ögonblick i mitt lif. Då tar min vanliga illusion om min fria vilja en så egendomlig intensitet. Det synes mig, att hade jag bara ansträngt mig en smula mer, hade jag varit litet bättre utrustad, litet mera bestämd i detta ögonblick, kunde jag ha bragt mitt eget öde på helt andra spår.

Här förhåller det sig precis så som med ens tro på under. Utan att vara sinnesrubbad skall äfven den mest

troende människa knappast besvära sin skapare med begäran att för hans skull ändra de stora naturlagarna på ett påtagligt sätt, låta till exempel de döde återvända till lifvet. Men jag skulle vilja ställa en samvetsfråga åt de flesta trosmänniskor: hvilken af dem har icke någon gång bönfallit den högre makten att för hans skull göra en liten ändring i sina bestämmelser, till exempel låta en sjuk tillfriskna! Ett litet under förefaller så mycket mindre än ett stort under, och man behöfver en verklig hjärnansträngning för att inse att de båda två betyda precist lika mycket.

På samma sätt förhåller det sig med våra tankar om oss själfva. Det är nästan omöjligt att föreställa mig, hur jag skulle känna det om jag plötsligt vaknade i morgon med en röst som Jenny Lind, med en kropp, så smidig och kraftig, som – med en – men jag kan så lätt och lifligt föreställa mig att min hy är – –

Det är just ett sådant afgörande ögonblick (att) författarna ha velat skildra i dessa två parallel-dramer. De ha tänkt sig att Karl i den ena och Karl i den andra pjesen är väl en och densamma människa, ändå utrustad med sådana små olikheter, som det är så lätt att tillskrifva sig själf utan att förlora känslan af sin egen individualitet. I det vanliga lifvet hade man ej ens kunnat märka att sådana olikheter existera. I de flesta tillfällen hade dessa olikheter icke haft något inflytande på den ena eller på den andra Karls handlingar. Om man tänker till exempel att allt hade gått bra för dem, att fadern hade fått lefva ännu ett par år, skulle Karl, som han är skildrad i den första och Karl, som han är skildrad i den andra pjesen, haft ungefär samma öde, och hvarje liten perturbation i deras existens, som skulle framkallas af dessa små af oss fingerade differenser i deras karakter, skulle snart ha kommit att utplånas under de yttre omständigheternas tryck.

Men nu kommer ett sådant afgörande ögonblick i deras lif, när lika viktiga plikter synas dra dem i motsatta riktningar, och dessa små differenser, som vi förutsätta i deras karakterer, äro tillräckliga för att åstadkomma, att den ena väljer den ena, den andra väljer den motsatta väg, och när valet en gång är gjordt skilja sig deras existenser för att aldrig träffas åter.

Eller ett annat exempel från mekaniken:

Låt oss tänka på den vanliga pendeln, eller om Ni så vill, på en liten tung kula, som hänger på en mycket lätt, men mycket böjlig tråd från någon spik. Ger man kulan en liten stöt, flyr densamma till vänster eller till höger, beskrifver en viss cirkelbåge, når en viss höjd, faller tillbaka men stannar icke vid den ursprungliga punkten utan flyr i motsatt riktning ungefär lika högt, faller så åter ned och fortsätter sedan att oscillera fram och tillbaka under en viss tid. Om min första stöt hade varit något starkare, hade kulan flytt något högre upp, och sedan hade allt gått ungefär på samma sätt. Men om min första stöt hade varit så stark, att kulan skulle uppkastas öfver den högsta punkten som längden af tråden tillåter henne att nå, skulle densamma icke mer falla tillbaka som förut, utan fortsätta sin väg på den andra sidan af cirkelperiferien, och rörelsen skulle således fullkomligt förändra sin natur. Två stötar, som äro mycket lika hvarandra, men den ena något svagare, den andra något starkare än en viss gränsstöt, kunna således åstadkomma två helt olika resultat.

I mekaniken är man mycket van vid att studera just sådana gräns- eller kritiska moment, och det visar sig, att för att göra sig en klar föreställning om något fenomen är det just af viktighet att undersöka detsamma i närheten af en sådan gränsställning. Författarna till denna pjes ha tänkt sig att det kunde också bli af intresse att skildra verkningen af ett sådant kritiskt moment på två människor, som äro mycket lika men ändå icke fullkomligt identiska med hvarandra. För att förstå författarnas mening måste man således visst icke tänka sig, att Karl i den ena och Karl i den andra pjesen är en och samma människa. Den ena har något mer idealitet och något bättre omdöme om det väsentliga och oväsentliga i lifvet än den andra. Men dessa olikheter äro så obetydliga att i hvardagslifvet skulle vi knappast kunna skilja den ena Karl från den andra. Hade allt gått bra för dem, hade fadern fått lefva ännu ett par år så att sonen hunnit få en fast ställning vid hans död, skulle sannolikt båda Karls öde fallit ungefär på samma sätt. Efter all sannolikhet att bedöma, hade båda två blifvit frejdade vetenskapsmän, möjligtvis professorer vid något af landets universitet eller

vid tekniska högskolan; båda skulle sannolikt kommit att gifta sig vid ungefär samma ålder och gjort ungefär samma val. Men nu inträder ett sådant kritiskt ögonblick i deras lif, och det lilla knappast märkbara företräde, som den ena af dem har framför den andra, är tillräckligt för att åstadkomma att den ena springer öfver den kritiska punkten och den andra faller tungt tillbaka.»11

Omarbetningarna togo mycket längre tid än själfva det första nedskrifvandet. När vi skildes för sommaren voro vi icke ens ännu färdiga därmed.

————

11.

Missräkningar och sorger.

Det hade varit meningen att vi skulle tillbringa denna sommar tillsammans. Den nya författarfirman Corvin-Leffler ville resa tillsammans till Berlin och Paris för att stifta en mängd litterära- och teater-be kantskaper, som sedan skulle blifva oss nyttiga, då vårt snilleverk skulle vara färdigt till att anträda sitt triumftåg genom världen. Men alla dessa illusioner slogos till jorden, den ena efter den andra.

Vår resa var redan bestämd till midten af maj, vi voro så jublande glada däråt, som öppnade sig nu en ny värld af intressen och framgångar för oss, då ännu en gång ett sorgebud från Ryssland korsade alla planer. Sonjas syster var åter i lifsfara, hennes man måste lämna henne hufvudstupa för att återvända till Paris – det var ingen annan möjlighet än att Sonja åter måste företaga den sorgliga resan till detta smärtfulla sjukläger och afstå från hvarje tanke på nöje och förfriskning.

Alla bref från henne under denna sommar vittna också om mycken nedstämdhet. Så skrifver hon:

»Min syster är fortfarande i samma tillstånd som i vintras. Hon lider mycket, ser rysligt dålig ut, har ej krafter att röra sig från stället, och ändå tror jag ej att hon är alldeles utan hopp att tillfriskna. Hon är rysligt glad att jag har kommit. Hon säger oupphörligt, att hon säkert skulle dött, om jag vägrat att komma till henne nu. – –

Jag är så nedstämd i dag, att jag ej vill skrifva mer. Det enda, som är roligt att tänka på, är vårt féeri och Væ Victis. –»

Detta syftar på planerna till två nya samarbeten, som vi uppgjort på våren. Féeriet var mitt, det skulle heta: »När ingen död finnes mer», och Sonja hade genast, när jag berättat henne denna idé, gripit den med en sådan ifver och fortsatt att utarbeta den i sin fantasi så mycket, att hon blef samägare till den. »Væ Victis» var hennes, det skulle blifva en längre novell, hvars innehåll och idé voro mycket karakteristiska för henne, men som hon ännu ej trodde sig om att kunna skrifva ensam.

I ett senare bref yttrar hon:

»Du är så god och försäkrar mig att jag betyder något i ditt lif, och ändå har du så mycket, så oändligt mycket mer än hvad jag har. Tänk således hvad du måste vara för mig, som eljes är så ensam och känner mig så fattig på allt hvad tillgifvenhet och vänskap heter. – – »

I ett senare bref:

»Har du inte lagt märke till att det ibland kommer sådana tider när allt för en själf och för ens vänner synes som plötsligen öfvertäckt med en svart slöja. Man känner inte igen det käraste man ägde och de saftigaste smultron förvandlas till sand så snart man tar dem i munnen. Skogstomten sade, sådant hände alltid, när

barnen kommo till honom utan lof. Kanske hade vi två också icke lof att ha det roligt i sommar. – Och ändå ha vi arbetat ganska duktigt i vintras. Jag försöker att arbeta äfven nu och hvarje ledigt ögonblick jag har, tänker jag på mitt matematiska arbete eller grubblar öfver ... e:s genialiskt- slarfviga afhandlingar. Jag är för nedstämd och känner icke tillräcklig lifsglädje för att skrifva något litterärt – allt förefaller mig så urbleknadt och så ointressant i lifvet. I sådana ögonblick är matematiken bättre; man gläder sig att det existerar en värld så alldeles utom en själf. Man har lust att tala om 'opersonliga ämnen'. Endast du, min kära, min rara, min enda Anna Charlotte, är alltid den gamla, den kära. Hvad jag längtar efter dig kan jag icke alls säga. Du är den käraste jag har och vår vänskap måste vi åtminstone bevara hela vårt lif. Jag vet icke hvad vore mitt lif utan dig.»

Senare (på fransyska):

»Min svåger har nu beslutat sig att stanna i Petersburg tills min syster blir i stånd att följa honom till Paris. Jag har således uppoffrat mig alldeles förgäfves. Om jag visste att du vore fri skulle jag nu kunna möta dig i Paris, ehuru, sanningen att säga, alla dessa historier här alldeles beröfvat mig lusten att roa mig. Jag är snarare hågad att slå mig ned någonstans där jag kunde arbeta i lugn. Jag känner nu en stor längtan efter ett arbete hvad det vara må, matematik eller litteratur, blott jag kan absorbera mig i ett arbete så att jag glömmer mig själf och människorna. Om du hade lika stor önskan att träffa mig som jag dig, skulle jag vara mycket lycklig att komma hvart som helst där du vistas. Men om din sommar redan är helt och hållet upptagen, hvilket är sannolikt, stannar jag väl här ännu ett par veckor och återvänder sedan med Foufi till Stockholm där jag slår mig ned någonstans i skärgården och arbetar af alla mina krafter. Jag vill icke nu taga något steg för att anordna något roligt. Du vet i hvilken grad jag är fatalist och jag tror mig läsa i stjärnorna att jag icke bör vänta mig något godt för denna sommar. Det är då bättre att taga sitt parti och icke vidare göra några fåfänga ansträngningar. – –

I går skref jag början till *Væ Victis. Troligt*vis *skall jag aldrig komma att fullborda den.*12 Kanske i alla fall att det jag nedskrifvit en dag kan tjäna dig som material. För att skrifva matematik behöfver man känna sig litet mer installerad än jag gör för ögonblicket. – – »

I ett senare bref från det ställe i Stockholms skärgård, där hon slagit sig ned, skrifver hon:

»I Ryssland hade jag mycket trefligt (sista tiden) och har äfven gjort några ganska intressanta bekantskaper, men en gammal konservativ pedantisk matematiker som jag kan ej arbeta bra när den icke är i sitt eget hem; därför återvände jag till gamla Sverge till mina böcker och mina papper.»

Och senare från samma ställe:

»Om vår förstfödde har jag tänkt mycket, men alldeles uppriktigt sagdt börjar jag att upptäcka rysligt många organiska fel hos det stackars kräket, särskildt hvad själfva kompositionen angår. Som för att gyckla med mig har ödet just i sommar fört mig tillsammans med tre upptäckare, hvar och en mycket intressant i sitt slag. Den ena af dem, den minst begåfvade efter hvad jag tycker, har redan fått framgång; den andra, mycket genialisk i vissa afseenden och nästan löjligt inskränkt i andra, har just börjat sin kamp för lyckan. Hvilken skall utgången bli kan jag icke alls förutsäga ännu. Den tredje, en mycket intressant typ, är nu redan ohjälpligt bruten både till kropp och själ. Men för en författare är han en ganska värdefull typ att studera. Dessa tre upptäckares historia i all sin enkelhet tycker jag så mycket mera innehållsfull än allt hvad vi diktat ihop om Karl och Alice. – –

På din brors önskan har jag tagit ett band af Runebergs dikter, Hanna, Nadeschda etc., med mig och läst dem här. Men de ville ej riktigt behaga mig; jag tycker de alla ha samma fel som Haydns »Skapelsen». Det fattas Djäfvulen däri. Och utan något litet skymt af denna höga makt kan icke riktig harmoni bestå i denna värld.»

Från denna sommar daterar sig också ett skämtsamt bref som jag citerar såsom ett ganska betecknande prof på Sonjas satiriska åder. Som hon just icke utmärkte sig för stor ordentlighet i vården af sina papper och andra tillhörigheter, fick hon ofta, då hon mottog något förtroligare bref från mig, skarpa förmaningar att vara försiktig med att ej lägga det framme.

Med anledning häraf skrifver hon då följande:

»Stackars Anna Charlotte. Det synes mig nästan som om det hade blifvit en kronisk sjukdom hos dig – räddslan att dina bref skulle råka i obefogade händer. Symptomerna bli allt svårare och svårare för hvarje gång och jag börjar bli allvarsamt orolig för dig. Mig synes ändå att en människa som har en så oläslig stil som du borde känna en viss trygghet i detta afseende. Jag försäkrar dig att utom de få människor som äro direkt intresserade i saken, skulle knappast någon ha tålamod att dechiffrera dina *pattes de mouche*. Hvad ditt sista bref angår så blef det naturligtvis först förolyckadt på posten; när jag slutligen fick det med stämpeln af det svarta kabinettet på kuvertet, skyndade jag mig att lämna det öppet på bordet för mina jungfrurs och hela familjen G:s granskning. De tyckte alla att brefvet var mycket bra skrifvet och innehöll ganska intressanta saker. I dag ämnar jag göra ett besök hos Prof. Montan för att tala om polska öfversättningar. Jag skall taga brefvet med mig och skall försöka tappa detsamma i hans mottagningsrum. Något mera kan jag icke göra för att låta dig komma till celebriteten.

Din tillgifnaste

Sonja.»

När vi återsågo hvarandra på hösten, begynte den sista, definitiva omarbetningen af vårt dubbeldrama. Men arbetsglädjen, entusiasmen, illusionerna voro redan borta, och detta sista utarbetande blef ett rent mekaniskt. Redan i november begynte dramat att tryckas och hembjöds samtidigt till dramatiska teatern. Korrekturläsning upptog återstoden af hösten. Inemot jul utkom arbetet, blef nedergjordt af Wirsén och af Stockholms Dagblad och kort därefter refuseradt af teatern. En liten breflapp från Sonja till svar på underrättelsen om denna motgång, tyder på att hon dock tog den tämligen lätt.

»Hvad ämnar du göra nu, du trolösa, grymma mor? Klippa itu Siambröderna, skilja hvad naturen förenat? Du inger mig en riktig fasa. Strindberg har rätt angående kvinnan. Men dess oaktadt kommer jag i afton ändå för att träffa dig, du afskyvärda!»

I själfva verket voro vi redan båda två tämligen likgiltiga för detta nu afslutade arbete. Vi liknade hvarandra fullkomligt i detta, att vi blott älskade »de ofödda släktena», och vi drömde redan om andra arbeten, som skulle lyckas långt bättre. Skillnaden mellan oss var blott den, att Sonja fortfarande med hela sin kärlek hängde fast vid idén om *samarbete*, under det denna redan var död i mitt hjärta, fast jag ej vågade säga henne det. Och hvem vet om icke det allt mer växande behofvet i mitt innersta, dolda jag att återtaga mig själf, att åter bli ensam herre öfver mina tankar och stämningar, omedvetet bidrog till det beslut jag nu fattade, att denna samma vinter resa till Italien. Det hade länge varit tal om denna resa, men Sonja hade alltid satt sig däremot såsom ett förräderi mot vår vänskap. Men denna vänskap, som å ena sidan var mig så dyrbar och som skänkte mig så mycken rik glädje, begynte på samma gång att trycka mig genom sin allt för stora fordringsfullhet. Jag säger detta för att förklara Sonjas senare lefnadstragedi; hennes idealistiska natur fordrade en helhet som lifvet blott ytterst sällan kan skänka, ett fullkomligt sammansmältande af två själar, som hon hvarken i vänskapen eller senare i kärleken förmådde realisera. Hennes vänskap liksom senare hennes kärlek var tyrannisk i den mening, att hon ej medgaf att den andra finge ha en känsla, en önskan, en tanke, som ej vore riktad på henne. Hon ville besitta den människa, hon höll af, på ett sådant sätt, att det nästan uteslöt möjligheten af ett eget individuelt lif hos den andra, och är detta äfven i ett kärleksförhållande nästan en omöjlighet, åtminstone mellan två lika högt utvecklade personligheter, är det naturligtvis ännu

mer fallet i ett vänskapsförhållande, i hvars art och väseende hvardera partens individuella frihet ingår såsom grundelement.

Häri ligger kanske också förklaringen till att modersglädjen så föga förmådde uppfylla hennes hjärtas kraf på ömhet. Ett barn älskar icke så, som det låter sig älskas; ett barn uppgår icke helt i en annans intressen, det är mer mottagande än gifvande – och Sonja behöfde och åtrådde en gifvande kärlek.

Härmed vill jag dock ingalunda säga att hon själf var mer fordrande än gifvande i sitt förhållande till dem hon höll af. Tvärtom, hon var oändligt gifvande skänkte i rikaste mått af sin sympati, slösade med små vänlighetsbevis och skulle varit färdig till hvilken uppoffring som helst. Men hon fordrade att få tillbaka allt hvad hon gaf, att mötas på halfva vägen, och framför allt att känna, att hon betydde lika mycket för den andra, som denna för henne.

Under denna samma höst hade Sonja förutom de litterära motgångarna äfven haft att bära en stor och bitter sorg. Systern, till hvars sjukbädd hon redan så många gånger ilat öfver land och haf, med uppoffrande af alla egna planer och önskningar, blott för att få vara vid hennes sida i det sista, hade denna höst blifvit förd till Paris, för att där genomgå en operation. Sonja var vid den tiden bunden af sina föreläsningar vid högskolan, men hade hon blifvit kallad, skulle hon rest ännu en gång, till och med om det skulle kostat henne ställning och lefvebröd. Men man försäkrade henne att operationen var ofarlig och att det fanns all anledning hoppas på fullt tillfrisknande. Hon hade redan fått underrättelse om operationens lyckliga utgång och hade de bästa förhoppningar, då plötsligt telegram kom om systerns död. En lunginflammation hade stött till och i det svaghetstillstånd, hvari patienten då befann sig, hade hon strax dukat under.

Sonja hade, såsom framgår af hela skildringen i systrarna Rajevsky, alltid högt älskat denna syster, och till sorgen öfver att ha mistat henne för alltid och att ej ha fått vara närvarande i det sista, trots de uppoffringar hon redan gjort för att få uppfylla denna kärleksplikt, sällade sig nu grämelsen öfver den en gång så lysande, så beundrade Anjutas bittra lifsöde. Förtärd af en mångårig smärtsam sjukdom, sviken på allt det hon hoppats af lifvet, olycklig i sina personliga förhållanden, hämmad i sin utveckling som skriftställarinna – och så efter alla dessa lidanden ingenting annat än döden, den obevekliga, i blomman af sin ålder!

Och för en så reflekterande natur, som Sonjas, förstorades alla lidanden, därigenom att hon generaliserade dem. Den olycka, som drabbade henne eller någon af dem hon höll af, blef till mänsklighetens olycka, och hon led sålunda icke blott sin egen sorg utan allas.

Det smärtade henne äfven mycket att tänka, att med systerns bortgång det sista band, som knutit henne till barndomshemmet, var brutet.

Det finns ingen mer, som minnes mig som den lilla Sonja, sade hon. För er alla är jag fru Kovalevsky, den berömda vetenskapskvinnan etc. För ingen mer är jag den lilla skygga, slutna, tillsidosatta, barnsliga, Sonja.

Med den stora själfbehärskning hon ägde och sin förmåga att dölja sina verkliga känslor, visade hon sig i sällskapslifvet alldeles densamma som förr.

Hon bar icke ens sorgdräkt – systern hade en afgjord motvilja för svart liksom hon själf, och hon fann det vara en falsk konventionalism att sörja henne så – men det inre upprifna tillstånd, hvari hon befann sig, visade sig i en ytterlig nervositet. Hon kunde falla i gråt för det minsta obehag, om någon trampade henne på foten eller hon ref sönder sin klädning, samt brista ut i häftiga ord för den obetydligaste motsägelse. Analyserande sig själf, som hon alltid gjorde, sade hon: min stora sorg, som jag söker behärska, tar sig i stället utbrott i små retligheter. Det är lifvets allmänna tendens att förändra allt i småaktigheter och aldrig unna en ens trösten af en odeladt stor känsla.

Hon hoppades på att systern skulle finna något sätt att uppenbara sig för henne, antingen i drömmen eller i någon syn. Hon bibehöll nämligen hela sitt lif igenom den tro på drömmars betydelse, hvarom redan hennes ungdomsväninna talar, och äfven på aningar och uppenbarelser i andra former.

Hon hade också alltid vetat långt på förhand när ett år skulle blifva lyckligt eller olyckligt för henne. Att 1887 skulle skänka henne både stor glädje och stor sorg, det visste hon, liksom hon redan nu sade att 1888 skulle bli ett af de lyckligaste år i hennes lif, under det 1890 skulle bli ett af de bittraste. 1891 skulle åter bringa en begynnande ljusning. Denna ljusning blef döden!

Plågsamma drömmar hade hon alltid när någon af dem hon höll af led eller gjorde något som skulle förorsaka henne lidande, om hon visste det. De sista nätterna innan systerns död hade hon haft så svåra drömmar – till sin egen förundran, då underrättelserna voro goda. Men när dödsbudet kom, sade hon att hon borde ha varit beredd därpå.

Emellertid kom icke den uppenbarelse efter döden, hon hade väntat och hoppats på.

————

12.

Triumf och nederlag. Allt vunnet – allt förloradt.

Jag reste 1888 i januari, och vi återsågo icke hvarandra förr än 1889 i september. Det var icke fullt två år som gått, men bådas vårt lif hade under denna tid genomgått sin mest afgörande kris, och vi träffades såsom helt andra människor än när vi skilts. Vi kunde ej åter närma oss hvarandra som förr, emedan vi båda voro upptagna af vårt eget lifsdrama, och emedan ingendera ville säga den andra hela sanningen om den konflikt, hvari vi båda befunno oss. Då det i denna skildring är min uppgift att omtala hvad Sonja berättat mig om sig själf, vill jag också om detta hennes sista lifsöde endast förtälja, hvad hon sagt mig ehuru detta nödvändigtvis blir mer sväfvande och obestämdt än alla mina andra meddelanden om henne, just emedan hon själf icke längre lät mig blicka sig in i själen som förr.

Hon hade kort efter min afresa lärt känna en man, hvilken hon sade vara den mest genialiska personlighet hon någonsin känt. Hon hade från deras första möte dragits till honom af den starkaste sympati och beundran, hvilken så småningom hade utvecklat sig till en lidelsefull kärlek. Han å sin sida hade ägnat henne en varm hyllning och hade äfven bedt henne att blifva sin hustru. Men hon kände det som om han dragits till henne mera af beundran än af kärlek, och hon vägrade därför helt naturligt att ingå äktenskap med honom, men satte i stället in hela sin själs energi på att vinna honom helt och inge honom samma hängifvenhet, som han uppväckt hos henne. Denna kamp var hennes hela lifshistoria under de två år vi varit skilda. Hon plågade honom och sig själf med sina fordringar, hon gjorde honom häftiga svartsjuksscener, de skildes upprepade gånger från hvarandra i full förbittring, Sonja söndersliten af förtviflan, återsågo hvarandra, försonades och lösrefvo sig åter våldsamt.

Hennes bref till mig under denna tid återgifver ytterst litet af hennes inre lif. Hon var till sin natur mycket sluten, då det gällde hennes djupaste hjärtelif, i synnerhet då det gällde hennes sorger, och endast under inflytande af det personliga umgänget kunde hon tina upp till förtrolighet, hvarför det också först var vid min återkomst till Sverige, som jag erfor det jag vet af hennes historia under den tidpunkt vi voro skilda. Jag meddelar dock i utdrag det mest karakteristiska af hennes skriftliga uttalanden under denna mellantid.

Kort efter min afresa i januari 1888 skrifver hon:

»Denna historia med E. (syftar på en tilldragelse i hennes umgängeskrets i Stockholm) har bragt mig på

tanken att så snart jag återvinner min frihet ta upp min förstfödde, »Privat-docenten», igen. Jag tror att om jag helt och hållet omarbetar densamma kan jag göra något ypperligt med detta ämne. Jag känner mig verkligen något stolt öfver att äfven i så unga dagar ha förstått så väl vissa sidor af det mänskliga lifvet. När jag nu analyserar E:s känslor vis-à-vis G., tycker jag att jag verkligen skildrat ganska bra förhållandet mellan min privat-docent och hans professor. Och hvilket ypperligt tillfälle det kan bli för att predika socialismen! Eller åtminstone för att utveckla denna thes, att en demokratisk men *icke* socialistisk stat är den värsta horrör, som kan finnas. –»

Kort därefter skrifver hon:

»Tack för ditt bref från Dresden! Jag blir alltid så oändligt glad hvarje gång jag får några rader från dig, oaktadt på det hela taget ditt bref har gjort ett mycket melankoliskt intryck på mig. Nå, hvad är där att göra! Sådant är lifvet, man får aldrig hvad man vill och hvad man tror sig behöfva. Allt annat, men icke just detta. Någon annan människa skall få den lycka som jag önskat mig och hvilken han aldrig tänkt på. Det måtte vara illa ställdt med betjäningen vid *le grand festin de la vie*, ty alla gäster synas genom slarf få portioner, som voro bestämda för någon annan. I hvarje fall synes N. ha fått den portion, han önskat sig. Han är så lifvad för sin Grönlandsresa, att ingen käresta skulle väl mätas i hans ögon med densamma. Du får således afstå från ditt snillrika projekt att skrifva till honom, ty jag är rädd, vet du, att icke ens medvetandet om – skulle afhålla honom från att resa till de stora, döda männens andar, hvilka efter en lappsk saga sväfva öfver de grönländska ismarkerna. – –

För min del arbetar jag så mycket jag orkar (på prisafhandlingen) men utan särskild lust eller entusiasm. –»

Sonja hade kort förut gjort bekantskap med Frithiof Nansen vid hans besök i Stockholm, och dennes hela personlighet såväl som hans djärfva resplan hade lifligt anslagit henne. De hade blott träffats en enda gång, men hade båda mottagit ett så djupt intryck af detta möte, att de båda senare höllo det för sannolikt, att, hade icke annat kommit emellan, denna starka sympati skulle kunnat utveckla sig till något lifsafgörande för dem.

I nästa bref, äfven af januari 1888, skrifver hon ytterligare härom:

»Jag är för ögonblicket alldeles under intrycket af den mest uppskakande lecture jag någonsin gjort. I dag fick jag nämligen från N. en liten uppsats med en exposé af hans påtänkta vandring genom Grönlands ismark. Jag har blifvit alldeles nedslagen, när jag läst den. Nu har han också fått ett anslag af 5,000 kr. från en dansk grosshandlare Gamel för denna resa, så att jag antar, att ingen makt på jorden skulle kunna afhålla honom från densamma. Uppsatsen är för öfrigt så intressant och så bra skrifven, att så snart jag känner din pålitliga adress skall jag öfversända dig densamma (naturligtvis under löfte att få den genast tillbaka), ty har man läst denna lilla uppsats, kan man göra sig en approximativ föreställning om människan. I dag har jag också talat med B. om honom. B. påstår att hans arbeten äro rent af genialiska och tycker också, att han är alldeles för god för att riskera sitt lif i Grönland.»

I hennes nästa bref märkas redan de första tecknen till den kris, som nu skulle inträda i hennes lif. Brefvet är icke dateradt, men måste vara skrifvet i mars samma år. Hon hade nu lärt känna den man, hvars inflytande skulle bli det bestämmande för hennes återstående lif. Hon skrifver:

»Du ställer mig också andra frågor, men dem vill jag icke ens ställa till mig själf, och du får således ursäkta att jag lämnar dem obesvarade. Jag är rädd att göra upp några framtidsplaner. Det enda som tyvärr är säkert är att jag nu får 2½ långa, oändliga månader att stanna ensam i Stockholm. Men det är kanske lika så bra att jag får det riktigt klart för mig hur ensam jag står i själfva verket.»

Jag hade meddelat henne, att jag i Rom hört berättas af skandinaver, att Nansen skulle vara förlofvad redan

sedan flera år tillbaka, och till svar härpå fick jag kort efter det föregående följande muntra bref:

»Kära Anna Charlotte.

»Souvent femme varie, Bien fol est qui s'y fie!»

Hade jag fått ditt bref med den förfärliga underrättelse detsamma innehåller för ett par veckor sedan, hade detsamma säkert krossat mitt hjärta. Men nu måste jag till min egen skam tillstå, att när jag fick läsa dina djupt deltagande rader i går kunde jag ej hjälpa att brista i skratt. I går var öfver hufvud en svår dag för mig, ty den tjocke M. reste bort på kvällen. Jag hoppas att någon af familjen har redan skrifvit till dig om ändringen i våra planer, så att jag slipper tala om det i dag. På det hela taget kan jag ej säga annat än att denna ändring är lycklig äfven för mig personligen, ty hade den tjocke M. stannat, vet jag ej hur jag hade kunnat arbeta. Han är så stor, så »gross-geschlagen» enligt K:s lyckliga uttryck i festtalet, och han kommer att intaga så förfärligt mycket plats icke allenast på ens soffa, men äfven i ens tankevärld, att det vore rent af omöjligt för mig att i hans närvaro tänka på något annat än på honom själf. Oaktadt vi under hans tio dagars vistelse i Stockholm ha varit ständigt tillsammans, mestadels på tu man hand, och icke talat om något annat än om oss själfva med en öppenhjärtighet, hvars make du icke lätt skulle finna, är jag alldeles ur stånd ännu att analysera mina känslor för honom. Bäst kan jag återge mitt intryck af honom med Mussets ypperliga vers:

»Il est très joyeux – et pourtant très-maussade; Détestable voisin – excellent camérade; Extrèmement futil – et pourtant très-posé; Indignement naif – et pourtant très-blasé, Horriblement sincère – et pourtant très-rusé.»

En äkta ryss till på köpet. Säkert är det också att han i sitt lillfinger har mer snille och originalitet än du kunde pressa ur båda – – – – tillsammans, skulle du också bearbeta dem med en hydraulisk press.»

Senare delen af brefvet innehåller utvecklingen af en del resplaner till sommaren, hvilka emellertid icke realiserades, hvarför jag däraf endast citerar det viktigaste.

»Jag tror knappast jag kommer till Bologna (till jubelfesten dit hon förut alltid ämnat resa) dels emedan en sådan resa skulle bli ganska dyrbar – för toiletter etc. – dels ock emedan alla sådana högtidliga tillfällen äro tråkiga och icke alls i min smak. Det är mycket viktigt för mig också att vara i Paris, om också för kort tid. Från den 15 maj till den 15 juni ämnar jag således vara i Paris, och sedan resa vi med den tjocke M. till Italien för att träffa dig, ty det är afgjordt att vi där skall tillbringa sommaren tillsammans. Detta är det viktigaste, men hvar? Detta är en detaljfråga, som egentligen intresserar mig mindre. Jag för min del föreslår de italienska sjöarna eller Tyrolen. M. går in på detta förslag, men egentligen skulle han föredraga att öfvertala oss att resa med honom till Caucasus genom Konstantinopel. Jag måste medge att hans förslag är frestande, särskildt som han försäkrar att denna resa icke heller är så dyrbar. Men i afseende på denna punkt har jag mina dubier, och jag tror vi göra klokare att hålla oss till kända och civiliserade länder. Det finnes en omständighet till, som i mina ögon talar för den första planen: jag vill så rysligt gärna fästa på papperet några af mina mångfaldiga fantasier och drömbilder under denna sommar. Du måste också börja arbeta efter att ha hvilat dig under alla dessa månader, och detta är endast möjligt, om vi slå oss ner på något vackert ställe och för ett stilla, idylliskt lif. – Och aldrig är man så frestad att skrifva romaner som i den tjocke M:s sällskap, ty trots hans storslagna dimensioner (hvilka för öfrigt äro alldeles i stil med en rysk bojars öfriga karakter) är han den mest fulländade romanhjälte (för en realistisk roman, förstås) som jag träffat i mitt lif. En god litterär kritiker med den heliga gnistan tror jag honom också vara.»

Det blef ingenting af med vår plan att träffas under sommaren. Sonja sammanträffade med sin nye ryske vän i London, i slutet af maj, senare på sommaren reste hon till Harz och uppsökte Weierstrass för att erhålla hans råd vid den slutliga redaktionen af sitt arbete, hvilket hon på våren i blott halffärdigt skick insändt till

franska akademien, utbedjande sig rätt att före prisets utdelande vid årets slut få inkomma med en fullständigare utredning af frågan. Hur jäktadt hon arbetade under dessa vårmånader synes af de korta bref jag erhöll under denna tid. Det ena från Stockholm är adresseradt gemensamt till mig och min äldsta bror – vi voro nämligen vid denna tid tillsammans i Italien.

»Mina kära vänner.

Jag hinner inte skrifva långa bref till er, ty jag arbetar så mycket som jag orkar och som det öfver hufvud är möjligt för en människa att arbeta. Jag vet ännu icke, om jag hinner med min afhandling eller icke. Jag har råkat på en svårighet, som jag icke kan bli färdig med. –

Kort därefter, i slutet af maj, befinner hon sig på resa till London och skrifver följande rader:

»Älskade Anna Charlotte.

Här sitter jag nu i Hamburg och väntar på tåget som skall bära mig om en halftimme till Vlissingen och till London. Du kan knappt tänka dig hvad det är för en njutning att tillhöra mig själf igen, att åter vara herre öfver mina egna tankar och att icke vara tvungen att *par force* hålla dem koncentrerade på ett enda ämne, som jag fick göra de sista veckorna.»

Under vistelsen i Harz beklagade hon sig också ofta öfver det tvång hennes arbete ålade henne. Här hade omkring den gamle veteranen Weierstrass samlats en hel grupp af yngre matematici: Mittag-Leffler, italienaren Volterra, tyskarne Cantor, Schwartz, Hurwitz, Hettner med flera. Det fördes naturligtvis mycket intressanta samtal mellan alla dessa representanter för samma vetenskap, och Sonja grämde sig öfver att nödgas stänga in sig med sitt arbete i stället för att njuta af detta samlif samt var svartsjuk på de andra, som hade mera tid än hon att lyssna till de snillrika meddelanden, hvaraf den beundrade lärarens samtal voro uppfyllda.

I september återkom hon till Stockholm, och under de nu återstående höstmånaderna lefde hon i ett tillstånd af öfverspänning, som sedan bröt hennes kraft för lång tid. Detta år, 1888, skulle som hon så länge hade förutsett bringa henne till höjden af lycka och framgång, men på samma gång bar det i sitt sköte de olyckor och sorger, som med det nya årets inbrott stormade in öfver henne.

Då hon julafton 1888 vid franska vetenskapsakademiens högtidliga seance, i närvaro af många af samtidens mest berömda vetenskapsmän, personligen mottog det Bordinska priset, hvilket icke blott innebar den största vetenskapliga utmärkelse, som någonsin tillfallit en kvinna, utan äfven en af de största som någon man kunnat eftersträfva, var den man i hennes närhet, i hvars sällskap hon funnit den fullaste tillfredsställelse för allt hvad hennes själ törstade efter och hennes hjärta begärde. Hon ägde i detta ögonblick allt hvad hon någonsin drömt sig som lifvets lycka: det högsta erkännande för sitt snille och ett föremål för hela sin naturs hängifvenhet. Men hon var som prinsessan, i hvars vagga féerna hade lagt alla goda gåfvor, men hvilkas verkan alldeles neutraliserades af en enda afundsjuk fées olyckliga tillägg. Väl hade hon under sitt lif fått allt det hon önskade sig, men alltid på orätt tid eller under omständigheter, som förbittrade lyckan för henne.

Midt under hennes mest ansträngda arbete för priset, hvilket det nu hade blifvit en hederssak för henne att vinna, då alla hennes matematiska vänner visste att hon arbetade därpå, skulle det nya uppslag i hennes personliga lif komma, som hon så länge önskat. Hon lefde under de sista månaderna före afhandlingens insändande i en fruktansvärd slitning mellan de olika kraf som kvinnan och vetenskapsidkerskan ställde på henne. Fysiskt slet hon formligen ut sig genom att arbeta nästan uteslutande om nätterna. Andligen sönderslets hon äfven af denna splittring mellan sin naturs djupaste kraf, den att fullborda en intellektuell uppgift och den att ägna sig helt åt den nya mäktiga känsla, som behärskade henne. Det är denna konflikt,

som väl till en viss grad måste drabba alla kvinnor, som ägna sig åt en individuell produktiv verksamhet, och det är kanske den starkaste invändning, som kan göras mot att utveckla detta slags anlag hos kvinnan, att de sätta henne ur stånd att uppgå så helt i ett kärleksförhållande, som hvarje man önskar af sin hustru eller sin älskarinna. För Sonja var det i detta fall en oändlig pina att känna att hennes arbete ställde sig emellan henne och den man, hon skulle velat uteslutande ägna alla sina tankar. Hon kände dunkelt, utan att det blef uttaladt mellan dem, att han afkylts af att se henne, just vid den tidpunkt då den starkaste sympati drog dem till hvarandra, så starkt upptagen af en sträfvan, som för honom kanske tedde sig som en fåfängans sträfvan efter ära och utmärkelse – och efter det slags ära, som icke i en mans ögon gör en kvinna eftersträfvansvärd.

En sångerska eller skådespelerska, som öfverhöljes med lagerkransar, finner ofta genom dessa triumfer vägen till en mans hjärta – detta var Sonjas egen reflexion – likaledes en vacker kvinna, som för sin skönhet blir beundrad i en salong. Men en kvinna, som studerar sig till röda ögon och veck i pannan för att vinna ett pris i en vetenskapsakademi, hvad ligger väl däri, som kan fängsla mannens fantasi!

Och hon sade sig med bitterhet, att hon handlade oförsvarligt, då hon icke offrade sin fåfänga och sin äregirighet i detta ögonblick för att vinna det, som i alla fall betydde så mycket mer för henne än alla världens framgångar. Och dock kunde hon icke göra det.

Att nu draga sig tillbaka skulle vara detsamma som en eklatant inkompetensförklaring; omständigheternas makt och hennes egen natur dref henne ovillkorligt framåt mot det mål, hon en gång föresatt sig. Hade hon förut vetat hvad det skulle kosta henne att uppskjuta detta arbete så in i sista stunden, så skulle hon väl icke låtit fresta sig att förspilla sin tid med den »kamp för lyckan», hvars utarbetande gjort hennes nuvarande kamp för lyckan så mycket svårare än den behöft vara.

Så kom hon då till Paris och mottog sitt pris. Hon var dagens hjältinna där, hon for från fest till fest, mottog och besvarade skåltal, uppvaktades af intervieware och visiter hela dagarna, hade knappt ett ögonblick att ägna åt den man, som mött henne här för att vara närvarande vid hennes triumf. Och så förstördes för henne både den hjärtats lycka och den äregirighetens triumf, soin hvar för sig skulle gjort henne så mycken glädje – genom detta hennes olycksöde, att hon väl fick af lifvet allt hvad hon önskade, men alltid under sådana omständigheter att sötman af lyckans bägare förvandlades till malört – enligt hennes egen förklaring; kanske också till följd af den dualism i hennes natur, som kom henne att alltid slitas mellan känslans och tankens värld, mellan behofvet att gifva sig åt en annan och det lika djupa behofvet att äga sig själf, den eviga dualism, som ovillkorligt måste komma i hvarje produktivt begåfvad kvinnas lif, när kärleken gör sig gällande däri såsom en makt. Och här kom nu ytterligare en komplikation, som berodde på Sonjas karakter. Hennes kärlek var svartsjuk och tyrannisk, hon fordrade af den hon älskade en sådan hängifvenhet, ett sådant absolut uppgående i henne, att det väl torde ha öfvergått hvad som är möjligt för en man annat än i ytterst sällsynta undantagsfall. Men å andra sidan kunde hon själf icke besluta sig för att skära sitt lif i tu med ett snitt, lämna sin verksamhet och sin ställning, hvilket var hans fordran, och blifva ingenting annat än hans hustru.

Och så, inför omöjligheten att förena dessa olika kraf, led deras kärlek sitt stora, afgörande skeppsbrott.

Vid denna tid sammanträffade hon i Paris med en sin kusin, som hon icke sett sedan de första ungdomsåren. Denne var stor egendomsägare i det inre af Ryssland, där han lefde ett lyckligt familjelif med en hustru, som han älskade, samt en stor, uppväxande barnskara. Men han hade i sin ungdom haft vissa konstnärliga sträfvanden, som han sedan öfvergifvit, och Sonja och han hade tillsammans talat om vissa ärigiriga framtidsdrömmar, och när han nu återsåg henne i hennes fulla triumf, omringad, firad som en dagens hjältinna i detta Paris, där en personlig triumf är mer berusande än annorstädes, uppstod inom honom en svag känsla af grämelse öfver sitt eget lif. *Hon* hade nått allt, hvad hon drömt om – men *han!* han hade ej

blifvit något annat än en obetydlig landtjunkare och lycklig familjefar.

Sonja åter såg på hans vackra, väl bibehållna ansikte med dess lugna, harmoniska uttryck, hon hörde honom tala om sin hustru och deras lyckliga samlif och tänkte å sin sida: *han* har funnit den verkliga lyckan, han sliter icke ut sig med komplicerade konflikter utan tar lifvet enkelt och helt.

Om detta möte och denna stämning ville hon skrifva en novell, som hon berättade mig och som jag djupt beklagar att hon aldrig fick utföra, ty den var full af hennes personliga lifsfilosofi.

Ett bref från denna tid till min bror vittnar om hur upprifven hon kände sig. (Det är skrifvet på franska.)

»Paris, jan. 89.

Käre Gösta!

Jag mottar i detta ögonblick ert vänliga bref. Hvad jag är er tacksam för er vänskap! Ja, jag tror verkligen att den är det enda verkligt goda, som lifvet skänkt mig. Ack hvad jag blyges öfver att göra så litet för att visa er huru mycket jag värderar den! Men tillräkna mig det icke, käre Gösta, jag är verkligen icke herre öfver mig själf i detta ögonblick. Från alla håll mottager jag lyckönskningsbref, och genom en underlig ödets ironi har jag aldrig i mitt lif känt mig så olycklig som nu. Olycklig som en hund! Nej, jag hoppas för hundarnas skull, att de ej kunna vara så olyckliga som människorna (»comme les hommes et surtout comme les femmes peuvent l'être»).

Men jag skall kanske blifva resonablare så småningom. Jag skall åtminstone anstränga mig för att blifva det. Jag skall begynna att arbeta på nytt och att intressera mig för praktiska saker, och naturligtvis skall jag då helt och hållet låta leda mig af edra råd och göra allt hvad ni vill. För ögonblicket är allt hvad jag kan göra att bevara mina sorger för mig själf, akta mig för att begå några misstag i sällskapslifvet och undvika att man talar om mig.

Jag har varit mycket bortbjuden denna vecka: hos Bertrand, hos Menabrea, sedan hos grefve Lewenhaupt i sällskap med prins Eugèn etc. men jag är allt för nedslagen i dag för att beskrifva alla dessa middagar för er. Jag skall försöka göra det en annan dag.

När jag kommer åter till min bostad gör jag icke annat än går af och an i mitt rum. Jag har hvarken aptit eller sömn, och hela mitt nervsystem är i ett bedröfligt tillstånd. För ögonblicket vet jag icke ens om jag skall bry mig om att begära tjänstledighet. Jag bestämmer mig sannolikt i nästa vecka.

Adjö för i dag, min käraste Gösta. Bevara mig er vänskap, jag är i stort behof däraf, det försäkrar jag er. Omfamna Foufi från mig och tacka S. för all hennes vård om henne.

Er varmt tillgifna

Sonja.»

Hon beslöt sig för att begära tjänstledighet för vårterminen och stannade i Paris, därifrån hon i april skrifver till mig (på franska):

»Låt mig först och främst lyckönska dig till den stora lycka som kommit på din lott. Hvilket lyckligt solbarn du är. (»Heureuse fille du soleil que tu es.») Att hafva funnit en så stor, djup och ömsesidig kärlek vid din ålder, det är verkligen ett öde värdigt ett sådant Glückskind som du. Men det var redan afgjordt att af oss två var det du, som var *Lyckan*, under det jag är och troligen alltid skall förblifva blott och bart *Kampen*.

Det är egendomligt, ju längre jag lefver, ju mer behärskas jag af känslan af *fataliteten* eller rättare sagdt, af determinismen. Känslan af den fria viljan, som man påstår vara människan medfödd, sviker mig mer och mer. Jag känner så organiskt, att huru mycket jag än må vilja, hur mycket jag än må kämpa, kan jag icke ändra en *iota* i mitt öde. Nu är jag redan nästan resignerad; jag arbetar, emedan jag känner ett behof att arbeta, men jag icke endast hoppas ingenting, jag önskar ingenting mer. Du kan icke göra dig ett begrepp om till hvilken grad jag är likgiltig för allt.

Men nog om mig; låtom oss tala om annat. Jag är glad att du tycker om min polska berättelse13 och jag behöfver icke säga dig hur förtjust jag skulle vara om du ville öfversätta den på svenska. Jag skulle bara göra mig starka förebråelser att taga upp din tid, som du kunde använda så mycket bättre. Jag har äfven skrifvit en lång berättelse om min barndom, om min systers ungdom och om hennes första steg på den litterära banan och om våra förbindelser med Dostojevsky. – – F. n. skrifver jag på *Væ Victis*, som du kanske erinrar dig. Jag har ännu en annan novell i hufvudet, »Les revenants», som också mycket upptar mig. Jag skulle gärna vilja att du gåfve mig fullmakt att disponera öfver vårt gemensamma barn: »När ingen död finnes mer». Det är min favorit bland alla våra barn, och jag har mycket tänkt på den på sista tiden. Jag har funnit en beundransvärd ram till det – institutet Pasteur, hvars alla institutioner jag genom en tillfällighet lärt att känna och hvilka äro som enkom gjorda för att sättas i scen. Redan sedan några veckor hvälfver jag i mitt hufvud en plan för detta vårt barns lycka. Men detta förslag är så djärft och fantastiskt att jag icke vågar mig därpå, såvida du ej ger mig rätt att handla fritt.»

I augusti skrifver hon åter från Sèvres, där hon slagit sig ned för sommarmånaderna med sin lilla flicka och några ryska vänner:

»Jag har just nu erhållit ett bref från Gösta, som meddelar mig att jag kanske skall råka dig vid min återkomst till Sverige. Jag måste erkänna, att jag är tillräckligt egoistisk att glädja mig däråt af hela mitt hjärta. – –

Jag är så otålig att få veta hvad du skrifver f. n. För min del har jag också så mycket, som jag skulle vilja visa och meddela dig. Ämnen till romaner ha hittills aldrig felats mig, Gudskelof, men för närvarande formligen jäser mitt hufvud däraf. Jag har fullbordat mina barndomsminnen. Jag har skrifvit inledningen till Væ Victis, och jag har dessutom börjat två noveller, Gud vet när jag skall få tid att fullborda allt detta.»

13.

Litterära sträfvanden. Tillsammans i Paris.

I midten af september återkom Sonja till Stockholm, och vi återsågo hvarandra efter nära två års skilsmässa. Jag fann henne mycket förändrad. Den förra glänsande kvickheten och skämtsamheten var nästan alldeles borta, det lilla tänkarvecket i pannan hade fördjupat sig, ansiktet var mörkt och frånvarande, och till och med ögonen hade förlorat den utomordentliga glans, som var hennes förnämsta skönhet. De syntes nu matta, och den litet sneda kastningen i blicken framträdde tydligare än någonsin. Som alltid lyckades hon att i sällskap med mera främmande personer dölja sin sinnesförfattning och visa sig nästan som förr. Hon påstod sig till och med ha gjort den erfarenheten, att när hon varit som mest upprifven i sitt innersta, hade man i umgängeskretsen fällt det omdöme om henne: fru Kovalevsky var ovanligt glad och strålande. Men för oss, som stodo henne nära, var förändringen blott alltför märkbar. Hon hade förlorat lusten för sällskaplighet, icke blott med främmande, utan äfven med oss, hon hade icke ro att vara sysslolös, utan fann endast i ett förtvifladt, forceradt arbete något lugn.

Hon återtog sina föreläsningar, pliktmässigt men utan intresse. Det var i det litterära arbetet hon nu sökte en afledare för sin tärande sinnesoro, dels emedan detta erbjöd flera beröringspunkter med hennes inre lif, dels äfven emedan hon ännu ej hämtat sig tillräckligt från den föregående öfveransträngningen för att kunna på nytt sätta sig in i något vetenskapligt arbete.

Hon tog först itu med det definitiva utarbetandet af inledningskapitlet till *Væ Victis*, som hon lät öfversätta från det ryska manuskriptet och publicera i årets *Nornan*.

Det är en stämningsbit, som skildrar naturens kamp vid dess uppvaknande till nytt lif om våren efter dess långa vinterdvala. Men det är ej vårens pris som här sjunges, såsom vanligt i vårskildringar, utan tvärt om vinterns, den lugna, hvilande vinterns, medan våren skildras som ett brutalt, sinnligt väsende, som väcker stora förhoppningar blott för att svika dem.

Romanen var ämnad att blifva en del af Sonjas egen inre historia. Få kvinnor ha väl varit så firade och omgifna af yttre framgångar som hon, och dock ville hon i denna roman sjunga de besegrades lof. Ty själf kände hon sig, trots alla sina triumfer, som en besegrad i kampen för lyckan, och hennes sympati var alltid med dem, som gingo under, aldrig med segrarne. Denna djupa medkänsla med de lidande var ett mycket karakteristiskt drag hos henne, det vill säga det var icke den kristliga barmhärtighetens medkänsla, utan det var, i ordets bokstafliga mening, *medlidande*, hon kände andras lidande som sitt eget, men icke med den öfverlägsenhet, som söker trösta, utan med förtviflan öfver lifvets grymhet. Hon sade ofta, att det som mest tilltalade henne i den grekiska religionen, i hvilken hon blifvit uppfostrad, och för hvilken hon alltid bevarade en viss pietet, var den medkänsla med de lidande, som i denna är långt mer utpräglad än i andra religioner. Och i litteraturen greps hon alltid djupast när denna egenskap framträdde hos en diktare. I den ryska litteraturen har ju också denna medkänsla fått sitt skönaste uttryck.

Hon lade nu också sista hand vid sina barndomsminnen. Fröken Hedberg öfversatte från hennes manuskript, och om aftonen i vår familjekrets förelästes kapitel efter kapitel, så fort de voro öfversatta. Trots den tryckta stämning, som hvilade öfver både Sonja och mig, blef denna höst dock innehållsrik i följd af den arbetsifver vi nu båda utvecklade, fast icke längre i samarbete. Jag skref under dessa höstmånader, oktober –november, fem nya noveller, hvilka efter hand som de kommo till lästes i familjekretsen, omväxlande med Sonjas. Vi gladde oss ömsesidigt åt hvarandras arbeten, foro tillsammans till förläggare och läto våra böcker utkomma samtidigt, min novellsamling *Ur Lifvet III* och Sonjas *Systrarna Rajevsky*. Det var som en svag återglans af de flydda dagarnas samarbete.

Sonja hade först ämnat att publicera sina minnen i direkt form såsom ett stycke själfbiografi, hvilket hon också sedan gjort på ryska. Men strax vi hörde det första kapitlet, afrådde vi henne därifrån. Vi trodde att det i vårt lilla samhälle skulle kunna väcka anstöt, om en ännu ung författarinna satte sig ned att så där enkelt och oförblommeradt berätta för hela allmänheten om sitt intimaste familjelif. Flera kapitel voro redan öfversatta och det hela skrifvet på ryska, när den ändringen företogs att utbyta *jag* mot *Tanja*. Eljes hade vi föga eller intet att anmärka, kunde endast uttrycka vår beundran öfver att finna henne med ett slag framträda som så fulländad konstnär.

Medan våra båda böcker voro under tryckning begynte vi ännu ett nytt arbete gemensamt. Sonja hade vid sitt sista besök i Ryssland funnit i sin systers gömmor manuskriptet till ett drama, som denna hade skrifvit flera år förut, och som hade väckt det lifligaste erkännande hos några fint bildade litterära kritici i Ryssland. Men det var ej färdigt för teatern. Det innehöll många verkligt genialiska scener, alldeles ypperliga karaktersteckningar och en egendomligt djup, trist stämning samt hade en så stark rysk lokalfärg, att jag genast, då Sonja läste det för mig i fri öfversättning, var af den mening, att det lönade mödan omarbeta det för att framställa det på den svenska scenen. Sonja hade, i synnerhet efter systerns död, en liflig önskan att bringa fram ett arbete af henne. Hon fann det så smärtsamt att tänka på huru dessa rika anlag blifvit

hämmade i sin utveckling och fann ett slags tröst i tanken att kunna skapa en ryktbarhet för henne åtminstone efter hennes död.

Vi satte oss således till verket, genomdiskuterade först scen för scen, akt för akt hela pjesen och kommo öfverens om hvad som borde ändras. Sonja gjorde så utkastet till omarbetning på ryska, skref ensam nästan en hel akt – hennes första försök att själf skrifva dramatisk dialog – och dikterade sedan allt för mig på sin brutna svenska, hvilken jag så under själfva nedskrifningen omarbetade.

Men det tycktes som om ingen form af samarbete mellan oss skulle ha lycka med sig. Vi läste upp det nya dramat – som efter mycket sökande fick den något tunga titeln: *Till döden och efter döden* – för en liten krets af litterära och artistiska vänner, som Sonja samlat i sin röda salong, men dessas omdömen voro ej synnerligen uppmuntrande. De funno dramat för ensidigt mörkt i färgen, och de trodde ej att det skulle göra lycka på scenen.

Under allt detta arbete var det en personlig fråga för hvar och en af oss, som vi i det längsta trängt i bakgrunden, men som nu, när julen närmade sig, måste afgöras. Hvarken Sonja eller jag voro i sinnesstämning för att fira julhögtiden hemma detta år. Stockholm brände oss båda under fötterna af olika skäl, och vi beslöto att nu slutligen realisera den gamla plan, som vi aldrig förr lyckats genomföra, att resa tillsammans. Efter många förslag hit och dit bestämde vi oss för Paris såsom det ställe, där vi båda lättast kunde komma in i de litterära och teaterintressen, hvarmed vi önskade att skingra tankarna på våra personliga bekymmer. Vi reste alltså tillsammans i början af december. Men hur olika var icke denna resa mot hvad vi fordom drömt oss om en resa tillsammans! Ingen väntade sig nu någon glädje af denna resa, den skulle blott tjänstgöra som ett slags morfin för att döfva tankarna. Sorgsna sutto vi midt emot hvarandra i kupén och stirrade på hvarandra, kännande vår egen beklämdhet ökas af förstämningen i den andras ansikte. Vi voro några dagar i Köpenhamn och besökte en del vänner och bekanta där. Alla förvånades öfver den förändring Sonja undergått, hon var så starkt afmagrad, att ansiktet var fullt af rynkor, kinden infallen, hvarjämte hon hade en svår hosta. Hon hade ådragit sig den i Stockholm under den just då utbrutna influensaepidemin och hade vansköott sig, så att det var ett under att hon ej blef liggande. En dag, då hon fått ett bref, som upprörde henne, hade hon stigit upp från sängen, där hon låg i feber, samt gått ut i snöslask och kall blåst halfklädd, utan korsett och med tunna skodon, kommit hem genomvåt och suttit så till sena kvällen utan att byta.

Du ser, sade hon till mig, som bönföll att hon måtte sköta sig, jag är icke nog lycklig att kunna få en allvarsam sjukdom en gång. Å, var inte rädd, lifvet skonar mig nog, det vore allt för härligt att nu få gå bort. En sådan lycka kan inte falla på min lott.

Och när vi sutto orörliga i kupén natt och dag – vi reste i sträck från Köpenhamn till Paris öfver Gjedser–Warnemünde–Hamburg – sade hon emellanåt: Å, tänk om det där mötande tåget kunde spåra ur och krossa oss! Det händer så ofta järnvägsolyckor. Hvarför kan det ej hända nu! Hvarför kan ej ödet ha något förbarmande med mig!

Och under de långa dagarna såväl som under natten talade hon, talade oupphörligt om sig själf, sitt lif, sitt öde, talade mer till sig själf än till mig, gjorde ett slags inre bikt och granskade sig själf för att finna orsaken, hvarför hon alltid måste lida, alltid vara olycklig och hvarför hon aldrig kunnat nå det som hon hela sitt lif åtrått, att blifva älskad, verkligt, helt och uteslutande älskad.

Hvarför, hvarför kan ingen älska mig? frågade hon upprepade gånger. Jag kunde ju vara mer för en annan än nästan någon kvinna, hvarför bli då alla de obetydligaste kvinnor älskade, men icke jag?

Jag försökte en förklaring. Hon fordrade för mycket, hon skulle minsann icke nöja sig med den kärlek, som kan falla på hvarje kvinnas lott. Och så var hon allt för själfreflekterande, gick allt för mycket upp i tankarna

på sitt eget jag, hade icke den hängifvenhet, som glömmer sig själf utan tvärtom den som fordrar lika mycket som den ger och som oupphörligt plågar sig själf och den älskade med att allt för noga granska halten af det den mottager. Hon gaf mig delvis rätt.

Hur underligt trist vår ankomst till Paris var – denna som vi så många gånger förr utmålat oss i så glada färger. Vi foro direkt från stationen till Nilssons boklåda för att efterhöra bref, som vi båda med otålighet väntade, och som vi också funno där, men som gåfvo oss båda mycket att tänka på. Jag hade bara en gång förr, 1884 på återvägen från London, varit i Paris och då mycket flyktigt, och jag frågade nu Sonja om de palats och öppna platser vi foro förbi på väg till vårt hotell i närheten af Place de l'Etoile. Men hon svarade otåligt: jag vet inte, jag känner inte igen någonting. Hvarken Tuilerierna, Place de la Concorde eller industripalatset, som vi foro förbi, väckte några minnen eller intryck hos henne. Paris, det stora, glada Paris, som alltid varit hennes älsklingsstad, där hon helst af allt skulle velat ha sitt hemvist, var för henne i detta ögonblick en död massa likgiltiga byggnader och platser. Ty brefvet var icke från *honom*, men från en hans vän, och nyheterna voro allt annat än tillfredsställande.

Så tillbragte vi då några egendomligt oroliga, jäktande veckor i detta Paris, som året förut öfverhöljt Sonja med smicker och hedersbetygelser, men som nu tycktes redan ha glömt henne. Hon hade haft sin »quart d'heure»!

Vi uppsökte alla både Sonjas och mina vänner, gjorde äfven nya bekantskaper, voro oafbrutet i rörelse från morgon till midnatt, icke som turister, ty af staden och dess märkvärdigheter fick jag under denna tid intet se, icke ens Tour Eiffel. Allt vårt konstigt uppskrufvade intresse gick ut på att studera människor och teatrar, att komma in i hvirfveln, för att där hämta en väl behöflig stimulus för vårt slocknande litterära intresse. Vår bekantskapskrets bestod också af en mycket brokig och intressant blandning af nationer och typer. En rysk-judisk och en fransk bankir-familj i den stora stilen, beboende hvardera ett ensamt för detta aristokratiskt slott med lakejer i kortbyxor och silkesstrumpor samt hela den traditionella aristokratiska lyxen. Svenska och ryska vetenskapsmän och ryska vetenskapskvinnor, polska emigranter och konspiratörer, franska litterära herrar och damer samt af skandinaver Jonas Lie, Valter Runeberg, Knut Wicksell, Ida Erikson och åtskilliga andra vetenskapsidkare, konstnärer och litteratörer. Sonja gjorde naturligtvis också besök hos de franska matematiska koryféerna och mottog några bjudningar af dem, men de intresserade henne mindre denna gång, då hon hade allt annat än matematik i tankarna.

Bland intressanta typer från denna studietid vill jag särskildt nämna den sedan så ryktbar vordne Padlevsky. En ung man med ett osundt utseende och fängelsehy, som talade dålig fransyska, men som dock strax intresserade genom den hänförelse och glöd hvarmed han omfattade de revolutionära idéerna. Vi hade ett intryck som om han brunne af otålighet att åter komma i någon fara, han älskade tydligen martyrskapet, och fängelset, där han redan tillbragt en del af sin ungdom, syntes ej ha något afskräckande för honom. Hans far hade blifvit afrättad under det polska upproret, hans bror hade dött den ohyggliga fängelsedöden i den hemskt beryktade Peter Paulsfästningen. För att rädda sin yngste son från ett liknande öde och ställa honom utanför de inflytanden som hade ledt hans far och bror, hade den stackars modern uppfostrat honom i Tyskland. Men det hjälpte ej, revolutionens anda låg honom i blodet, och som knappt tjuguårig satt han redan i fängelse. Han hade sedan flytt, hade upplefvat talrika äfventyr, men tycktes nu för ögonblicket icke ha något för händer, utan förhöll sig afvaktande, färdig att vid första anledning kasta sig i elden.

Jag har refererat dessa drag från hans lif ur minnet efter Sonjas berättelse. Jag svarar ej för att där ej kan förefinnas några detaljmisstag, men detta var dock, enligt Sonja, grunddragen i hans historia.

Som enskild person var han snäll, enkel, vinnande, mjuk och känslig i sitt väsende. Han hade absolut intet att lefva af, ty hans enda sysselsättning var, efter hvad jag tror, att konspirera, men han var alltid gäst hos förmögnare partivänner, när han ville.

För mig var det ytterst intressant att lära känna denna egendomliga krets af glödande patrioter, som så helt gingo upp i kärleken till sitt land, i sorg öfver dess olyckor och i önskan att rädda det, att det som det ordnade samhället kallar brott för dem var en helig plikt. Just vid denna tid hade en stor engelsk tidning haft sina hårresande meddelanden om de misshandlingar, hvarför politiska fångar i Sibirien, bland andra högt bildade kvinnor, varit utsatta. Det var något djupt gripande i den sorg, som dessa meddelanden framkallade i den lilla revolutionära polsk- ryska klicken här i Paris. Det var som om det rört dem alla personligt. Samhörighetskänslan mellan alla tsarrikets martyrer är så stark, att de tyckas känna sig som en enda syskonskrets.

Medelpunkten i denna intressanta krets var en af Sonjas intimaste väninnor, den kvinna, hon högst beundrade af alla hon kände, och af hvilken hon formligen lät sig imponera. Hon fann, med denna af afund blandade beundran som var så karakteristisk för henne, hos denna väninna åtskilliga af de egenskaper, som hon själf så gärna skulle velat äga. Skönhet, en sällsynt behagfullhet, en ovanlig förmåga att kläda sig med smak – Sonja brukade alltid under sina parisvistelser låta sin väninna välja toiletter åt sig, men hur det var togo de sig aldrig så elegant ut på henne som på den intagande polskan – en förmåga att ständigt omge sig med ett litet hof af beundrare, som täflade om det minsta leende från hennes läppar. Minst beundrade Sonja det som af alla andra framhölls som fru J:s förnämsta egenskaper, hennes snille och hennes mod. Ty en intelligens, som ej var af det skapande slaget, gjorde aldrig mycket intryck på Sonja, och hvad modet beträffar, det vill säga det moraliska modet, ansåg hon sig själf äga detta i lika hög grad om det gällde.

Det lif fru J. nu förde, efter alla de föregående stormarna – också hon hade tillbragt ett år af sitt lif i politiskt fängelse – syntes också Sonja som idealet af lycka. Nyss förenad med en ung man, som tillbad henne, omgifven af en förstående och beundrande vänkrets, hvars drottning hon var, ägande ett vackert hem, som var öppet för alla hennes vänner och liktänkande, och lefvande i detta centrum för allt modernt intellektuellt lif som är Paris samt dessutom helt uppfylld af en lefnadsmission, på hvilken hon fullt trodde, var hon i Sonjas ögon i det lyckligaste läge som kan tänkas för en kvinna.

Och i denna sympatiska krets öppnade Sonja sitt hjärta såsom jag annars aldrig hört henne göra det annat än på tu man hand. Hon talade om hur otillfredsställd hon var med sitt lif och sina sterila vetenskapliga triumfer, hur hon gärna skulle utbytt all den celebritet hon förvärfvat sig, alla intelligensens triumfer mot den vanligaste kvinnas lott, som blott hade en liten krets omkring sig, som älskade henne och för hvilken hon var den främsta. Men hon såg med bitterhet att hon ej blef trodd; alla, till och med dessa hennes vänner, trodde henne vara en mer äregirig än ömhetstrงtande natur och skrattade åt hvad hon sade såsom åt en af hennes vanliga paradoxer.

Endast hos Jonas Lie fann hon ett fullt förstående i ett skåltal, som rörde henne nästan till tårar. Det var en af de angenämaste dagarna af hela vår parisvistelse, då vi åto middag hos Jonas Lie tillsammans med Grieg och hans fru, hvilka just då firade sin stora triumf i Paris.

Det rådde denna obeskrifliga stämning af fest, som uppkommer i en liten krets, där alla ha glädje af att se hvarandra, alla känna sig förstå hvarandra och veta att uppskatta hvarandra.

Jonas Lie var helt i stämning. Han höll det ena skåltalet efter det andra, varmt, fantasirikt, litet inveckladt och dunkelt, som hans vana är, men högst intagande genom sin hjärtlighet och omedelbarhet samt den poetiska färg, som alltid kommer öfver alla hans uttalanden. Och han talade till Sonja, icke om den berömda vetenskapsidkerskan, icke ens om skriftställarinnan, han talade om den lilla Tanja Rajevsky, som han sade att han lärt att hålla så mycket af och fått en sådan medkänsla för, han tyckte så riktigt synd om det lilla ömhetslängtande barnet, som ingen förstod sig på, och han hade sina tvifvel om ens lifvet självt förstått sig på henne, ty, efter hvad han sedan försport, hade det slösat på henne alla möjliga håfvor, som hon icke brydde sig om, hade gifvit henne ära och utmärkelse och framgångar, under det den lilla flickan stod där

med sina stora, ömhetsträngtande ögon och med utsträckta tomma händer. Hvad ville hon då ha, den lilla flickan? Hon ville bara att en vänlig hand skulle gifva henne en apelsin!

Tack, herr Lie, utbrast Sonja med en mjuk, rörd stämma och tillbakaträngd gråt. Jag har fått många skåltal i mitt lif, men aldrig ett så vackert!

Mer kunde hon icke få fram, hon satte sig igen och sväljde sina tårar i ett stort glas vatten.

Då vi gingo från Lies var hon i en lyckligare stämning än hon varit på hela tiden. Där fanns ändå en, som hade förstått henne, som icke visste något om hennes personliga förhållanden och som sett henne blott ett par, tre gånger, men som ändå af hennes bok hade lärt att blicka djupare in i hennes inre lif än andra, som varit hennes vänner i många år. Så var det ju ändå någon glädje med att skrifva, så var det ändå värdt att lefva. Vi skulle från Lies ut på annat håll och hade ej tänkt gå hem emellan, men i sin oupphörliga, dagliga och stundliga väntan på bref hade Sonja aldrig ro att vara borta många timmar å rad. Vi togo således omvägen till vårt hotell för att till portiern framställa den eviga frågan: har det kommit några bref?

I nästa ögonblick hade Sonja gripit fatt i ett bref, som satt på vårt nummer, och störtat med det upp för alla fyra trapporna till våra rum. Jag gick långsamt efter och direkte in i mitt rum för att icke störa henne. Men hon kom strax in till mig, föll mig om halsen, grät och jublade, dansade om med mig, kastade sig på soffan och nästan skrek: »Å Gud, å Gud! Hvilken lycka! Å, jag kan inte bära det, jag förgås, hvilken lycka!»

Brefvet klargjorde ett olyckligt missförstånd, som pinat ut henne under dessa sista månader så att hon blifvit till en skugga af sig själf.

Följande afton afreste hon från Paris för att sammanträffa med den man, af hvilken hela hennes öde numera berodde.

14.

Lågan flämtar.

Ett par dagar efter Sonjas afresa fick jag några rader från henne. Redan var den glädjestråle slocknad, som flammat upp så högt och fyllt henne med så stormande förhoppningar. Jag har ej detta bref kvar, men minnes hufvudinnehållet.

»Jag ser att han och jag aldrig skola fullt förstå hvarandra. Jag återvänder nu till Stockholm till mitt arbete. I arbetet skall jag hädanefter söka min enda tröst.»

Och sedan var det slut. Intet meddelande mer från henne på hela vintern och våren, utom ett par hjärtliga ord till lyckönskan vid mitt giftermål i maj. Hon led och hon skydde att blotta sitt lidande för mig, som hon nu visste vara lycklig. Och om likgiltiga ämnen kunde hon aldrig förmå sig att skrifva – därför teg hon. Denna hennes tystnad efter vårt sista, så förtroliga samlif smärtade och sårade mig mycket då. Sedan har jag förstått, att hon ej *kunde* göra annorlunda.

I april detta samma år – 1890 – reste hon till Ryssland. Hon hade några förhoppningar om att blifva nämnd till ordinarie akademiker i Petersburg, hvilket skulle varit den fördelaktigaste anställning, hon någonsin kunnat önska sig, en stor lön och inga skyldigheter, utom att vistas några månader af året i Petersburg, dessutom den största utmärkelse Ryssland äger för en vetenskapsman. Hon fäste sig mycket vid detta hopp, som skulle frigjort henne från det nu mer för henne olidliga tvånget att behöfva bo i Stockholm och gifvit henne möjlighet att förverkliga sin gamla önskan: att slå sig ned i Paris. Hon sade ofta under vår vistelse

där: Kan man ej få det bästa i lifvet, hjärtats lycka, så blir dock lifvet i alla fall drägligt, om man åtminstone har det näst bästa, en andlig milieu, där man trifs. Men att hvarken ha det ena eller det andra, det är outhärdligt. – Och hon tyckte vid denna tid att hon ännu skulle kunnat försona sig med lifvet, om hon åtminstone nått detta.

Jag visste ingenting om hur dessa planer lyckats, ingenting om hvart hon ämnade resa efter Petersburg – ty hon hade denna vår varit mycket hemlighetsfull mot alla – då jag i början af juni helt oväntadt sammanträffade med henne i Berlin, dit jag som nygift kommit med min man på genomresa till Sverige. Hon hade samma dag anländt dit från Petersburg.

Jag fann henne nu i denna egendomligt uppspelta sinnesstämning, som af främmande alltid togs för en sprittande glädje, men som jag kände allt för väl för att ej veta, att det alltid låg något brustet där bakom. Hon hade varit ofantligt firad i Helsingfors och i Petersburg, hade jagat från fest till fest, hade råkat de intressantaste personligheter och hållit tal inför en samling af tusen personer. Hon försäkrade, att hon haft mycket roligt samt att hon hade goda förhoppningar, var dock alltjämt hemlighetsfull och vägrade alla närmare förklaringar. Hon undvek sorgfälligt att vara ensam med mig, som om hon fruktat mer närgående frågor. Vi tillbragte några muntra dagar tillsammans under oaflåtligt skämt och glam, som dock på mig gjorde ett pinsamt intryck, då jag såg och kände hur nervöst öfverretad och oharmonisk hon i själfva verket var. Det enda hon sade om sina personliga förhållanden var att hon beslutat att aldrig gifta sig, hon ville icke vara så banal och göra som alla andra kvinnor, hvilka så fort de kunna få tillfälle att gifta sig öfverge arbete och lefnadskall. Hon ville icke lämna sin plats i Stockholm, förr än hon antingen hade en annan, bättre, eller också nått en sådan ställning som skriftställarinna, att hon kunde lefva däraf. Hon dolde dock icke, att hon åter ville sammanträffa och göra en resa med M., som för henne var den angenämaste vän och kamrat.

Några månader senare råkades vi åter i Stockholm, dit hon kom till föreläsningarnas början i september. Hennes uppspelta munterhet var nu åter borta, hon var tydligen förstämd och plågad af en evig oro, men det var mig ej heller nu förunnadt att blicka in i hennes inre. Hon undvek fortfarande hvarje mellan-fyra-ögon med mig och visade sig i det hela taget tämligen likgiltig för oss alla, som förut varit hennes närmaste vänner. Det var tydligt att hela hennes själ var på annat håll och att hon betraktade dessa månader i Stockholm som ett slags förvisning. Hon räknade dagarna till julferiernas början, då hon åter ville resa. Hon befann sig i den förtviflade belägenheten att hvarken kunna lefva utan M. eller med honom, och härigenom hade hennes lif förlorat hvarje hållpunkt, hon var som en uppryckt planta, som ej åter kunde sätta rot och därför trånade bort.

Då min bror hade flyttat till Djursholms villastad, hade han velat öfvertala henne att äfven bosätta sig där, eftersom hon hittills alltid velat bo i hans närhet för att de skulle kunna träffa hvarandra med så stor lätthet som möjligt. Men ehuru denna min brors bortflyttning kostade mycket på henne och kom henne att än bittrare känna sin ensamhet i Stockholm, kunde hon dock ej besluta sig för en rubbning.

Hvem vet hur länge jag stannar i Stockholm. Så här kan det ju icke länge fortfara, sade hon oupphörligt. Och om jag är i Stockholm ännu nästa vinter, kommer jag i alla fall att vara vid så dåligt lynne, att ni kunna vara glada ej ha mig i närheten.

Hon vägrade till och med att bese Mittag-Lefflers nya villa, som nu var under byggning. Hon kunde ej intressera sig därför, men ville ej heller träda in i detta nyskapade hem för en af hennes närmaste vänner med likgiltighet, därför stannade hon på tröskeln, medan de öfriga af sällskapet gingo in för att bese rummen.

Känslan af det tillfälliga och i längden ohållbara i hennes belägenhet var i en sådan tillväxt, att hon begynte släppa alla anknytningspunkter till Stockholm, försummade sina vänner, drog sig tillbaka från

sällskapslifvet, vårdslösade mer än någonsin sitt hem och sina toiletter. Till och med det själfulla och antändande i hennes konversation hade mycket förlorat sig.

Hennes forna, lifliga intresse för alla områden för mänskligt tänkande och mänskligt lif hade mycket aftagit, hon gick nästan uteslutande upp i sitt eget inre lifs tragedi.

15.

Slutet.

Jag såg Sonja sista gången i lifvet en af de första dagarna af december sistnämnda år, 1890. Hon hade då kommit till Djursholm för att taga afsked af oss före sin afresa till Nizza.

Ingen förkänsla sade någon af oss att det skulle bli det sista afskedet. Min man och jag samt hon hade kommit öfverens att sammanträffa i Genova strax efter jul och togo därför nu ett tämligen flyktigt farväl.

Denna plan gick emellertid om intet till följd af misstag med adressen på ett telegram, som var ämnadt att nå oss under vår återresa till Italien. Medan Sonja och hennes reskamrat väntade på oss i Genova, passerade vi igenom denna stad utan att veta att hon var där.

Nyårsdagen, som vi hade hoppats att få tillbringa tillsammans, besåg hon med sin vän de dödas vackra marmorgård i Genova. Då for plötsligt en skugga öfver hennes ansikte, och hon yttrade aningsfullt: en af oss skall icke öfverlefva detta år, då vi tillbragt nyårsdagen på en kyrkogård.

Några veckor senare var hon åter på väg till Stockholm. Denna resa, som hon alltid afskytt, skulle denna gång blifva icke blott den pinsammaste hon någonsin gjort, utan också den ödesdigraste. Med hjärtat på nytt sönderslitet af skilsmässans bitterhet, kännande att dessa ständiga rifningar dödade henne, satt hon förtviflad i kupén de kalla, bitande vinterdagarna, som så obehagligt kontrasterade mot den milda, doftfyllda atmosfär hon lämnat. Dessa kontraster mellan Medelhafvets solglöd och nordens köld hade nu för henne blifvit symboliska, och hon hade begynt afsky kölden och mörkret lika intensivt, som hon älskade solljuset och blomdoften. Hennes resa blef äfven i materielt afseende mer än vanligt pinsam. En underlig ödets ironi kom henne att undvika att taga den bekvämaste och direktaste vägen från Berlin, där hon uppehållit sig några dagar. Det gick en koppepidemi i Köpenhamn, och som hon hade en panisk skräck för denna sjukdom, ville hon ej riskera att ligga en natt där. Hon tog i stället den långa, be- svärliga vägen öfver de danska öarna, hvilken med sina oupphörliga tågbyten i det dåliga vädret sannolikt bidrog till den starka förkylning hon ådrog sig. I Fredericia, dit hon ankom sent på natten i hällregn och storm, kunde hon ej taga en bärare af brist på danska småmynt, utan släpade själf på sitt bagage, uttröttad, frusen och så modlös, att hon var färdig att falla till marken.

Då hon ankom till Stockholm onsdagen den 4 februari på morgonen, kände hon sig sjuk. Hon arbetade dock hela torsdagen och höll sin föreläsning på fredagen den 6 – hon var alltid mycket uthållig och försummade aldrig en föreläsning, när det blott var henne möjligt att hålla sig uppe – och på aftonen gick hon till och med på en souper på Observatorium. Men hon begynte att där känna sig feberaktig och drog sig ensam tillbaka från sällskapet, fick ej tag i någon vagn och, opraktisk, alltid främling i Stockholm som hon var, kom hon i orätt spårvagn och fick i kölden och kvällsrusket göra hela den långa omvägen öfver Slussen för att återvända öfver Norrbro till Humlegården. Ensam, hjälplös, skälfvande af feber och dödligt sorgsen i hjärtat, satt hon där och frös i den kalla natten och kände hela våldsamheten af det onda, som fått makt med henne.

Samma dag på förmiddagen hade hon sagt till min bror, som var högskolans rektor, att hon ville på hvad villkor som helst ha tjänstledighet i april för att då åter resa ut. Detta var alltid hennes enda tröst, då hon kom hem förtviflad, att genast göra upp planen till en ny resa. Och under mellantiden ville hon döda ledsnaden och oron med arbete. Hon hade flera nya arbetsplaner i hufvudet, både litterära och matematiska, och talade därom med mycket intresse. För min bror utvecklade hon idén till ett nytt matematiskt arbete, som han trodde skulle blifvit det betydligaste hon någonsin gjort. Med Ellen Key, den som var mest samman med henne de sista dagarna, talade hon om flera nya noveller, som hon hade i hufvudet; en, som hon sade sig redan ha påbörjat, skulle innehålla en karakteristik af hennes far, en annan var till en tredjedel färdig och skulle bli ett motstycke till Vera Vorontzoff. Hon ville kalla den »En nihilist» och den skulle skildra ett stycke ur Tschernyschevskys lif. Dess slutkapitel, som ännu ej var skrifvet, berättade hon för Ellen Key, som ur minnet antecknat det på följande sätt:

»T. har från sin obemärkthet helt plötsligt blifvit ryktbar i de ungas kretsar genom sin socialt revolutionära roman: »Hvad är att göra?» Han har i ett gladt gille varit hyllad som de ungas hopp och anförare, och han har återkommit till de små vindsrum, där han bor med sin vackra unga hustru. Hon sofver då han kommer hem; han ställer sig vid fönstret och ser ned på det sofvande Petersburg, där ljus ännu glimma. Han talar inom sig till den stora, fruktansvärda staden; ännu var den våldets, fattigdomens, orättvisans, förtryckets hemvist – men han, han skulle eröfra den; sin ande skulle han ingjuta i den; hans tankar skulle *alla* småningom komma att tänka, så som de unga gjorde det – han mindes särskildt en själfull ung flicka, hvars sympati också kommit varm emot honom – han börjar drömma, men rycker sig lös ur drömmen och går att kyssa sin hustru, för att så väcka henne och meddela henne sin triumf – då i detsamma några skarpa knackningar höras på dörren – han öppnar – och står framför gensdarmerna, hvilka kommit för att arrestera honom.»

Så häftigt Sonja än många gånger hade åkallat döden, önskade hon dock icke att dö just nu. Hon var, enligt de vänner, som stodo henne nära i det sista, närmare resignationen nu än någonsin förr. Hon hoppades icke längre på den helhetslycka, hvars idealbild ständigt flammade i hennes själ, men hon älskade och åtrådde ifrigt de brutna strålar däraf, som upplyste hennes väg.

Och så var hon alltid innerst så rädd för det stora okända. Hon sade mången gång, att endast ovissheten om det icke funnes straff i en annan värld hade hindrat henne från att frivilligt lämna denna. Hon hade icke någon bestämd religiös tro, men hon trodde på ett evigt lif för individen, trodde därpå och bäfvade därför.

Och framförallt fruktade hon det förfärliga ögonblick, då det jordiska lifvet upphör. Hon citerade ofta Hamlets ord:

»– – Ty i döden – Hvad drömmar i *den* sömnen månde komma, När stoftets tunga skrud är kastad af, Det tål att tänka på.»

Och med sin lefvande fantasi utmålade hon sig de gräsliga sekunder, som kanske förflyta sedan kroppen redan är fysiologiskt taladt död, men då möjligtvis nervsystemet ännu lefver och lider – lider onämnbara marter, som ingen annan vet än den som tagit språnget ut i det stora mörkret. Hon var också mycket ifrig för likbränningen, emedan hon bland annat fruktade skendöd och föreställde sig hur det skulle vara att vakna i kistan och utmålade det med sådana färger, att det kom en att rysa.

Hennes sjukdom var dock så kort och så våldsam, att jag ej tror hon hade tid eller sans för att i det sista tänka på allt detta, som förr så ofta föresväfvat henne. Det enda hon yttrade, som tydde på en förkänsla af att slutet nalkades, var på måndagsmorgonen den nionde, knappt tjugu timmar innan hon dog: Jag kommer aldrig igenom denna sjukdom, samt på kvällen samma dag: Jag känner det som om en förändring föregått med mig.

Men eljes var hennes egentliga farhåga att hon skulle få ligga på ett långt sjukläger. Hon orkade för öfrigt ej tala mycket, ty hon hade häftigt håll, stark feber och andnöd, samt plågades af en stor ångest, som gjorde att hon aldrig ville vara ensam. Hon sade näst sista natten till Ellen Key, som nästan ständigt satt hos henne: Hör du mig i sömnen förtvifladt jämra mig, så väck mig och hjälp mig att byta ställning, ty jag är rädd att annars kan det gå illa med mig. Min mor dog i ett sådant anfall af ångest.

Hon hade ett ärftligt hjärtlidande och hon uttalade på grund däraf ofta det hoppet, att hon skulle dö ung. Vid obduktionen visade sig dock detta såsom jämförelsevis obetydligt, fast det kanske ökade den andnöd, som den våldsamma lungsäcksinflammationen redan i och för sig framkallade.

De vänner, som voro henne nära under de få sjukdomsdagarna, kunna icke nog tala om hur god, mild, tålig, hon var, hur osjälfvisk rädd att besvära, hjärtligt tacksam för hvarje liten tjänst.

Hennes lilla flicka skulle på en barnfest på tisdagen, och Sonja intresserade sig ännu i det sista för att hon ej skulle gå miste om detta nöje, bad sina vänner att hjälpa henne med att skaffa hvad som behöfdes, och då barnet måndagskvällen kom in till modern i sin zigenarkostym, log denna vänligt åt henne och önskade hon skulle få mycket roligt. Blott några timmar därefter skulle flickan, yrvaken, mottaga sin mors sista döende blick, hvilken med ett ömt uttryck riktades på henne.

Måndagskväll lämnade henne de båda väninnor, som de föregående dygnen vårdat henne, och en Elisabethssyster intog deras plats. Läkarne ansågo nämligen ingen omedelbar fara vara för handen, utan trodde snarare att sjukdomen skulle bli långvarig, hvarför det för vännerna mera gällde att förnuftigt fördela den nattliga tjänstgöringen, än att uttömma sina krafter på en gång. På den sjukas egen begäran beslöto de sig därför att sofva denna natt, då ingenting särskildt tycktes påfordra deras närvaro. Och så, just denna natt, skulle det stora afgörandet komma.

Hon låg i en djup sömn, då vännerna lämnade henne. Men vid tvåtiden vaknade hon till det förfärliga. Dödsarbetet hade begynt. Hon visade inga tecken till medvetande, kunde ej röra sig, ej tala, ej svälja. Det varade i två timmar. Endast i sista ögonblicket anlände en af nyssnämda närmaste vänninnor, som sköterskan för sent låtit tillkalla. Ensam, ensam med en främmande sjuksköterska, som icke ens talade hennes språk, måste hon genomkämpa denna sista, bittra kamp. Hvem vet hvilken tröst en kär stämma, en känd handtryckning kunnat vara i dessa fruktansvärda två timmar. Jag skulle önskat att åtminstone en präst läst den ryska mässan för henne under dessa timmar. Med den pietet hon bevarade för sin barndomsreligion och alla sina barndomsminnen, skulle dessa kända toner säkert ljudit ljuft och lugnande för hennes öra, om hon ännu kunnat uppfatta dem; hennes händer skulle i sitt krampaktiga famlande gripit om det kors, som tröstat så många döende och som hon alltid älskat såsom symbolen af mänsklighetens lidande. Men intet, intet! Intet tröstens ord, intet bistånd, ingen älskande hand öfver den heta pannan – ensam i ett främmande land, med sargadt hjärta och brustet lifshopp samt kanske bäfvande inför det hon gick till mötes – så skulle hon sluta på jorden, denna »själ af eld och själ af tankar».

Ur det hopplösa mörker, som under den första sorgen synts mig omge detta dödsläger, har så småningom en och annan ljusstråle tändts för min inre syn.

Om lifvet är kort eller långt, betyder ju ej så mycket, allt beror på dess innehållsrikedom för en själf och för andra. Och ur denna synpunkt var Sonjas lif längre än de flestas, hon hade lefvat intensivt, druckit ur lyckans och sorgens källor, mättat sin ande vid visdomens brunnar, bestigit alla de höjder dit fantasien ensamt kan bära och lyfta, och åt andra hade hon gifvit i rikt mått af sitt vetande, sin erfarenhet, sin fantasi och sin känsla, hon hade brukat den väckande röst, som snillet alltid äger, när det ej isolerar sig i själfvisk tillbakadragenhet; ingen, som umgåtts med henne, har kunnat förblifva oberörd af det inflytande som utgick från denna vakna intelligens och denna varma känsla, som gaf sol och växt åt allt hvad som spirade i hennes

närhet. Hennes ande var så befruktande just därför att hon såsom intelligens var så litet själfvisk, därför att hennes högsta sträfvan var samhörighet, lifsgemenskap i andligt afseende. Och om det också var mycket af fantasteri och af vidskepelse i hennes förkänslor, aningar och drömmar, är det dock säkert, att det var något af en siare hos henne. När hon borrade sina närsynta och dock så genialiskt lysande ögon in i ansiktet på den hon talade med, hade man en känsla af att hon kunde se en tvärt igenom själen. Hur ofta genomskådade hon ej med en enda blick den mask, hvarmed många lyckas att för hela lifvet dölja sitt verkliga ansikte för den mindre skarpsynta, och hur ofta anade hon ej hemliga bevekelsegrunder, som voro dolda för alla andra, till och med för individen själf. Hennes diktaranda var också siarens. Ett lösryckt ord, en enda skenbart obetydlig liten episod, som mötte henne i lifvet, kunde för henne uppenbara hela det dolda sammanhanget mellan orsak och verkan och sålunda blifva till en hel lifshistoria. *Sammanhanget* var öfverhufvud det som hennes ande alltid spanade efter, sammanhanget i tankens värld, sammanhanget mellan lifvets företeelser, ja, hon forskade äfven efter det okända sammanhanget mellan tankelagarna och lifsfenomenen, och det var för henne en källa till evig otillfredsställelse detta, att vi blott kunna se styckevis, förstå styckevis. Därför drömde hon gärna om en annan högre lifsform, där vi, enligt apostelens sköna uttryck, ej mer skola »se genom en spegel på ett dunkelt sätt, utan ansikte mot ansikte».

Att se *enheten* i mångfalden – det var hennes forskar- och diktarandas mål.

Och *om* hon nu nått detta! Tanken svindlar inför denna så osäkra, så dunkla möjlighet, men bröstet vidgas, hjärtat klappar af ett bäfvande hopp, som bryter udden af dödens bitterhet.

Och så hade hon alltid önskat att dö ung! Trots den outtömliga friskheten i hennes sinne, som gjorde henne färdig att ständigt mottaga nya intryck och nya glädjekällor samt satte henne i stånd att barnsligt glädjas äfven åt småsaker, fanns det dock i hennes djupa inre ett kraf, som lifvet aldrig kunde tillfredsställa. Ty samma helhet och enhet, som hon sökte i tankens värld, åtrådde hon också på känslans område. Liksom hennes ande fordrade den absoluta klarheten, den absoluta sanningen, så kräfde hennes hjärta den absoluta kärleken, den fullkomliga samhörigheten, hvilken det mänskliga lifvets egen art och kanske specielt hennes egen karakters art omöjliggjorde. Det var detta bristande sammanhang, dels mellan hennes andes och hjärtas kraf och lifvets möjligheter, dels mellan dessa kraf och hennes eget temperament, som förstörde henne. Endast från denna synpunkt får hennes död sin rätta betydelse. Vill man utgå från hennes egen tro på ett djupt samband mellan alla företeelser, måste man betrakta det så, att hon måste dö, icke därför att några ovanligt fientliga och lifsstarka mikrober tagit säte i hennes lungor, icke heller därför att lifvets tillfälligheter hade fogat det så att hon ej fann den lycka hon åtrådde i lifvet, utan därför att det fattades ett nödvändigt, organiskt sammanhang mellan hennes inre och yttre människa, mellan tanke och känslolif och temperament och lynneslif. Hon såg enhetligt, men handlade styckevis. Om det finns en värld, där dessa motsatser kunna förenas, då är hon lycklig nu. Finns den icke, så har hon dock på sitt sätt nått det hon åstundade: harmoni. Ty i den fullkomliga hvilan är det också harmoni.

Följande verser, som skrefvos af min bror Frits Läffler vid hennes död, synas mig så väl karakterisera hennes väsende, att jag vill citera dem här:

Själ af eld och själ af tankar, Har Ditt luftskepp lyftat ankar Nu att stjärnerymder plöja Evigt, där Du förr sågs dröja Mången gång, dit stadd på spaning Öfver världssystemets daning Hög din tanke lyfte vingen, När i stjärneklara kvällen Stråla sågs Saturnus-ringen På den dunkelblåa pällen?

Månne ifrån högre zoner Analytiska funktioner Svaret nu dig finna låta På odödlighetens gåta?

Ljusets strålar från det höga Såg Du förr med forskarns öga Mot kristallegrund sig bryta. Huru ser Du nu dem flyta?

Från de ljusa himlavärldar Ofta nog du blicken vände Också ned till mörkrets härdar, Till vår egen jords elände. Där också i hoppets stunder Såg Du mot kristallegrunder – Utaf *kärlek* – ljus sig bryta Och med mörkret väldet byta.

Själ af eld och själ af tankar, Tryggast fann Du kärleks ankar.

Så farväl och tack! Ej täcke Tungt den svenska jord det unga Lif, som lämnas nu åt grafvens Långa, ljufva hägn! – Så länge Som Saturnus-ringen svänger Sig på färd bland ljusa världar Och än lefva män, Ditt minne Mälas skall bland stora själars.

Sällan har väl ett dödsfall väckt ett så stort och allmänt deltagande som hennes. Från snart sagdt hela den bildade världens alla håll ingingo till högskolan telegram med beklaganden. »Från den högkonservativa Petersburg-akademien, till hvars korresponderande ledamot hon det sista året blifvit kallad, ända till söndagsskolebarn i Tiflis och småskolelärarinnor i Charkow» skyndade alla att hembära hennes minne sin hyllning. Ryska kvinnor beslöto att resa ett monument på hennes graf i Stockholm, vagnslaster af blommor täckte den mörka mullen midt ibland drifvorna på Stockholms kyrkogård. Och alla tidningar och tidskrifter innehöllo äreminnen öfver den sällsynta kvinnan, som mer hedrat sitt kön än någon annan.

Men ur all denna hyllning, ur alla dessa äreminnen framträder hennes bild liksom på en piedestal, opersonlig och oåtkomlig. Hon blir för eftervärlden just det, som hon icke ville vara: en ovanligt utvecklad, fint konstruerad *hjärna*, ett slags jättekvinna med proportioner så öfver det vanliga måttet, att man betraktar henne mer med undran än sympati.

Jag har kanske genom min detaljerade och obeslöjade framställning af hennes lif med dess svagheter och misstag, dess sorger och förödmjukelser lika väl som dess triumfer och dess storhet reducerat dessa dimensioner till mer öfverensstämmelse med det vanliga måttet. Men med det mål, jag föresatt mig, att söka skildra henne så, som jag vet att hon önskade blifva känd och förstådd, har det varit mig af största vikt att framhålla de allmänt mänskliga drag i hennes bild, som komma henne att liksom rycka närmare andra kvinnor, blifva en af dem, icke ett undantag utan ett bekräftande af regeln, att hjärtelifvet är det väsentliga icke blott i den kvinnliga, men i den mänskliga naturen, och att den högst och den lägst begåfvade i andligt afseende alltid kunna mötas på detta centrala område för allt mänskligt lif.

Efterskrift.

Fredagen den 21 oktober afled i Neapel författarinnan till detta arbete. Några dagar före sin död hade hon till förläggaren återsändt det af henne genomsedda första korrekturet till sista arket med anhållan om nytt korrektur till hela arbetet. Undertecknad, som redan förut på författarinnans önskan jämte henne läst första korrekturet, har i hennes ställe öfvertagit omsorgen med detta arbetes slutliga genomseende före dess offentliggörande.

Djursholm den 3 november 1892.

L. Fr. Läffler.

Noter

1)

Hon har själf långt senare berättat om denna resa i bref till Stockholms Dagblad.

2)

Detta, liksom de förut citerade brefven, är skrifvet på franska språket.

3)
Om denna egendomliga fiktion med afseende på födelsedag och år se inledningen.
4)
Kursiveradt af meddelarinnan.
5)

Faktiskt hade hon då blott skrifvit en enda, men för hennes lifliga fantasi blef strax det tänkta det gjorda.

Not af förf.

6)
På landet nära Moskva, där hon vistades hos sin väninna, som hade hennes lilla flicka i sin vård.
7)
Vi hade kommit öfverens att mötas i Norge och tillbringa resten af sommaren tillsammans.
8)
En sommarsaga.
9)
Brefvet är skrifvet på svenska liksom alla följande där ej något annat särskildt meddelas, och jag afskrifver det utan rättelser.
10)
Man erinre sig barnkammaren i hennes barndomshem, tapetserad med tidningspapper.
11)

Som man torde se har jag här som i brefven citerat ordagrant utan att rätta de små språkliga oegentligheter, som där helt naturligt förekomma, utom i de fall, där dessa uppenbarligen berott på rena misskrifningar.

Not af förf.

12)
Nu kursiveradt.
13)
Ett barndomsminne, skrifvet på franska, senare tryckt på svenska i *Nordisk Tidskrift*.